

ДЕРЖАВНА МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ

Для службового користування

Примірник № 049

ПОСІБНИК

**З ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ БОРОТЬБИ З
КОНТРАБАНДОЮ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН
ТА ПРЕКУРСОРІВ**

Посібник підготували фахівці Управління організації боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил **Крикун О.О., Щербань В.А., Ковальов М.В.** під керівництвом Голови Державної митної служби України **Деркача Л.В.**

Видавець: Державна митна служба України,
252050, м.Київ, вул.Дегтярівська, 11

© Державна митна служба України, 1998 р.

В С Т У П	5
I. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НЕЛЕГАЛЬНОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СВІТІ	8
II. НАРКОТИКИ, ЩО Є ПРЕДМЕТОМ ЗЛОВЖИВАННЯ	12
1. Загальні відомості	12
2. Термінологія	14
3. Класифікація наркотичних засобів, що є предметом зловживання	16
4. СНІД і внутрішньовенне зловживання наркотиками	38
5. Ідентифікація наркотику на місці	39
III. ПРИПИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН	41
1. Фінансове розслідування	51
2. Контрольовані поставки	61
3. Спеціальні процедури розслідування	68
4. Операції із збирання інформації	78
IV. СУЧАСНИЙ СТАН БОРотьБИ З КОНТРАБАНДОЮ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ. ЗАВДАННЯ	100
1. Контрабанда макової соломки	103
2. Перевезення наркотиків пасажиром з приховуванням їх всередині свого тіла	107
3. Контейнерні перевезення	109
4. Хімікати, що використовуються для нелегального виробництва героїну	113
5. Хімікати, що використовуються для нелегального виробництва хлоргідриду кокаїну	114
V. ПОНЯТТЯ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	122
1. Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, що підлягають контролю, та їх класифікація	124
VI. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ І КООРДИНАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ	127
1. Співпраця із сусідніми країнами	127
2. Конвенції про контроль за наркотиками	129
3. Органи Організації Об'єднаних Націй по контролю за наркотичними засобами	134
ВИСНОВКИ	139
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	141

Додаток 1

ІНФОРМАЦІЯ про оцінку ризику країни та екіпажу (команди)
на предмет незаконного переміщення наркотиків 142

Додаток 2

КОНТРОЛЬОВАНІ ЗАСОБИ:ВЖИВАННЯ І НАСЛІДКИ 148

ВСТУП

Незважаючи на деякі позитивні зміни та вжиття державами рішучих контрзаходів на національному, регіональному, дво- і багато-сторонньому рівнях, проблема боротьби з незаконним поширенням наркотиків у світі продовжує загострюватися. Незаконне виготовлення й обіг наркотиків, зловживання ними, що супроводжується актами насильства і корупції, становлять серйозну небезпеку для здоров'я людей у всіх країнах, забирають життя сотень людей і знижують виробництво, підривають політичний устрій, завдають шкоди економіці і вичерпують ресурси навколишнього середовища.

Наркоділки не знають кордонів, їх діяльність не стримується відмінностями в політичній ідеології, вони успішно діють у світі вдосконалених систем телекомунікацій, транспортування і технологій.

Тільки в результаті кооперативних, об'єднаних зусиль, спрямованих урядами всього світу на розв'язання цієї проблеми, ми будемо відповідним чином захищені від загрози наркоманії.

Світове співтовариство приділяє особливу увагу боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Для об'єднання зусиль у цій боротьбі створені і діють спеціальні міжнародні організації, розробляються і реалізуються програми спеціальних дій держав. Генеральна Асамблея ООН, з ініціативи України, проголосила 1991-2000 роки Десятиліттям боротьби зі зловживанням наркотиками. Україна, що приєдналася до конвенцій ООН з питань боротьби з незаконним обігом наркотиків та психотропних речовин, теж проводить цілеспрямовану роботу в цьому напрямі.

Дані про конфіскацію наркотиків свідчать про те, що торгівля наркотиками ведеться по всій Європі та обсяг її збільшується. Крім країн, по території яких традиційно проходить "балканський маршрут", торговці наркотиками використовують Угорщину, Чехію та Словаччину як країни транзиту. У 1991 році підпільна лабораторія по виробництву героїну була ліквідована у Франції. Було конфісковано понад 13 т кокаїну, більша частина якого надійшла з Колумбії.

У країнах Північної Америки найпоширенішим видом наркотику є кокаїн у вигляді "креку".

У країнах колишнього СРСР проблеми, пов'язані з наркотиками, продовжують зростати, посилюються соціальною нестабільністю, економічними труднощами і зміною політичного життя. Правоохоронні органи повідомляють про існування добре організованої злочинної структури, яка отримує значні прибутки

від обігу наркотиків. Як і раніше, в основному вживаються наркотики місцевого виробництва: опій, канабіс, ефедрин і ряд психотропних речовин. Опійний мак культивується незаконно в деяких південних районах. Дикорослий канабіс зустрічається на площі в 4 млн.га в Казахстані, 1,5 млн.га - в далекосхідних районах, на великих територіях - у басейні нижньої Волги, на Північному Кавказі та в південних районах України. У Санкт-Петербурзі ліквідовано декілька підпільних лабораторій по виробництву синтетичних наркотиків, таких як фентаніл і метадон.

У Східній Європі все більше відчуваються проблеми, пов'язані з нелегальним обігом наркотиків. Принцип «відкритих» кордонів створює можливість для швидкого отримання великих сум «брудних» грошей. Є чіткі ознаки зростання обсягів нелегальної торгівлі наркотиками. При стабілізації економіки і зростанні життєвого рівня населення існує реальна загроза поширення наркоманії на території України, ймовірно, що продавці наркотиків переорієнтують свої зусилля з насичених західних ринків на східні.

Боротьбою з незаконним обігом наркотиків безпосередньо на території України займаються органи внутрішніх справ, Служба безпеки, у структурах яких створено спеціальні підрозділи по боротьбі з цим явищем.

На органи Державної митної служби України покладено боротьбу з міжнародним нелегальним переміщенням наркотиків через кордони України, проведення з оперативно-слідчою метою так званих “контрольованих поставок” наркотичних засобів. Міжнародні організації, що ведуть активну боротьбу з контрабандою наркотиків (ООН, ЄЕС, Всесвітня митна організація, Інтерпол), приділяють велику увагу становленню митної служби в Україні, використанню її можливостей у боротьбі з контрабандою наркотиків, спеціальному навчанню митників.

Ефективність міжнародного контролю за зловживаннями наркотичними та психотропними речовинами і за їх спрямуванням на нелегальний ринок залежить від єдиного підходу всіх країн, які включилися в боротьбу з контрабандою згаданих речовин, до вирішення цієї проблеми.

Україна як член ООН підписала конвенції ООН з питань протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психічних речовин і прекурсорів, і тому в повній мірі бере участь у всіх заходах, спрямованих на боротьбу з ними. Щорічно країни - учасники конвенцій, надсилають до Міжнародного комітету по

контролю за наркотиками при ООН звіти, на основі яких Комітет робить доповідь, в якій дається аналіз стану в галузі контролю за наркотиками в усьому світі. У своїй доповіді Комітет звертає увагу урядів на допущені недоліки та помилки в національних системах контролю при виконанні договірних зобов'язань, а також вносить пропозиції та рекомендації, спрямовані на покращення роботи як на національних, так і на міжнародному рівнях.

Наявність крупної сировинної бази по виготовленню наркотиків значно ускладнює проблему боротьби з наркоманією.

Традиційно Україна вирощувала опійний мак для потреб харчової та фармакологічної промисловості. Посівами займалися практично всі жителі сільської місцевості, і тому заборона вирощувати мак на присадибних ділянках була сприйнята неоднозначно. Окрім того, щорічно на території України обробляється близько 9 тис.га конопель у 176 господарствах п'яти областей. На час досягання конопель та маку міліція бере під охорону склади та поля. Нею ж проводиться робота з виявлення і знищення дикорослих конопель.

І. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НЕЛЕГАЛЬНОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СВІТІ

Історія наркотиків тісно пов'язана з історією людства. Так, наприклад, властивості макового соку (опію) були відомі уже в часи мезоліту (8000 - 5000 років до н.е.). Тисячолітню історію розвитку пройшли і кущі коки (кокаїн) у Південній Америці, і смолемісні коноплі (гашиш) в Азії.

Але наші предки використовували, як правило, ці трави як лікувальні засоби, і лише пізніше - як наркотики. Так, наприклад, опій і конопля належали до давніх лікарських засобів, широко застосовувалися як народні засоби аж до 19-го століття.

Згідно з проведеними соціологічними дослідженнями, число осіб, які в наш час допускають немедичне вживання наркотиків, досягло в Росії 2 млн. чоловік, в Україні - 60 тис. чол. Особливу тривогу викликає той факт, що серед них дві третіх становить молодь у віці до 30 років.

Збільшується кількість районів з високим рівнем наркотизації. Сьогодні нею уражена більшість міст, незалежно від сировинної бази.

В останні роки поряд з традиційними наркотиками, в основному рослинного походження, поширення отримують більш небезпечні для здоров'я синтетичні та напівсинтетичні наркотики і психотропні речовини. Якщо 5 років тому переважне місце на "чорному ринку" займали наркотики, які виготовлялися з коноплі (марихуана, гашиш), то в цей час їх усе більше витісняють "жорсткі" наркотичні засоби опійної групи (опій-сирець, опійна настойка, ацетильований опій), а також виготовлені в підпільних лабораторіях амфетаміни (ефедрин, перветин, фенамин), фентаніл, фенциклідин, метадон.

Пов'язані з наркотиками злочини приймають розгалужений, глибоко законспірований міжрегіональний характер. Прогресуюче зловживання наркотиками і різке зростання цін на них (у порівнянні з 1985 роком - у 60-100 разів, залежно від виду наркотику) створюють сприятливі умови для появи злочинних угруповань, які здійснюють організований збут наркотиків, та їх швидкого збагачення. Ділки наркобізнесу намагаються «відмивати» добутий злочинним шляхом гроші в тінювих і легальних комерційних структурах, що до деякої міри може загострити соціально-економічні обставини в державах.

Більшість злочинних груп діє в різних регіонах Росії та України. Чітко проявляється тенденція до встановлення стійких зв'язків між наркоділками Росії, України, держав "ближнього" і

“дальнього” зарубіжжя. На сьогодні в середньому біля третини, а в деяких областях Росії до 60% вилучених наркотиків надходить з республік колишнього СРСР (Азербайджану, держав Середньої Азії, Казахстану).

Усе частіше доводиться мати справу з наркотиками, які надходять з Афганістану, КНДР та ін. У свою чергу, мають місце і факти проникнення наркотиків з Росії до Фінляндії, Швеції, Франції, Греції.

Загострюється проблема контрабанди наркотиків, особливо їх нелегального транзиту. З урахуванням військових дій в Югославії, на сьогодні дуже актуально постає питання про перевезення наркотиків з держав “золотого півмісяця” (Афганістану, Ірану, Пакистану) так званим “балканським маршрутом”. Україна, можливо, теж входить у цей маршрут, особливо Одеська, Закарпатська, Львівська і Рівненська області. Транзит наркотиків здійснюється, в основному, в контейнерах (морських і автомобільних), в тому числі й автомашинами TIR.

Контрабандисти у своїй діяльності використовують різні способи і методи приховування наркотиків від митного контролю.

Індустріалізація, що почалася в багатому на дослідження і відкриття 19-му столітті, дала поштовх масовому поширенню наркотиків у Європі та Північній Америці. Вчені того часу стали виводити з відомих природних речовин складові діючі речовини (алкалоїди), наприклад, морфін (1805), кофеїн (1820), нікотин (1828), атропін (1833), кокаїн (1859) та ефедрин (1887). На базі аптек, магазинів лікарських рослин першої половини 19-го століття зародилася і стала бурхливо розвиватися у другій половині століття фармакологічна промисловість.

Наркотики стали торговим товаром колонізаторів. Так, британці перетворили Індію в опійну і конопляну житницю; французи отримували опій з Індокитаю, а коноплю - з Північної Африки; голландці - з Індонезії. Досить рано наркотики стали вироблятися з комерційною метою: морфій - з 1828 р., кокаїн - з 1862 р., а героїн - з 1898 р. Аж до 20-х років нашого століття фармакологічні фірми займалися збутом ліків, що містили спирт, морфін, кокаїн, канабіс і героїн (без будь-якої офіційної регламентації), в різних країнах світу, що сприяло появі двох “хвиль наркоманії”: на межі століть і в “золоті двадцяті роки”. У результаті міжнародної заборони наркотиків через так звані “Опійні конференції” 1909р. (Шанхай), 1912 р. (Гаага) і 1925 р. (Женева) і завдяки прийняттю у зв'язку з цим в окремих

країнах законів про заборону наркотиків, їх легальний збут був припинений. Проте зародження на початку 20-х років організованої злочинності, наприклад «коза ностра» у США і «Френч Коннекшин» у Франції сприяло подальшій нелегальній реалізації наркотиків.

У 1961 році в результаті прийняття Єдиної конвенції (Single Convention on Narcotik Drugs) ООН були заборонені у вільному обігу "всі наркотичні засоби, що завдають шкоди розумовому здоров'ю людини".

Незважаючи на це, проблема наркоманії, починаючи з 60-х років, спочатку в Північній Америці, потім у Західній Європі, а у 80-ті роки й у Східній Європі та в Азії набула небувалого розмаху. Поряд з натуральними продуктами (морфіном і кокаїном), їх сильноотруйними сумішами (героїном) і синтетичними наркотиками (амфетаміном) у країнах світу вирощується (виробляється), переправляється контрабандним шляхом, реалізується, купується і споживається велика кількість наркотиків з оглушним, присипляючим, заспокоїливим, збудливим і галюциногенним впливом.

Наркотичні засоби і психотропні речовини потрапляють до сфери незаконного обігу в результаті підпільного виробництва чи виготовлення, або ж в результаті витоку наркотиків на певній стадії під час їх надходження законними шляхами. У подальшому нелегальний обіг може здійснюватися в межах однієї країни або приймати транснаціональний характер.

Предметом нелегального обігу є переважно натуральні засоби, багато з яких вирощуються лише в певних регіонах. Часто рослини, з яких вони виробляються, таємно вирощуються у віддалених гірських районах, на лісових галявинах або разом з іншими культурами. Самі рослини і вироблені з них продукти переносяться людиною, перевозяться на в'ючному транспорті через джунглі, пустелі та гірські хребти, переправляються на автомашинах і суднах, літаках комерційних авіакомпаній і на приватних літаках; пасажирів ховають їх у вантажі або на тілі. Контрабандою займаються дилетанти й одинокі особи, члени дрібних і великих злочинних організацій.

Виробництво штучних наркотиків на фабриках і в лабораторіях значно перевищує необхідні законні внутрішні і міжнародні потреби. Виготовлення цих наркотиків більш централізовано, ніж виготовлення природних наркотиків, що дає можливість встановити за ними певний контроль. На практиці штучні наркотики нелегально надходять частково зі сфери підпільного

виробництва, але в основному - в результаті їх витоку із законних каналів збуту внаслідок крадіжок, шахрайства, зловживання медичними рецептами чи відсутності контролю за розподіленням. Витік наркотиків із законних каналів збуту часто досягає великих обсягів.

Але значна частина операцій, пов'язаних з міжнародним обігом наркотиків, особливо опію, героїну, кокаїну і канабісу, досить добре організована і здійснюється таємно міжнародними злочинними організаціями, що спеціалізуються в цій галузі. Різні етапи збуту наркотиків ретельно плануються і виконуються, для того, щоб забезпечити максимальні шанси на успіх. Прибутки такі великі, що є можливість високо оплачувати послуги всіх учасників цього бізнесу. Найбільші винагороди отримують організатори наркобізнесу й особи, які фінансують торгівлю наркотиками. Робота, власне, перевізників оплачується порівняно невисоко.

Контрабандою наркотиків, в обмежених масштабах, займаються до деякої міри дилетанти - найчастіше молоді люди, які перевозять у невеликій кількості канабіс, кокаїн чи галюциногени для власного споживання чи для фінансування певної діяльності. Вільно чи невільно вони можуть стати перевізниками наркотиків для злочинних угруповань.

II. НАРКОТИКИ, ЩО Є ПРЕДМЕТОМ ЗЛОВЖИВАННЯ

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Протягом тисячоліть певні види рослин використовувалися для здійснення обрядів, занять магією, одержання приємного відчуття, а також з лікувальною метою. Пізніше, шляхом екстрагування або хімічного синтезу, стали одержувати активні інгредієнти цих рослин; звичайно, вони мали сильнішу дію, ніж самі рослини.

Розвиток міжнародного транспорту і торгівлі в наш час значно скоротили відстані між країнами. Рослини і наркотичні засоби, що раніше використовувалися лише в окремих районах, стали відомими і доступними в інших частинах світу, і це сприяло тому, що незаконний обіг наркотичних засобів став одним з найбільш серйозних міжнародних злочинів.

Загальноновизнаним є той факт, що виробництво, збут і застосування наркотичних засобів повинні знаходитися під контролем урядів, а необхідність створення всесвітньої системи контролю за наркотиками та іншими небезпечними речовинами зумовлена гуманітарними і соціальними причинами. Метою системи контролю за наркотиками є обмеження їх використання тільки медичними і науковими потребами.

Зловживання наркотиками справляє згубний вплив на споживачів і на суспільство, в якому вони живуть. У тій чи іншій мірі особи, які зловживають наркотиками, зіштовхуються з надто серйозними фізичними, психологічними, емоційними, поведінковими і фінансовими проблемами. Зловживання наркотиками впливає на навчання і роботу, веде до ускладнення і навіть розриву особистих стосунків, особливо в рамках сім'ї.

Проблеми, пов'язані з наркотиками, ускладнюють взаємини між подружжям, батьками і дітьми. Причиною жорстокого поводження з чоловіком, жінкою чи дитиною і зневажання їх потреб досить часто є зловживання наркотиками. Вживання наркотиків вагітними жінками може викликати наркотичну залежність у майбутніх дітей.

Внаслідок зловживання наркотиками знижується рівень життя суспільства в цілому. Розширення торгівлі наркотиками викликає серйозний неспокій з боку громадськості і призводить до ускладнення взаємовідносин у суспільстві. Наркобізнес є дороге заняття, що потребує залучення чималих коштів, необхідних для задоволення інших потреб і запитів суспільства.

Зловживання наркотиками та їх обіг ставлять дуже серйозні

проблеми перед правоохоронними органами, бо є причиною зростання злочинності. Співробітникам правоохоронних органів часто доводиться зустрічатися з особами, що перебувають під впливом наркотиків, і поведінка яких непередбачувана і небезпечна. Величезні кошти, залучені до незаконної торгівлі наркотиками, використовуються і для підкупу. Неефективність і недостатність заходів, що вживаються правоохоронними органами по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, викликають незадоволення і недовіря населення. Сучасні торговці наркотиками настільки багаті, могутні і впливові, що створюють загрозу безпеці суспільства. Деякі організації, що беруть участь у незаконному обігу наркотиків, навіть мають свої власні озброєні формування.

Зловживання наркотиками завдає шкоди і міжнародним відносинам. Країни критикують одна одну за неспроможність обмежити виробництво, стримувати попит, за активну участь у торгівлі наркотиками і т.д. Одна країна видає ордери на арешт політичних діячів іншої країни, причетних до незаконного обігу наркотиків. Інша розглядає можливість застосування економічних і навіть військових санкцій як способу обмеження виробництва й обігу наркотичних засобів у третій країні.

Метою цього посібника є ознайомлення співробітників правоохоронних органів з основною інформацією про наркотики, які є предметом зловживання. У ньому міститься глосарій термінів і визначень, що стосуються цих наркотиків, у тому числі описуються їх властивості, зовнішні ознаки, дія, способи виготовлення, і способи вживання.

За рідкісним винятком, точно ідентифікувати наркотик за його видом, смаком, запахом або шляхом простого хімічного аналізу складно. Більше того, треба роз'яснювати співробітникам правоохоронних органів, що вони не повинні навіть намагатися ідентифікувати наркотик за запахом або смаком. Більшість наркотиків можна точно ідентифікувати лише шляхом лабораторного аналізу.

Безумовно, співробітники правоохоронних органів, що займаються забезпеченням дотримання законів про наркотики, повинні всебічно знати національні правові норми і процедури, що стосуються контролю за наркотиками. Сучасна діяльність із забезпечення дотримання законів про наркотики потребує також від цих працівників знань усіх прийнятих міжнародно-правових норм, що стосуються контролю за наркотиками (конвенцій Організації Об'єднаних Націй), а також про взаємозв'язок між

цими зведеннями норм, зокрема щодо системи включення речовин (наркотичних і психотропних) до відповідних списків і застосування до них заходів контролю.

Мова йде про такі конвенції Організації Об'єднаних Націй: Єдину конвенцію про наркотичні засоби 1961 року з поправками, внесеними відповідно до Протоколу 1972 року про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року (1); Конвенцію про психотропні речовини 1971 року (2); Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року (3).

Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року з поправками, внесеними відповідно до Протоколу 1972 року, і Конвенція про психотропні речовини 1971 року визначають заходи міжнародного контролю за наркотичними засобами і психотропними речовинами, включеними до чотирьох списків (переліків). Ці речовини, що підлягають контролю, класифікуються, виходячи з потенціалу зловживання ними і наркотичної залежності від них.

2. ТЕРМІНОЛОГІЯ

Нижче наводяться визначення термінів, що стосуються наркотиків, які є предметом зловживання: групи лікарських засобів з поділом на основні категорії; фармацевтичні терміни; інші терміни.

2.1. Групи лікарських засобів

Психотропні засоби

Лікарські засоби, що викликають порушення сприймання і розлад свідомості. До них належать анальгетики, депресанти, стимулятори і галюциногени.

2.1.1. Анальгетики. Використовуються для послаблення болю різної інтенсивності, не порушуючи свідомості. Є наркотичні і ненаркотичні різновиди анальгетиків.

2.1.2. Депресанти. Справляють заспокійливий вплив на центральну нервову систему (ЦНС), загальмовують життєво важливі, в тому числі рефлекторні функції, викликають стан заспокоєння і розслаблення. При відповідному дозуванні використовуються в медицині у вигляді седативних засобів, що сприяють настанню сну. Барбітурати, аналогічні сполуки, опіатні анальгетики і малі транквілізатори є депресантами ЦНС.

Гіпнотичні засоби. Депресанти, що сприяють настанню сну.

До них належать барбітурати, метаквалон і хлоралгідрат. Більшість наркотиків є як седативними, так і гіпнотичними засобами.

2.1.3. Стимулятори. Стимулюють та активізують діяльність центральної нервової системи. Деякі стимулюючі засоби використовуються в законних лікувальних цілях, наприклад для послаблення апетиту, регуляції ваги і лікування депресій (психостимулятори). Стимуляторами ЦНС є амфетамін і кокаїн.

2.1.4. Галюциногени. Впливають на центральну нервову систему, викликаючи зміну настрою і порушення сприймання у формі зорових і слухових галюцинацій. До галюциногенів належать дієтиламід лізергінової кислоти (ЛСД), фенциклідин і псилоцибін.

2.2. Фармацевтичні терміни

Таблетки - тверді дозовані лікарські форми, які отримують шляхом пресування порошкоподібних, кристалічних або гранульованих матеріалів на однопуансонному або ротаційному таблетковому пресі. Перший, як правило, використовується в підпільному виробництві, оскільки він менший за розміром, дуже простий в експлуатації і дешевший. Таблетки можуть мати різні форми, розміри і кольори.

Капсули - дози твердих речовин, що містяться в розчинній оболонці з твердого чи м'якого желатину. Звичайно капсули фарбуються. Тверді капсули, як правило, складаються з двох частин, що вставляються одна в одну. М'які капсули еластичні і можуть мати круглу, довгасту або овальну форму.

Пілюлі - невеликі дозовані лікарські форми у вигляді кульки. Виготовляються шляхом розкатування фармацевтичного матеріалу в циліндричну палицю і ділення її на окремі дози. Пілюлі, що колись були досить поширеним різновидом фармацевтичних препаратів, значною мірою замінені таблетками і капсулами.

Настойки - спиртові екстракти, одержані з рослинної сировини.

Екстракти - концентровані витяжки, одержані з рослинної сировини шляхом дистиляції чи перколяції.

Сиропи - суміш лікарських засобів з концентрованим водним розчином цукру.

2.3. Інші терміни

Нижче наводяться стислі визначення деяких широко застосовуваних термінів.

Толерантність. Стан, що виникає на певному етапі і призводить до втрачання організмом сприйнятливості до будь-якого

лікарського засобу чи групи лікарських засобів, внаслідок чого при багаторазовому вживанні послаблюється реакція організму на певну дозу лікарського засобу. Іншими словами, для одержання того ж ефекту необхідно підвищувати дозу цього лікарського засобу.

Перехресна толерантність. Стан, коли організм не відчуває різниці між двома чи кількома лікарськими засобами (наприклад, кодеїном і героїном), які містять одні і ті ж ферменти, хоча ці засоби сприймаються організмом по-різному.

Залежність. Адаптивний стан до будь-якого лікарського засобу. Звичайно настає після розвитку толерантності і проявляється серією специфічних абстинентних симптомів, коли припиняється введення відповідного лікарського засобу.

Абстиненція. Комплекс психічних і фізичних симптомів, що розвиваються внаслідок припинення приймання лікарського засобу, що спричиняє залежність.

Зловживання наркотичними засобами. Постійне немедичне вживання будь-якого наркотичного засобу.

Ейфорія. Невиправдано благодушний настрій, стан безпечності і байдужості до навколишнього світу.

Галюцинація. Сприймання оточення у вигляді відчуття, не пов'язане з об'єктивною реальністю, яке викликається галюциногенами. Людина бачить образи і чує звуки, що не існують у дійсності.

3. КЛАСИФІКАЦІЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО Є ПРЕДМЕТОМ ЗЛОВЖИВАННЯ

Наркотичні засоби класифікуються по-різному, виходячи з таких критеріїв: вихідна речовина для їх виготовлення; чи є вони натуральними чи синтетичними; рівень зловживання і наркотична пристрасть; фізичний і психічний вплив; загальний хімічний склад.

Загальні хімічні і фармакологічні властивості наркотичного засобу визначають його вплив на організм. Психоактивні засоби, що є предметом зловживання, можуть бути поділені на дев'ять категорій, описаних нижче: натуральні і синтетичні наркотики; препарати канабісу; кокаїн та інші препарати з коки; барбітурати й інші седативно-гіпнотичні засоби; малі транквілізатори; амфетаміни й аналогічні стимулятори; ЛСД та інші галюциногени; контрольовані речовини-аналоги (наркотики-аналоги); органічні розчинники і леткі препарати.

3.1. *Натуральні і синтетичні наркотики*

Термін “наркотик” має як юридичне, так і фармакологічне застосування. З юридичної точки зору наркотиком є будь-який наркотичний засіб, який має високий рівень зловживання і викликає наркотичну залежність. Його визначення ґрунтується на національних і міжнародно-правових нормах у галузі контролю за наркотиками, і наркотичні засоби включаються до переліків (або списків) з поділом на конкретні категорії. Юридичне значення цього терміна має широкий вжиток.

У фармакології як науці про лікарські засоби, яка займається питаннями їх хімічних властивостей, складу і дії, дається дуже конкретне визначення наркотиків: до наркотиків відносяться алкалоїди опійного маку, *Papaver somniferum*, що мають як анальгетичні, так і седативні властивості, і будь-які напівсинтетичні похідні, що мають аналогічну структуру і фармакологічну активність. Коло речовин, які формально можна назвати наркотиками, охоплює такі групи:

а) натуральні наркотики:

- опій, одержаний безпосередньо з рослини *Papaver somniferum*;
- морфін, кодеїн і тебаїн, одержані з опію;

б) напівсинтетичні наркотики:

- героїн (діаморфін);
- гідроморфін (диморфон);
- оксикодон (дигідрон);
- еторфін;

в) сильнодіючі синтетичні наркотики:

- метадон (долофін);
- меперідин, петидин (демерол);

г) слабодіючі синтетичні наркотики:

- пропоксифен (дарвон);
- пентазоцин (талвін).

До цих категорій можуть бути включені багато інших речовин. Зазначені наркотики належать до числа речовин, якими найбільш широко зловживають.

Натуральні наркотики

1) Опій

Опій - це природний продукт, що одержується шляхом

надрізання (розтинання) незрілих макових коробочок. В Єдиній конвенції 1961 року з поправками, внесеними до неї відповідно до Протоколу 1972 року, опій визначається як сік опійного маку, що зів'яв, .

Переважаюча частина опію надходить з так званого «золотого трикутника» - великого району Південно-Східної Азії, до якого входять частини території М'янми, Таїланду і Лаосу. Наприкінці 60-х - на початку 70-х років цей географічний район став найзначнішим світовим виробником незаконного опію. Тут вироблялося близько 700 тонн опію щороку.

Іншим важливим районом незаконного обігу опію і героїну є так званий «золотий півмісяць», територія якого нагадує дугу і знаходиться в Південно-Західній Азії, простягаючись через Пакистан, Іран (Ісламську Республіку) й Афганістан. Ставши наприкінці 70-х років провідними виробниками опію у світі, країни «золотого півмісяця» постачали сировину для героїну, менш дорогого і, як правило, більш сильнодіючого. Опійний мак незаконно вирощується також у багатьох інших країнах, у тому числі у Гватемалі, Індії, Мексиці, Польщі, країнах СНД і, останнім часом, в Лівані.

2) Культивування опійного маку

Культивування опійного маку допускає використання основних сільськогосподарських засобів виробництва. Урожай знімають один раз на рік наприкінці літа. Насіння маку розкидається фермером по свіжозораному полю. Через три місяці на самотньому паростку ніжно-зеленого кольору розкривається яскрава квітка. Поступово пелюстки опадають, відкриваючи невелику за розміром яйцеподібну коробочку. У тканині стінок зелених коробочок міститься білий молочний сік, що добувають, зробивши декілька неглибоких паралельних надрізів поверхні коробочки. Сік, що виступає з надрізів, застигає на поверхні коробочки, набуваючи темно-коричневого забарвлення. Це опій-сирець; фермери його зіскоблюють з коробочки плоским тупим ножом і доставляють у місцеву лабораторію, де його зразу ж перетворюють на морфін. Торговці наркотиками вибирають саме такий спосіб, оскільки їм зручніше і безпечніше провозити контрабандою пакети морфіна, ніж грудки липкого, їдкого опію, який має сильний характерний запах.

Перетворити опій-сирець у чистий морфін можна, розв'язавши елементарну задачу з хімії. Спочатку опій розчиняється в гарячій воді. До розчину додається вапно, внаслідок чого відпрацьовані органічні речовини випадають в осад, а морфін залишається у

вигляді розчину. Осад видаляють, а морфін виділяють шляхом додання до розчину хлориду амонію. Він фільтрується і переноситься в іншу ємкість для подальшого багатоступеневого очищення. У ході цього процесу морфін додатково очищається і відфільтровується у вигляді великих білих зерен. Після того як морфін висушено й упаковано, його вага становить близько 10% первісної ваги опію-сирця, з якого він був одержаний.

Морфін перетворюється в героїн у результаті більш складного процесу п'ятиступеневого очищення до моменту хімічного сполучення оцтової кислоти з молекулою морфіну, коли утвориться речовина, що може бути перетворена в героїн (діаморфін). З десяти кілограмів очищеного морфіну можна одержати еквівалентну кількість героїну, чистота якого коливається від 80% до 99%.

Опій як наркотик, що викликає приємні відчуття, спочатку вживали в харч у твердому чи рідкому вигляді, хоча приблизно два останні сторіччя його також курили. Велика частина опію, що виробляється у світі, переробляється в морфін, кодеїн і героїн. Є ряд фармацевтичних препаратів опію, таких, наприклад, як камфорна настойка опію, які в наш час рідко зустрічаються на ринках незаконного збуту.

3) Морфін

Морфін являє собою наркотичний анальгетик і є основним алкалоїдом опію. Протягом більше ста років його вважали найкращим з усіх існуючих безпечних засобів. З медичною метою морфін використовується у вигляді солі (сульфат морфіну). Це білий кристалічний порошок без запаху; відпускається у вигляді таблеток чи розчину для ін'єкцій. Вільний доступ до морфіну обмежено: ним розпоряджаються, головним чином, лікарі, медсестри, фармацевти та інші медичні працівники, що відповідають за відпуск медичних препаратів. За силою дії доза ін'єкційного розчину морфіну в 10 - 20 разів перевищує рівню їй за вагою дозу опію.

4) Кодеїн

Подібно до морфіну, кодеїн є наркотичним анальгетиком і присутній в опійному маці й опії. Велику частину кодеїну одержують в результаті перероблення морфіну. Це білий кристалічний порошок, що випускається у вигляді пілюль та ін'єкційних розчинів.

Анальгетична дія цього наркотичного засобу аналогічна дії морфіну, проте його ефективність значно нижча. Зловживання і звикання порівняно рідкі, оскільки для досягнення бажаного

ефекту необхідно прийняти велику дозу цього наркотику. Кодеїн є найпоширенішим протикашлевим засобом (послаблює кашлевий рефлекс), що використовується в багатьох фармацевтичних препаратах у всьому світі, тому придбати його досить просто.

Напівсинтетичні наркотики

Напівсинтетичні наркотики - героїн, гідроморфін, оксикодон або еторфін та інші - є похідними морфіну або тебаїну.

1) Героїн

Героїн (діацетилморфін), що надходить на незаконний ринок, може бути різноманітним за формою і кольором. Це може бути порошок чи гранули білого, бежевого, коричневого чи чорного кольору.

Героїн - це речовина, що має високий адиктивний потенціал і діє безпосередньо на центральну нервову систему. Безпосередній вплив героїну на організм виражається в розвитку загальної дихальної і серцево-судинної нестачі, придушенні кашлевого рефлексу, незначному послабленні зору і зниженні активності шлунку. Внаслідок внутрішньовенного вживання героїну виникають такі ускладнення, як пневмонія та інші побічні інфекції, включаючи СНІД, а також порушення апетиту, втрата ваги, передозування і смерть внаслідок гноблення дихання.

Хоча більшість видів героїну доставляється з районів його одержання у відносно чистій формі, на споживчий ринок він поступає звичайно значно розбавленим, як правило, лактозою (або молочним цукром, що одержують у вигляді побічного продукту при переробленні молока), глюкозою, хініном, кукурудзяним крохмалем або практично будь-якою іншою порошкоподібною речовиною, що розчиняється у воді при нагріванні. В переважній більшості героїн упаковується в поліетиленову плівку чи алюмінієву фольгу для зберігання його в сухому стані. Як правило, вживається він шляхом енергійного вдихання порошку (кожною ніздрею по черзі), інгаляції парів після нагрівання речовини або як ін'єкції водного розчину.

2) Гідроморфін

Гідроморфін, відомий як дилаудид, є напівсинтетичним наркотичним анальгетиком, що збувається у вигляді таблеток та ін'єкційних розчинів. У порівнянні з морфіном дилаудид має меншу тривалість дії. Разом з тим, його дія у два-вісім разів сильніша дії морфіну. Він є речовиною з високим адиктивним потенціалом. Дилаудид використовується як замітник

героїну.

3) Оксикодон

Оксикодон (перкодан) аналогічний кодеїну, проте є більш сильнодіючою речовиною і характеризується більш високим адиктивним потенціалом. Ефективний при пероральному застосуванні і представлений на ринку у вигляді складової частини безрецептурних засобів. Таблетки розчиняються у воді, нерозчинний матеріал фільтрується, після чого активна речовина вводиться шляхом ін'єкцій.

4) Еторфін

Еторфін є однією з сполук, відкритих у ході процесу впливу на молекулу морфіну. За своєю дією в декілька разів сильніше морфіну. Гідрохлорид еторфіну використовується інколи ветеринарами для іммобілізації тварин.

Сильнодіючі синтетичні наркотики

На відміну від опію та його похідних синтетичні наркотики одержують у лабораторії. Вони з'явилися внаслідок довготривалих пошуків речовин, що зберігали б анальгетичні властивості морфіну, не викликаючи наступних ускладнень, пов'язаних з виникненням толерантності і залежності. Значне поширення одержало зловживання метадон і меперидином, що є сильнодіючими синтетичними наркотиками.

1) Метадон

Метадон за своїм хімічним складом відрізняється від морфіну або героїну. Проте його вживання викликає багато аналогічних наслідків. В останні декілька десятиліть метадон широко застосовується в лікувальних програмах детоксифікації хворих на героїноманію, оскільки метадон як наркотик має рідкісні властивості.

Подібно до всіх наркотиків, метадон і героїн мають перехресну залежність. По суті, метадон є наркотиком-замінником, що попереджує появу синдрому абстиненції. Проте більш важливим є те, що метадон ефективний при пероральному застосуванні, внаслідок чого відпадає необхідність в його внутрішньовенному введенні. У порівнянні з героїном він діє більш тривалий час; так, наприклад, одна доза, прийнята перорально, діє до двадцяти чотирьох годин. Завдяки таким властивостям метадон ефективний при лікуванні хронічної наркоманії.

Для деяких наркоманів метадон є основним предметом зловживання, тому існує обмежений ринок збуту і цього наркотику. Втрата споживачів метадону має місце в основному

через осіб, які проходять лікування метадоном за офіційними програмами. Таким чином, незаконна пропозиція метадону має місце лише в тих випадках, коли здійснюються такі програми.

2) Петидин і меперидин (демерол)

Петидин і меперидин продаються під назвою демерол. За хімічним складом вони відрізняються від морфіну, проте виявляють аналогічну анальгетичну дію. Вони є одними з найбільш широко використовуваних для послаблення помірного і гострого болю лікарських засобів і приймаються як перорально, так і у вигляді ін'єкцій. Зрідка демерол вживається як основний наркотик, що викликає наркоманію. Частіше він використовується медичними робітниками та іншими особами, що мають до нього доступ, з метою відновлення сил.

Слабодіючі синтетичні наркотики

До слабодіючих синтетичних опіатів, що нерідко стають предметом зловживання, належать пропоксифен і пентазоцин.

1) Пропоксифен.

Пропоксифен надходить у продаж під фірмовими назвами Darvon і Dolene. У порівнянні з іншими наркотичними засобами викликає меншу залежність. Менш ефективний як анальгетик.

2) Пентазоцин.

Пентазоцин надходить у продаж під різноманітними фірмовими назвами, наприклад Fortal, Pentalgin і Talwin. Є сильним анальгетиком, аналогічним кодеїну.

Встановлення факту зловживання наркотичними засобами

Авторитетна ідентифікація наркотичного засобу для судово-правових цілей може бути проведена лише шляхом хімічного аналізу. Але існує ряд специфічних ознак, про які повинні знати посадові особи правоохоронних органів.

Факт зловживання наркотичними засобами, особливо героїном внутрішньовенним способом, може бути встановлений при виявленні таких предметів: шприца для підшкірних ін'єкцій або аналогічного саморобного інструмента (наприклад, піпетки для закапування очних крапель і порожнистої голки); столової ложки, можливо, із загнутою ручкою або ковпачка від пляшки з прив'язаним у вигляді ручки дротом ("плита"), особливо якщо дно ложки або ковпачка закопчені.

Наркоманів, що вводять героїн внутрішньовенним способом,

можна виявити за наявністю слідів уколів - чорних чи лілових болячок і шрамів - або по зміні кольору шкіри, як правило, на передпліччі або на будь-яких інших частинах тіла. Проте сліди уколів не є прямим доказом наркоманії: є люди, що страждають, наприклад, на цукровий діабет, мають законні підстави для регулярних ін'єкцій.

Для осіб, що знаходяться під впливом наркотичних засобів, як правило, характерні стан млявості, апатії, неговірливості і байдужості до всього навколишнього, відсутній погляд. Нерідко очі наркоманів ніби стають безбарвними, а зіниці сильно звужуються.

При надмірному вживанні наркотичних засобів у людини спостерігаються швидка збудливість, занепокоєння і нервозність у поведженні. В міру наближення часу прийому наступної дози починають виявлятися такі перші симптоми абстиненції, як сльозотеча, нежить, біль, свербіж, позіхання, розширення зіниць. Симптоми сильної абстиненції виражаються в безсонні, пітливості, болях у кінцівках, нудоті і проносі.

3.2. Препарати канабісу

Канабіс (*Cannabis sativa*), відомий під назвою індійських конопель, - однорічна рослина, що вирощується в більшості країн з теплим чи помірним кліматом і в тропіках, у висоту досягає від одного до трьох метрів і більше. Має довге, вузьке в'ялоподібне листя із зазубленими краями. Саме листя блискуче і липке, а його поверхня вкрита короткими волосками.

Плодоносні і квітучі верхів'я і листя канабісу містять чималу кількість психоактивних речовин (таких, як тетрагідроканабінол). Ці наркотиковмісні частини рослини можуть збиратися в міру її росту. Як правило, тільки ці частини рослини збуваються на незаконному ринку. Головний стовбур і стебла бокових паростків містять мало психоактивних речовин, і виготовлений з них препарат має дуже низьку якість.

З рослини канабіс виготовляють такі психоактивні препарати:

а) **канабіс** (марихуану), що являє собою суміш перетертих і висушених паростків, листя і суцвіть рослини. Масштаби пропозиції цього трав'яного препарату на незаконному ринку відмінні в різних країнах і регіонах;

б) **смоли** - більш сильний препарат рослини канабіс. Екстракт одержують шляхом виварювання в розчині смолистих рослин чи здирання смоли з рослин різноманітними способами. Після цього смолистий екстракт, як правило, пресується;

в) *гашишну олію* - темну в'язку рідину, що отримують у процесі багаторазової екстракції (перколяції речовин, що містяться в канабісі).

Активним інгредієнтом канабісу є дельта-9-тетрагідроканабінол, або ТГК. Вміст ТГК у більшості рослин канабіса коливається від 1% до 5%. У смолі вміст ТГК може досягати 15% - 20%, а в гашишній олії - вдвічі більше.

Більшість країн з теплим чи помірним кліматом повідомляють про незаконне вирощування наркотиковмісних рослин та обіг трав'яних препаратів з них.

Широкомасштабне незаконне вирощування канабісу для виготовлення з нього трав'яних препаратів здійснюється в Північній і Південній Америці, країнах Карібського басейну, в Африці і Південно-Східній Азії, південних областях України.

Препарати канабісу мають різноманітні назви і форми в різних країнах світу. Наприклад, в Азії - це "ганджа", "чаррас" і "банг".

"Ганджа" складається з молодого листа квітучої верхівки культивованої жіночої рослини і його смоли, спресованих або розкатаних у клейку масу, з якої після цього роблять плескати чи круглі «млинці». Ця маса має темно-зелений чи зеленувато-коричневий колір, характеризується приємним запахом і смаком.

"Чаррас" - це готова смола, витягнена з верхівки жіночої рослини. Її товчуть і розтирають доти, доки вона не стане сіро-білим порошком. Після цього з неї роблять «млинці» або тонкі, майже прозорі пластинки чи залишають у вигляді темно-коричневих шматків.

"Банг" готується зі старого листа рослини. Часто «банг» курять, використовуючи його трав'яну форму. В інших випадках його виварюють у воді і готують імпульс. «Банг» є менш сильним препаратом, ніж "ганджа", і значно слабкішим, ніж "чаррас".

У Західній Азії назва "*гашиш*" використовується для позначення листа і смоли канабісу, а також їх суміші. У Північній Африці смола і верхів'я рослини, подрібнені, як правило, до стану грубого порошку, відомі під назвами "*кіф*" (у Марокко) і "*такраури*" (в Алжирі та Тунісі). У Центральній і Південній Африці щодо листа і верхів'я рослин використовується назва "*дагга*".

Незважаючи на численні розбіжності в назвах, дія препаратів канабісу в основному однакова, хоча може різнитися своєю інтенсивністю залежно від вмісту ТГК. При вживанні канабісу

його дія виражається у зміні сприймання, з'являються відчуття ейфорії і релаксації, рефлексії гальмуються, мислення стає фрагментарним, порушується безпосередньо пам'ять. Високі дози можуть викликати серйозний розлад мислення, а інколи галюцинації.

Препарати канабісу, як правило, вживаються шляхом куріння в чистому вигляді або в поєднанні з тютюном чи з кокаїновою пастою. Інколи використовуються трубки, зокрема при курінні гашишу.

3.3. Кокаїн та інші препарати коки

Більшість препаратів коки, включаючи листя коки, кокаїнову пасту, кокаїн, вільну основу і «крек»-кокаїн, є сильнодіючими стимуляторами центральної нервової системи, що мають високий рівень зловживання.

Листя коки

Кокаїновий куш (*Erythroxylum coca*) - рослина, що традиційно культивується в Перу і Болівії, інших регіонах Південної Америки. Вона досягає висоти приблизно півтора метра. На кожній стебліні налічується 7 - 8 гладких, овальних листків.

Листя коки використовується як м'який стимулятор, що пригнічує відчуття голоду. Це дає можливість збільшити тривалість роботи людини в сільському господарстві та гірничодобувній промисловості. З цією метою на законних підставах використовується в Болівії і Перу. В деяких регіонах Південної Америки в листя загортають вапно і жують. Цьому звичаю вже понад тисячі років. У листі коки міститься приблизно 0,5 - 1% кокаїну від загальної ваги листя. Кокаїн є основним алкалоїдом листя коки і може бути добутий з нього хімічним способом.

Кокаїнова паста

Кокаїнова паста являє собою проміжний продукт у процесі перероблення листя коки в кокаїн.

На початкових етапах перероблення листя розмелюється в порошок, замочується в розчині вапна або будь-якої іншої лугової речовини, після цього додається гас, бензин чи який-небудь інший нафтопродукт і все перемішується. Цей органічний розчин дренується, до нього додається сірчана кислота, розчин знов струшується або з нього випарюється гас.

У результаті додавання до розчину карбонату натрію або аміаку утворюється кокаїнова основа у вигляді осаду. Після промивання його гасом і охолодження утворюються кристали

неочищеного кокаїну, або кокаїнова паста. У той час як вміст кокаїну в листі відносно невеликий (0,5% - 1% від загальної ваги листя), в пасті концентрація кокаїну може досягти 90%, але, як правило, вона становить від 40% - 50% від загальної ваги пасты.

Кокаїнова паста, відома під назвами “басуко”, “сусуко”, “паста басика де косіна” або “паста”, досить поширена в громадах Південної Америки, що вживають наркотики.

Кокаїн

Кокаїн являє собою білий легкий кристалічний порошок, схожий на сніг і відомий під такою назвою. Він часто підміняється яким-небудь іншим білим порошком таким, як борна кислота або двовуглекислий натрій. У вигляді порошку кокаїн може вдихатися носом, у вигляді розчину - вводиться внутрішньовенно.

Вдихання кокаїну кожною ніздрею миттєво викликає стан підвищеної ейфорії приблизно на 20 хвилин, створюючи відчуття піднесення і загострення сприймання. Завзяті споживачі кокаїну прагнуть підняти настрій, добитися тану ейфорії і загостреного відчуття психологічного і фізичного безрозсудності, що викликається наркотиком. Коли цей стан починає послаблюватися, виникає відчуття спаду збудження. Це відчуття настільки різко відрізняється від попереднього стану споживача наркотику, що він зазнає дуже сильного бажання знов прийняти дозу кокаїну і поновити стан ейфорії. Коли споживачі кокаїну пробують припинити його вживання, вони часто впадають у стан депресії, з якого їх може вивести лише наркотик.

Крім сильної фізичної залежності, хронічне вживання кокаїну викликає, як правило, гіперстимуляцію, порушення травлення, нудоту, втрату апетиту і ваги, періодичні судом и і параноїдний психоз. Багаторазове вдихання кокаїну може призвести до ерозії слизової оболонки і перфорації носової перегородки.

В останні роки хронічні споживачі кокаїну найчастіше вводять його внутрішньовенно. Такий спосіб введення кокаїну сприяє надшвидкому початку дії наркотику, як правило, протягом 15 - 20 секунд, і досить сильному збудженню. Психози і параноїальне марення виникають при внутрішньовенному введенні швидше, ніж при тривалому вдиханні кокаїну. Все частіше використовується внутрішньовенне введення кокаїну в поєднанні з яким-небудь іншим наркотиком.

Так, “спідбол” являє собою суміш героїну і кокаїну, яка підсилює ейфоризуючий ефект.

«Вільна основа» кокаїну

У процесі утворення «вільної основи» кокаїн обробляється

якою-небудь основою для нейтралізації соляної кислоти. Отриманий внаслідок цього кокаїн не містить кислоти. Або ж кокаїнова основа (звідси назва «вільна основа») розчиняється в розчині, наприклад в ефірі, з якого викристалізовується очищений кокаїн. Після цього кристали розмелюються і вживаються за допомогою спеціальної скляної трубки. Куріння «вільної основи» кокаїну викликає більш сильне збудження, ніж вживання звичайного кокаїну.

«Крек»

«Крек» одержують з гідрохлориду кокаїну за допомогою бікарбонату натрію, або харчової соди, і води шляхом нагрівання для видалення іона хлориду, внаслідок чого утворюється кокаїнова основа у вигляді великих кристалів. «Крек» - це не чистий кокаїн. У процесі його виготовлення харчова сода залишається у вигляді солі і знижує чистоту гідрохлориду кокаїну. «Крек» називається так тому, що рештки бікарбонату натрію часто викликають потріскування в процесі куріння цієї речовини.

«Крек» є дуже популярною формою кокаїну з цілого ряду причин. Його можна курити, а не вдихати. При курінні цей препарат кокаїну швидко абсорбується і протягом кількох секунд переборює гематоенцефалічний бар'єр, практично миттєво викликаючи стан максимального збудження. Щодо доз «креку», то вони недорогі, їх легко приховувати і перевозити.

Низька ціна, швидкий початок дії і потужне збудження сприяють тому, що адиктивний потенціал «креку» та ймовірність зловживання ним значно вищі, ніж у будь-яких інших препаратів коки.

Встановлення факту зловживання кокаїном

Осіб, що вдихають кокаїн, часто можна визначити по червоному кольору ніздрів, легкому висипу і венозним судинам, що перетинаються біля ніздрів. Осіб, що вводять кокаїн, - по слідах уколів та інших ознаках, подібних до тих, що характеризують внутрішньовенне вживання героїну. Тривале вживання будь-яких форм кокаїну веде до швидкої втрати ваги і до фізичної слабкості, викликає надзвичайну блідість обличчя. Спостерігаються також запаморочення і блювання, збудливість і паранойяльне марення.

3.4. Барбітурати і седативно-гіпнотичні засоби

Барбітурати

Барбітурати - це група лікарських засобів - похідних

барбітурової кислоти, що являють собою одержаний внаслідок штучної конденсації препарат маленової кислоти і сечовини. З терапевтичною метою барбітурати використовуються як седативні, снодійні, анестезуючі та протисудомні засоби. Як правило, вони класифікуються за ознакою тривалості їх клінічних ефектів і поділяються на препарати пролонгованої, проміжної, короткочасної і надзвичайно короткочасної дії.

За наявними даними всього синтезовано понад 2 500 барбітуратів. Більше 50 з них продаються в цей час у різних країнах світу для використання з терапевтичною метою. Дванадцять з них підлягають міжнародному контролю (занесені до списків) згідно з Конвенцією про психотропні речовини 1971 року.

Барбітурові препарати представлені, головним чином, у вигляді капсул і таблеток, проте деякі з цих препаратів реалізуються на ринку в інших фармацевтичних формах таких, як елексири, розчини і стерильні порошки для ін'єкцій. Пентабарбітал натрію продається в деяких країнах у вигляді ректальних супозиторіїв. Барбітал натрію, як правило, реалізується у вигляді порошку і використовується як буферний реактив. Часто барбітурати зустрічаються у вигляді суміші з іншими барбітуратами (амобарбітал і секобарбітал), з іншими лікарськими засобами (кофеїном, аспірином, ефедринном, теофіліном, кодеїном), фармацевтичними наповнювачами.

Барбітурати викликають загальну депресію нервової і м'язової активності. Вони мають високий адиктивний потенціал. Внаслідок вживання барбітуратів досить швидко настає толерантність і фізична залежність. Абстиненція, пов'язана із звиканням до барбітуратів, вважається більш небезпечною для життя, ніж абстиненція, пов'язана із звиканням до інших наркотиків. Цей синдром може характеризуватися конвульсіями, делірієм і психозом. Надмірна, токсична доза барбітуратів, як правило, викликає кому й шок і може призвести до смерті.

Зловживання барбітуратами досить поширено, і міжнародний характер незаконного ринку є причиною того, що судово-експертні лабораторії можуть зіткнутися з цілим їх рядом різновидів. Всі барбітурати надходять на незаконний ринок внаслідок витоку із законних джерел. Будь-які фактичні дані про підпільне виготовлення барбітуратів відсутні.

Між барбітуратами та іншими седативними речовинами існує перехресна толерантність і перехресна залежність. Проте перехресна толерантність не впливає на величину смертельно

небезпечної дози, оскільки навіть помірні дози барбітуратів, прийняті одночасно, діють синергічно і часто призводять до інтоксикації або смертельного результату.

Приймають барбітурати, як правило, особи, що страждають на емоційні дистреси. Вони використовують ці препарати через їх седативно-гіпнотичний вплив, щоб постійно знаходитися в дуже спокійному стані. Після того, як виробляється достатня толерантність до барбітуратів, вони можуть викликати стимулюючу, а не депресивну дію. Тому ці лікарські препарати часто приймають і для стимуляції. Споживання барбітуратів досить поширено серед наркоманів, які намагаються підсилити ефект максимального збудження, викликаного героїном, за допомогою седативних засобів. Використовують барбітурати і для підсилення абстинентних проявів, коли закінчуються запаси героїну.

Метаквалон і меклоквалон

Існує два шляхи, якими незаконно поширюються метаквалон і меклоквалон: витік з каналів законної фармацевтичної торгівлі і незаконне виготовлення в підпільних лабораторіях. Метаквалон був уперше синтезований у 1951 році і став використовуватися у фармацевтиці з 1965 року у вигляді пілюль від безсоння. Він не має адиктивного потенціалу і не містить барбітуратів. Меклоквалон був синтезований у 1960 році і на законних підставах випускається в деяких європейських країнах як гіпнотичний засіб.

Початково була визнана придатність метаквалону як законного фармацевтичного засобу. Проте зловживання ним набуло настільки широких масштабів, що деякі країни заборонили виготовлення цієї речовини.

У Північній Америці законне виготовлення метаквалону було припинене в 1983 році. В торгівлю надходить лише комплексний препарат, що містить метаквалон і дифенгідрамін і є контрольованим лікарським препаратом.

В останні роки чимала кількість чистого метаквалону і його різноманітних препаратів (Mandrax) стала потрапляти із законних в незаконні канали збуту, внаслідок чого в багатьох країнах зросли масштаби зловживання цією речовиною. Завдяки посиленому міжнародному контролю і правоохоронним заходам обсяг цієї торгівлі став скорочуватися, проте джерелом метаквалону продовжують залишатися підпільні лабораторії.

Метаквалон, що підпільно виготовляється, представлений на ринку у вигляді коричневого, сірого або чорного порошку,

рівень чистоти якого становить 30% - 70%. Колір препарату залежить від кількості домішок, що містяться в ньому. Крім того, на незаконному ринку препарат збувається у вигляді таблеток і капсул. Інколи метаквалон використовується як розріджувач героїну; в цих випадках його концентрація, становить близько 30%. Декілька років тому ринок був переповнений таблетками псевдометаквалону, що містить діазепам. «Вільна основа» і хлористоводневі солі метаквалону і меклоквалону, що законно і незаконно виробляються, збуваються у вигляді капсул, таблеток і порошку.

Встановлення факту зловживання седативно-гіпнотичними засобами

Невеликі дози барбітуратів та інших седативно-гіпнотичних засобів можуть викликати у людині стан скованості і добродушності, дещо уповільнені реакції. Більш високі дози цих лікарських препаратів спричиняють незрозумілу мову, нетверду ходу, важкий сон і появу тенденції втрачати різноманітні предмети. У деяких випадках седативно-гіпнотичні засоби можуть стати причиною втрати свідомості. Ці симптоми подібні до тих, що викликаються алкогольними напоями.

3.5. Малі транквілізатори

Малі транквілізатори являють собою групу депресантів ЦНС, що були вперше запроваджені в медичну практику в 50-х роках. Вони ефективно знімають відчуття тривоги і напруги на відміну від великих транквілізаторов, що є нейролептичними засобами, які використовуються при лікуванні серйозних психічних розладів. До малих транквілізаторів належать такі лікарські засоби: діазепам (Valium, T-Quil), мепробамат (Miltown, Meprospan, Equinal, Equagesic), хлордіазепоксид (Librium, Librax, Menrium, Libritabs), гідроксизин гідрохлорид (Atarax, Maxax).

Малі транквілізатори широко використовуються в медичній практиці. Їх, як правило, виписують пацієнтам, які скаржаться на стан тривоги, напруги і надмірне збудження, страждають на безсоння, судомні синдроми, абстинентний синдром наркотичної чи алкогольної залежності.

Вживання малих транквілізаторів може викликати такі побічні ефекти, як сонливість, затримання висипань на шкірі, нудоту і порушення функціонування кровоносної системи. Великі дози можуть призвести до пригнічення дихальних функцій і втрати свідомості, викликати стан коми і навіть смерть.

Тривале вживання надто великих доз може викликати фізичну залежність. Абстинентний синдром, викликаний різким припиненням вживання наркотиків, може загрожувати життю.

Лікувальні дози прискорюють релаксацію і сприяють зніманню загальмування. Надмірні дози цих лікувальних препаратів можуть викликати дезорієнтацію, спутаність свідомості, погіршення пам'яті, диплопію, зміну особистості.

Малим транквілізаторам та іншим депресантам ЦНС властива перехресна толерантність і перехресна залежність. Проте перехресна толерантність не впливає на величину смертельно небезпечної дози. Вживання ж транквілізаторів разом з алкогольними напоями і барбітуратами може спричинити синергічну дію і викликати інтоксикацію або смерть.

Бензодіазепіни, використані з терапевтичною метою як транквілізатори, гіпнотики, протисудомні засоби, що впливають на ЦНС, міорелаксанти, є одними з найчастіше виписуваних лікарських засобів. По суті справи, всі бензодіазепіни, що з'являються на незаконному ринку, потрапляють туди внаслідок витоку із законних джерел. Будь-які дані про підпільне виготовлення бензодіазепінів відсутні.

Тридцять три похідні бензодіазепіну, поставлені останнім часом під міжнародний контроль, попадають на незаконний ринок, головним чином, у вигляді таблеток і капсул. Лоразепам реалізується в деяких країнах в ампулах і шприц-тюбіках для ін'єкцій, у таблетках. Клоназепам збувається у вигляді таблеток, сухого порошку, що розводиться у розчині для ін'єкцій. Темазепам продається у вигляді м'яких желатинових капсул або поліетиленгліколієвого ін'єкційного розчину.

Хлордіазепоксид представлений на ринку у вигляді «вільної основи» і хлористоводневої солі в капсулах і таблетках, а інколи - в ампулах, заповнених сухим препаратом. Хлористоводневі солі медазепаму і флуразепаму є законно виготовленими фармацевтичними препаратами. Найбільш поширеним є двокалієвий клоразепат, хоча виготовляється і деяка кількість монокалієвого клоразепату. Вільна кислота є нестійкою сполукою, і внаслідок декарбоксилування утворюється нордазепам.

Діазепам або більш поширений бензодіазепін випускається у вигляді капсул, таблеток, водних чи поліетиленгліколієвих ін'єкційних розчинів, сиропів і супозиторіїв. У деяких країнах діазепам використовується у вигляді крупнозернистого порошку, що додається у корм тваринам для їх іммобілізації і перевезення.

Існує ймовірність того, що в такому вигляді цей препарат потрапляє у сферу незаконної торгівлі наркотиками.

Інколи на незаконному ринку з'являються комплексні препарати такі, як хлордіазепоксид-амітриптилін і хлордіазепоксид-клідинний бромід.

3.6. Амфетаміни та інші аналогічні стимулятори

Амфетаміни та інші аналогічні сполуки застосовуються при клінічному лікуванні депресії, хронічної втоми і регуляції ваги. Як правило, вони використовуються завдяки своїм антидепресійним і збуджуючим властивостям. З цією метою вони можуть прийматися перорально, проте їх вплив сильніший, якщо вони вводяться внутрішньовенно. Хронічне внутрішньовенне вживання цих препаратів викликає, як правило, психотичні реакції і паранойяльне марення.

Законно виготовлені амфетаміни містять лікарські речовини у формі різноманітних солей. У різних країнах вони продаються у вигляді таблеток, капсул, сиропів та елексірів.

На незаконному ринку може фігурувати цілий ряд аналогічних амфетамініфармацевтичних препаратів, що надійшли із законних джерел. Усі вони мають аналогічні характеристики з точки зору фармакологічної дії (стимулятори), і їх вживання неминуче призводить до формування залежності. У 80-х роках правоохоронні органи досить часто стикалися з такими препаратами, як фенметразин, фендиметразин, фенітілін і пемолін. Амфетаміни часто є першими наркотичними засобами, якими починають зловживати молоді люди, як правило, приймаючи їх для подолання сонливості, підвищення збудження і впевненості в собі. Результатом вживання цих препаратів може бути говірливість, виникнення ейфоричного стану, нервозність, збудливість і неспокій, тремор рук, розширені зіниці і надмірне потовиділення, а також відчуття переслідування. Крім того, вживання цих препаратів викликає сухість у порожнині носу і роту.

Метамфетамін, що являє собою хлористоводнев у сіль, відпускається у формі таблеток і стерильних ін'єкційних розчинів.

Сульфат амфетаміну, що незаконно виробляється, може мати різний колір в залежності від типу й кількості домішок та розчинників. Він може збуватися у вигляді білого порошку, аналогічного законно виготовленому препарату, а також порошку рожевого, жовтого чи коричневого кольору. Часто він буває вологим і має характерний неприємний запах внаслідок наявності в ньому органічних домішок.

Гідрохлорид метамфетаміну, що незаконно виробляється, являє собою затверділу або липку масу. Залежно від домішок, що містяться в ньому, він може бути білого, коричневого чи фіолетового кольору.

Співробітникам правоохоронних органів треба використовувати різноманітні фармацевтичні довідники для одержання інформації про конкретні препарати, що легально реалізуються в їх країнах, та опису зовнішнього вигляду цих препаратів.

3.7. ЛСД та інші галюциногени

Галюциногени - це речовини, що впливають на ЦНС, викликаючи зміни настрою і сприймання - від обману чуттів до галюцинацій. Вони можуть викликати психічні реакції: втрату сприймання реальності і дійсності, галюцинації і шизофренію.

ЛСД

ЛСД (діетиламід d-лізергінової кислоти) - напівсинтетичний наркотичний засіб, що має, як показали дослідження, галюциногенні властивості. Він є прототипом речовин класу психотоміметиків/ галюциногенів.

ЛСД є одним із самих сильних галюциногенів, відомих у цей час. Його властивості були вперше виявлені у 30-х роках. Протягом багатьох років його періодичною пробували використовувати, не маючи для цього достатніх підстав, для лікування психічних розладів. На законних підставах ЛСД не використовується приблизно з 1970 року. Препарати ЛСД, що надходять відтоді на незаконний ринок, виробляються в підпільних лабораторіях, нерідко за допомогою примітивного устаткування, тому чистота і сила наркотику, що виготовляється, як правило, не відомі. Наявність лізергінової кислоти, ерготаміну тартрату, азоту, диметилформаміду або діетиламіну в підпільній лабораторії є якнайменше доказом наміру виробляти ЛСД.

ЛСД може вироблятися у вигляді рідини без кольору, смаку і запаху, у вигляді не зовсім білого порошку, невеликих пілюль або таблеток різної форми білого або будь-якого іншого кольору чи у вигляді капсул. Цей наркотик вживається зі шматочками цукру, насиченими невеликими дозами його розчину. Крім того, з метою приховування, ним насичують шматочки промокального паперу чи наносять його на марки та наклейки.

Нормальна доза ЛСД становить приблизно 100 - 200 мікрограмів. Досвідчені вживачі ЛСД, що досягають певного рівня толерантності, можуть приймати дозу порядку 2 000 мікрограмів. Фізична залежність від ЛСД не спостерігалася. Проте у деяких вживачів ЛСД і без прийому наркотику можуть

зненацька виникати повторні галюцинації, аналогічні тим, що виникали у них раніше при прийомі ЛСД.

Фізіологічний вплив ЛСД та інших галюциногенів виражається в підвищенні частоти пульсу і кров'яного тиску, розширенні зіниць, треморі, холодних і пітних долонях, а інколи у тремтінні і нудоті.

Коли в 60-х роках ЛСД вперше з'явився на незаконному ринку, його додавали до будь-якого абсорбуючого матеріалу. Найбільш поширеними субстратами були шматочки цукру, промокальний або будь-який інший гігроскопічний папір (так звана "промокашка") і фармакологічні індиферентні порошки, якими після цього заповнювали порожні желатинові капсули. Іншою поширеною дозованою формою були так звані "віконні шибки", що виготовлялися шляхом заповнювання дозами ЛСД форм з желатином і розрізання затверділого желатину на маленькі квадратики. Разом з тим, поширеними були й таблетки різноманітних розмірів, форм і кольорів.

Внаслідок затрудненості отримання гомогенної суміші для таблеткування вміст ЛСД у таблетках коливається від 20 до 500 мікрограмів. Хоча таблетки залишалися найбільш поширеною дозованою формою ЛСД у 70-х роках, кількість різновидів таблеток скоротилася і вони виготовлялися здебільшого лабораторіями, що більше були здатні виробляти однорідні препарати. Найпоширенішим різновидом таблеток ЛСД стали мікротаблетки - круглі таблетки діаметром приблизно 1,6 мм, які містять приблизно однакові дози ЛСД, що становлять майже 100 мікрограмів препарату в одній таблетці.

У 80-х роках на незаконному ринку здобули поширення "бавовняні" дозовані форми. На відміну від колишніх "бавовняних" форм, для одержання яких розчин ЛСД капали на папір, нові "бавовняні" дозовані форми виробляють шляхом насичення спеціально надрукованого паперу розчином ЛСД. Внаслідок цього значно частіше виготовляється більш однорідний препарат. Як правило, аркуші такого паперу перфоровані на квадрати розміром приблизно 5 кв. мм. Кожний з квадратів містить однакову — близько 30 - 50 мікрограмів - дозу ЛСД.

Правоохоронні органи виявляють різноманітні малюнки, в тому числі абстрактні зображення і комікси, а також різноманітні насичені розчином ЛСД папери такі, як марки і трафарети для татуїровок. Ці малюнки, які добре реалізуються, і різноманітні насичені розчином ЛСД бавовняні предмети виробляються і призначені для залучення наймолодших потенційних споживачів

наркотиків.

Псилоцибін і гриб *Psilocybe*

Псилоцибін є активним інгредієнтом гриба *Psilocybe*. Це біла кристалічна речовина, яка за силою впливу серед галюциногенів займає проміжне місце між мескаліном та ЛСД і є найбільш швидкодіючим препаратом. Його дія настає приблизно через 15 хвилин після прийому і досягає вершини через 90 хвилин. Дію псилоцибін зберігає протягом 5-6 годин. Толерантність і фізична залежність визначені не були.

Як легально, так і нелегально псилоцибін синтезують або виділяють з грибів. Час від часу псилоцибін зустрічається у сфері незаконного обігу наркотиків.

Гриби *Psilocybe* відігравали важливу роль при виконанні культових і магічних обрядів жителями давньої імперії ацтеків. Головні релігійні культи були пов'язані зі споживанням цих грибів, що вважалися священними і називалися “геонанактл” (священна плоть). Культ гриба, який містить галюциногени виду *Psilocybe Mexica*, мав глибокі традиції у мексиканських індіанців, зберігся і до наших днів.

Гриби *Psilocybe* домінують серед інших видів грибів, що містять галюциногени. Відомо більше 140 різновидів цього гриба, причому 80 з них, як вважають, містять психотропні речовини. Ці гриби зустрічаються як в Арктиці, так і в тропіках, проте в основному вони поширені у зонах з помірним кліматом. Проростають ці гриби в природних умовах і на різних органічних субстратах, наприклад на гумусі, гною, гниючій деревині, торфі, моху.

З точки зору зловживання наркотичними засобами особливо виділяються два види: *Psilocybe Semilanceata* і *Psilocybe Cubensis*. Декілька років тому різко зросло зловживання цими грибами, в яких містяться сильнодіючі психоактивні речовини, що знаходяться під контролем у багатьох країнах. Гриби приймали в їжу у свіжому чи сушеному вигляді.

Найбільше поширені гриби виду *Psilocybe Semilanceata*, або так звані фрігійські ковпаки. Ці гриби, що містять псилоцибін знаходять у Північній і Центральній Європі, Північній Америці, колишніх республіках СРСР та Австралії. Вони ростуть купками або по одному на жирних ґрунтах, у траві, на полі неподалік тваринницьких ферм, на угноєних пасовиськах чи луках.

Мескалін

Мескалін, похідний фенілетиламіну, є основним психотропним алкалоїдом кактуса пейот. Мескалін становить до 30% усіх

алкалоїдов, що містяться в цьому кактусі. Його концентрація коливається від 0,5 до 1,5%.

Мескалін є типовою галюциногенною речовиною. Він слабкіший, ніж ЛСД, у 2-3 рази і приймається перорально, куриться або вводиться шляхом ін'єкцій.

Толерантність і фізична залежність установлені не були. Більшість зразків мескаліну являли собою фенциклідин.

Мескалін може бути легко синтезований у підпільних лабораторіях. На незаконних ринках наркотиків Сполучених Штатів Америки та Європи він представлений, головним чином, у вигляді сульфату або хлористоводневої солі.

Мескалінові "гудзики" (пейот) мають вигляд висушених коричневих округлих горбиків кактуса Лофофора Уільямса (*Lophophora Williamsii*). Мескалінові "гудзики" - найбільш поширена форма мескаліну на незаконному ринку наркотиків.

Давні ацтеки називали цей кактус "пейот" через пучки волосся, що уквітчували стиглу рослину; у зв'язку з галюциногенними властивостями кактус відігравав важливу роль при здійсненні обрядів. У наш час він також використовується в ритуалах деяких племен Північної Мексики і корінних народностей Північної Америки.

МДА

МДА (метилен діокснмфетамін) - це синтетична чи напівсинтетична речовина, що поєднує в собі дію мескаліну й амфетамінів і може викликати інтоксикацію та смертельний кінець. Толерантність і фізична залежність установлені не були.

ДМТ

Диметилтриптамін (ДМТ), який звичайно отримують штучним шляхом, виявлений також у насінні деяких рослин Південної Америки і Західної Індії. Він може бути виготовлений у вигляді кристалічного порошку, розчину або як суміш з тютюном чи петрушкою. Дія ДМТ аналогічна дії ЛСД, але ДМТ значно слабкіший і дія його короткочасна.

Фенциклідин

Фенциклідин (ФЦП) - це стимулятор ЦНС, що має властивості анестетиків, анальгетиків і галюциногенів.

У чистому вигляді ФЦП являє собою білий кристалічний порошок, що реалізується у вигляді порошку чи розчину, а також у таблетках і капсулах. Дуже часто рослинну сировину, наприклад канабіс, насичують розчином ФЦП, висушують і збувають на незаконному ринку. У такому вигляді в процесі куріння ФЦП і канабіс мають комплексний вплив на організм

людини.

ФЦП може справляти різний вплив на організм і виглядати по-різному. Помірна доза ФЦП може викликати почуття відчуженості від усього навколишнього чи відчуття надходження сил і невразливості, оніміння, порушення мови і координації рухів.

3.8. Аналоги контрольованих речовин (наркотики-аналоги)

Ряд напівсинтетичних речовин, чи аналоги контрольованих речовин, що виробляються в підпільних лабораторіях, стали відомі як наркотики-аналоги. Це нові речовини, одержані шляхом невеликої зміни хімічної структури яких-небудь інших контрольованих речовин (наприклад, мепердину, фентанілу й амфетамінів).

Наркотики-аналоги сильніші за вихідні речовини, часто токсичні і мають високий адиктивний потенціал. Було встановлено, що один з таких аналогів руйнує клітини мозку, інший викликає симптоми хвороби Паркінсона і прискорює процес старіння, третій паралізує багатьох його вживачів, а четвертий приблизно в 6 000 разів сильніше героїну, у зв'язку з чим викликає миттєву смерть.

Ці наркотики з'являються на незаконному ринку під різними жаргонними назвами і визначеннями. Одна група таких речовин пов'язана з фентанілом - сильнодіючим синтетичним опіатом короткочасної дії, що використовується з терапевтичною метою у вигляді анестетика й анальгетика. Аналоги фентанілу, які виробляють у підпільних лабораторіях, з'явилися на початку 80-х років під різними жаргонними назвами, найбільш поширена з яких - «синтетичний героїн».

Інша група наркотиків-аналогів, що підпільно виготовляються, пов'язана з амфетаміном і одержала поширення в ряді країн, особливо Південної і Північної Америки та Європи. До числа цих препаратів належать МДА, і особливо МДМА (метилен діоксиметамфетамін). Останній зустрічається під різними жаргонними назвами типу “екстаз” або “екс-ті-сі”. Ці речовини є типовими галюциногенами.

3.9. Органічні розріджувачі і леткі препарати

До органічних розріджувачів і летких препаратів належить ряд високолетких сполук, що діють на ЦНС подібно до депресантів. Ці сполуки існують або в газоподібному стані при

кімнатній температурі, або, перебуваючи у рідкому стані, швидко випаровуються при сполученні з повітрям. Найпоширеніші органічні розріджувачі - розріджувачі фарб і плямовивідники, клеї, бензин, гас та інші нафтопродукти, рідини для запальничок і світильників, рідини для чистки одягу, різноманітні аерозолі. Їх активними інгредієнтами є толуол, ацетон, бензин, тетрахлорметан, хлороформ, етиловий ефір, різноманітні спирти й ацетати.

Токсикомани вдихають пари цих речовин безпосередньо з ємкостей, в яких вони продаються, через насичену цими речовинами тканину чи з поліетиленового пакету. Ці речовини, як правило, надходять у вільний продаж і не підпадають під контроль відповідно до правових норм, що регулюють обіг наркотиків.

4. СНІД І ВНУТРІШНЬОВЕННЕ ЗЛОВЖИВАННЯ НАРКОТИКАМИ

Одним з найбільш широко відомих захворювань ХХ віку став синдром набутого імунodefіциту (СНІД).

СНІД послаблює захисні механізми людини, позбавляючи її спроможності боротися навіть з найменш агресивними бактеріями та іншими мікроорганізмами. Це захворювання викликається вірусом імунodefіциту людини (ВІЛ).

По суті, СНІД точніше всього визначається як останній серйозний прояв інфекції ВІЛ - вірусу, що руйнує або виводить з ладу важливі компоненти імунної системи людини. Фактичними причинами смерті жертв СНІДу є найрізноманітніші досить рідкі інфекції та інші захворювання, з якими здорова імунна система у звичайних умовах успішно справляється.

ВІЛ передається в тому випадку, коли вірусні частки чи заражені клітини попадають безпосередньо у кровоток. Через те одним з основних шляхів передачі ВІЛ і зараження СНІДом є внутрішньовенне вживання наркотиків, зокрема героїну і кокаїну.

За такого вживання наркотиків основні випадки передачі СНІДу такі:

- 1) спільне використання наркоманами голок для ін'єкцій, шприців та інших предметів;
- 2) передача вірусу зараженими ним наркоманами своїм статевим партнерам;
- 3) передача вірусу зараженими жінками-наркоманами своєму плоду.

Тісний зв'язок між внутрішньовенним вживанням наркотиків і проституцією викликає особливі клопоти посадових осіб правоохоронних органів. Вони часто стикаються з цим явищем здебільшого серед молодих людей, зокрема втікачів з дому і тих, що стали на шлях наркоманії і проституції.

Як правило, співробітникам правоохоронних органів не загрожує небезпека зараження в ході допиту чи арешту наркоманів. Проте для них надзвичайно важливо уникати безпосереднього контакту з відкритими виразками, ранами і з виявленими предметами, що використовувалися для вживання наркотиків.

Найбільша ймовірність випадкової передачі ВІЛ і СНІДу співробітникам правоохоронних органів виникає в ході обшуку на місці злочину, в тому числі огляду автомобілів та одягу осіб, що вживають наркотики внутрішньовенно: сховані голки для підшкірних ін'єкцій можуть поранити співробітників у ході обшуку. Їм необхідно проявляти особливу обережність при пошуці голок або інших гострих предметів, на яких могла залишитися заражена кров.

Концентрація вірусу СНІДу в слині надзвичайно незначна, тому мало ймовірно, щоб СНІД міг передатися через слину, проте співробітникам правоохоронних органів треба вживати запобіжних заходів, щоб уникнути попадання на них слини обстежуваних.

Будь-яка слина повинна змиватися милом і водою. Якщо ж слина підозрюваного потрапляє на рот чи очі, необхідно негайно прополоскати рот відповідним засобом і промити очі спеціальним розчином.

Співробітникам правоохоронних органів необхідно вживати запобіжних заходів попередження для захисту обличчя й очей і в тому разі, коли існує ймовірність попадання на них інших біологічних рідин підозрюваного. Руки, що стикаються з будь-якими біологічними рідинами, повинні бути старанно вимиті водою з милом негайно після інциденту, навіть якщо на руці були захисні рукавички.

Крім СНІДу, внаслідок внутрішньовенного вживання наркотиків можуть передаватися й інші захворювання такі, як малярія і гепатит.

5. ІДЕНТИФІКАЦІЯ НАРКОТИКУ НА МІСЦІ

Для ідентифікації наркотику оперативному співробітнику необхідно провести більш точний аналіз речовин, що викликають

підозру. Знання районів виробництва наркотиків і способів збуту можуть дати йому загальну ідею про вид наркотику, з яким він зіткнувся.

Після відбору деяких речовин оперативний співробітник може провести попередню ідентифікацію наркотику, використовуючи хімічні реактиви, що дають кольорову реакцію. Ці кольорові реакції мають деякі обмеження:

- 1) проби дають якісні, а не кількісні результати (концентрація наркотику буде невідома);
- 2) проби є лише попередніми і припустимими (науковий хімічний аналіз є найпереконливішим доказом);
- 3) заперечний результат проби не виключає ймовірності присутності наркотику;
- 4) позитивний результат проби не гарантує присутності наркотику.

Наркотики можуть бути в рідкому, порошкоподібному або твердому вигляді. Наркотики в порошкоподібному вигляді можуть бути змішані з іншими речовинами; порошок може бути вкладений у капсули. Якщо наркотики містяться в капсулах, то капсула може бути розкрита для вилучення порошку. Таблетку оперативний співробітник може або розтовкти в порошок, або поділити її на дві частини і взяти деяку кількість порошку із середини таблетки. Для ідентифікації сировини можна зробити пробу деяких частинок.

Для оперативного співробітника, що проводить попередній аналіз з метою ідентифікації наркотику, мають надзвичайно важливе значення заходи попередження. Як хімічні реактиви інколи використовуються лужні речовини, що можуть викликати опіки чи подразнення шкіри. Деякі комерційні набори для проведення аналізів передбачають використання скляних ампул, в момент їх розбивання можуть відскакувати дрібні частинки скла. Проводити аналіз необхідно в рукавичках, а в разі їх відсутності - вимити руки негайно після проведення аналізу.

У різноманітних наборах для ідентифікації наркотиків містяться пробірки з хімічними реактивами, що можуть бути виготовлені кваліфікованим хіміком. Оперативним співробітникам треба пам'ятати про те, що з часом минає термін зберігання цих реактивів і вони втрачають свою активність.

III. ПРИПИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Наркотичні засоби і психотропні речовини потрапляють до сфери незаконного обігу в результаті підпільного виробництва чи виготовлення або внаслідок витоку наркотиків під час їх проходження законними каналами. Незаконний обіг може здійснюватися в рамках однієї країни чи набирати транснаціонального характеру.

Предметом незаконного обігу є здебільшого натуральні засоби, багато з яких вирощуються лише в певних регіонах. Часто рослини, з яких виробляються наркотики, таємно вирощуються у віддалених гірських районах, на лісних галявинах чи впереміж з іншими культурами. Самі рослини і вироблені з них продукти переносяться людиною на собі, перевозяться гужовим транспортом через джунглі, пустелі і гірські хребти, переправляються на автомобілях і суднах, на літаках комерційних авіакомпаній і приватних літаках, пересилаються поштою і в комерційних партіях промислових товарів; пасажирів приховують їх у своєму багажі чи на тілі. Контрабандою займаються дилетанти й особи, що діють самостійно, та члени злочинних організацій.

Чимала частина операцій, пов'язаних з міжнародним обігом наркотиків, особливо опію, героїну, кокаїну і канабісу, дуже добре організована і здійснюється таємно міжнародними злочинними організаціями, спеціалізованими у цій галузі. Різні етапи збуту наркотиків ретельно плануються і здійснюються, з тим щоб забезпечити максимальні шанси на успіх.

Контрабандою наркотиків у незначних масштабах займаються дилетанти - часто молоді люди, що провозять невелику кількість канабісу, кокаїну або галюциногенів для особистого вживання чи для фінансування певної діяльності. Свідомо або мимоволі вони можуть стати перевізниками наркотиків для злочинних організацій, що сплачують їм за це готівкою чи винагороджують іншим способом. Такі контрабандисти можуть використовувати літаки комерційних авіакомпаній, проносити наркотики на собі, перевозити їх на певну відстань на машині; їм може бути доручено також перетнути національний кордон в якому-небудь митному пункті тільки один раз.

Правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, мають ряд особливостей. Жертви чи потерпілі рідко повідомляють про факти правопорушення. Часто огляд місця злочину або взагалі не приносить ніяких результатів, або допомагає слідству лише незначно. Тому співробітник правоохоронних органів

повинен, як правило, розкривати злочин у ході його вчинення шляхом установлення факту приховування наркотиків підозрюваним або інших обставин, що стосуються дії протиправного характеру.

Крім законів, що стосуються безпосередньо злочинів, пов'язаних із наркотиками, торгівці наркотиками порушують і інші закони. Часто в ході контрабанди і збуту наркотиків порушуються закони, що стосуються банківської справи, поштових служб, імпорту й експорту, приховування зброї, і багато інших; нерідко мають місце вимагання, хабарництво, корупція. Рішучі дії із забезпечення дотримання відповідних законів є важливим доповненням до заходів забезпечення додержання законів про наркотики.

У зв'язку із серйозністю і масштабністю проблем, пов'язаних зі зловживаннями наркотиками і їх незаконним обігом, виключно важливого значення набуває питання опрацювання всебічної політики і програм запобігання і контролю на систематичній основі. Щоб добитися успіху, компетентні органи повинні забезпечити такий же ступінь організованості, спеціалізації і продуманості у галузі права, політики і практики, що вирізняє дії осіб, які займаються незаконним обігом наркотиків. Для ефективної протидії на рівні правоохоронних заходів необхідно також застосовувати раціональне, концептуальне і перспективне мислення.

Зусилля у галузі припинення незаконного обігу наркотиків повинні врахувати як проблему пропозиції, так і проблему попиту. Зосередження уваги лише одному з цих аспектів явища наркоманії немінуче призведе до невдачі.

Було б помилкою принижувати роль пропозиції у співвідношенні попиту і пропозиції, оскільки ці елементи нерозривно пов'язані і взаємозалежні. Пропозиція сприяє формуванню широкого ринку незаконних наркотиків і забезпечує їх доступність, а також є причиною наповнення ринку недорогими наркотиками. Виникають спокуси, які багатьом людям, особливо молоді, не вдається подолати.

Приниження значення чи ігнорування відносної важливості проблеми попиту, і особливо профілактики правопорушень, що є досить типовим підходом, також створює основу для широкомасштабного споживання наркотиків. Це сприяє встановленню широкого попиту і постійному розширенню ринків, а також легкому виходу представників злочинних синдикатів на вразливі групи потенційних споживачів наркотиків. Крім

того, при таких величезних прибутках дрібні і крупні підприємці готові йти на великий ризик.

Досвід багатьох країн показує, що основними чинниками, що визначають високі рівні споживання, є наявність і доступність незаконних наркотиків. Джерела і канали поставок змінюються залежно від рівнів вживання і попиту.

Правоохоронні заходи впливають на рівень пропозиції і попиту і можуть змінити його. Необхідно, щоб правоохоронні органи були інформовані і добре розумілися на питаннях, що стосуються джерел і каналів надходження незаконних наркотиків, у формах і рівнях їх споживання і попиту, вживали необхідних заходів для збалансованого вирішення проблем, що виникають. У міру можливості, необхідно організовувати всебічну і спеціалізовану підготовку співробітників правоохоронних органів із забезпечення додержання законів про наркотики, щоб удосконалювати спеціальні навички персоналу, включаючи навички, що дозволять вживати узгоджених контрзаходів забезпечення додержання цих законів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Заходи щодо скорочення пропозиції незаконних наркотиків повинні охоплювати різноманітні етапи незаконного обігу - фінансування, виробництво, контрабанду, продаж і поширення. Правоохоронні органи повинні усувати всі засоби, що використовуються в процесі обігу наркотиків, зокрема шляхом затримання осіб, причетних до незаконного обігу; конфіскації наркотичних засобів, устаткування і контрабандних партій; конфіскації майна (включаючи будинки, машини, судна і літаки), що використовується в незаконному обігу чи придбаного на доходи від операцій з наркотиками. Крім того, правоохоронні органи повинні займатися збиранням інформації і розвідувальних даних, а також вивчати й аналізувати зміну методів здійснення незаконного обігу і різноманітних злочинних операцій.

Одним з основних способів зменшення пропозиції наркотиків є скорочення їх виробництва внаслідок знищення плантацій. Крім того, можна переконати фермерів вирощувати інші культури замість канабісу, опійного маку і коки або стимулювати цю заміну за допомогою субсидій.

У підпільних лабораторіях здійснюються надзвичайно складні процеси синтезу наркотичних засобів - від очищення натуральних до виробництва синтетичних наркотиків, що надходять потім на незаконний ринок. На незаконні ринки відтягається чимала кількість законно виготовлених фармацевтичних препаратів. Надзвичайно важливо встановити суворий контроль і регулювання

відносин між виробниками прекурсорів і основних хімічних речовин та організаціями, що розподіляють їх. Заходи контролю за виробництвом і розподілом цих хімічних речовин обов'язково повинні передбачати проведення ревізій.

Треба забезпечити досить суворий контроль за організаціями, що мають дозвіл виробляти наркотичні засоби в чималих кількостях; і уважно стежити за закупками і використанням таких речовин з тим, щоб установлювати факти їх витоку незаконними каналами й у разі потреби виявляти такі канали і припиняти їх.

Оскільки наркотики можуть перевозитися контрабандним шляхом через кордони багатьох країн, основним засобом, за допомогою якого країни можуть скоротити обсяг контрабанди наркотиків, є охорона кордонів і пунктів в'їзду. Необхідно проводити спостереження, здійснювати огляд і перевірку літаків, суден, поїздів, автомобілів, вантажних транспортних засобів, поштових відправлень, багажу й осіб, які в'їжджають до країни або виїжджають з неї, метою встановлення незаперечних доказів контрабанди наркотиків. Найчастіше у здійсненні таких заходів, спрямованих на зменшення обсягу контрабанди наркотиків, беруть участь співробітники митниць, прикордонної та берегової охорони, військовослужбовці. Вони можуть використовувати інформаторів, собак, що дресувалися на пошук наркотиків, та інформацію про категорії осіб і види транспортних засобів, що найчастіше залучаються до обігу наркотиків.

Багато країн мають настільки довгі кордони, через які проходять величезні обсяги міжнародного туризму і торгівлі, що їм надто важко перевірити, не кажучи вже про те, щоб обшукати, всіх осіб, що виїжджають і в'їжджають, усі автомобілі, судна і літаки. В цих умовах важливо мати інформаторів та інші джерела інформації, з тим щоб покращити прикордонне спостереження, підвищити ефективність запобіжних заходів і зосередити увагу на окремих особах і пунктах. У реальному житті країни не спроможні закрити свої кордони "на замок" від контрабанди наркотиків, але вони можуть ефективно використовувати існуючі засоби забезпечення додержання законів, розумно і вибірково застосовуючи обшук та інші форми контролю з метою зведення до мінімуму потоку наркотиків, що проходить через кордон, і не перешкоджаючи при цьому правомірному перетину кордону.

Кошти, отримані внаслідок незаконних операцій з наркотиками, можуть пересилатися за допомогою електронних засобів, зокрема

шляхом зняття з рахунків або розміщення на них коштів, а також грошових переказів між банками різних країн. Проте такі операції із застосуванням електронних засобів можуть суперечити законам якої-небудь країни, у зв'язку з чим виникає потреба вжиття правоохоронних заходів. Навіть якщо закони не порушуються, інформація про такі операції може допомогти компетентним органам у виявленні осіб, що займаються незаконним обігом наркотиків, і визначенні їх методів роботи.

Для розподілу незаконних наркотиків необхідно провести цілу низку операцій на різних стадіях - від виробництва до споживання. Деякі незаконні наркотики, наприклад героїн, декілька раз піддаються переробленню чи подрібненню для отримання препарату відповідної сили дії. Оптовим торговцям незаконними наркотиками необхідно знайти великого покупця, домовитись про ціни й організувати постачання та платежі. Покупці, у свою чергу, повинні забезпечувати транспортування наркотиків у райони, де вони займаються своєю діяльністю, і перепродати їх менш великим торговцям або споживачам.

Незаконний обіг наркотиків утворює цілу економічну систему, що охоплює виробництво, маркетинг, рекламу, транспортування, розподіл і реалізацію. Правоохоронні заходи можуть бути спрямовані проти будь-якої ланки цієї незаконної системи. Нанесення систематичних ударів по різних сферах цієї незаконної діяльності, що здійснюється в рамках загальної мережі, дасть можливість швидше добитися позитивних результатів.

Для виявлення діяльності по збуту незаконних наркотиків можуть використовуватися: свідчення свідків, інформація від інформаторів і таємних співробітників, дані державних архівів, звичайне чи електронне стеження за підозрюваними. Мета в цьому разі не повинна обмежуватися арештом правопорушників і конфіскацією незаконних наркотичних засобів: вона повинна полягати в знищенні всієї мережі збуту. Цього можна добитися лише тоді, коли більшість агентів діючої мережі буде притягнута до суду і засуджена, а майно - конфісковане.

Щоб створити нову мережу, необхідно багато часу і коштів. Правоохоронні заходи на цьому рівні незаконного обігу наркотиків в основному зводяться до арештів, конфіскації наркотиків та іншого майна. Але навіть у цьому разі активні ділки наркобізнесу можуть мати чималі активи. Внаслідок арештів можна одержати цінних інформаторів і необхідні дані. Інколи міліція через арешт порівняно дрібних ділків може виходити на вищі ешелони мережі наркобізнесу.

Діяльність правоохоронних органів, спрямована проти вуличної торгівлі наркотиками, має надзвичайно важливе значення поряд із заходами щодо припинення їх незаконного обігу, особливо якщо мова йде про вражені наркоманією райони, в яких, як правило, рівень життя надто низький, а правопорядок не дотримується. Пов'язана з наркотиками злочинність, особливо насильницькі дії, і вільний збут наркотиків у тому чи іншому регіоні викликають у населення страх перед злочинністю і відчуття беззахисності. Деякі жителі воліють не виходити з будинку, інші уникають регіонів, в яких процвітає наркобізнес. Незаконний збут наркотиків у громадських місцях створює найбільшу небезпеку для дітей та людей похилого віку.

Якщо співробітники правоохоронних органів не вживають належних заходів, громадськість перестає вірити в закон і правопорядок. Може виникнути припущення, що у правоохоронних органах є корумповані або некомпетентні співробітники. Це підриває віру громадськості в правопорядок, високий моральний дух міліції та ефективність правоохоронних дій.

Діяльність міліція по боротьбі з незаконним обігом наркотиків традиційно заснована на застосуванні жорстких правоохоронних заходів. Проте міліція покликана грати надзвичайно важливу роль не тільки в галузі охорони правопорядку, але й у галузі попередження злочинності. Співробітники правоохоронних органів повинні усвідомлювати і сумлінно виконувати свої обов'язки, активно брати участь у всіх напрямках загальної діяльності по попередженню злочинності, а також виконувати свої правоохоронні функції і демонструвати здійснення розумної політики і діяльності по боротьбі з наркотиками.

Володіючи цінним досвідом і підтримуючи зв'язок з усіма верствами суспільства, правоохоронні органи займають виняткове місце як провідний і авторитетний інститут влади, а також мають можливість, будучи прикладом, сприяти розумінню і шануванню законів, формувати суспільну думку, вносити свій вклад до справи освіти населення і подавати допомогу суспільству в попередженні, контролі і скороченні злочинності, пов'язаної з наркотиками, особливо серед молоді.

У наш час найбільш гострими є такі проблеми, як спрямованість наркобізнесу на молодих людей, у першу чергу, для використання їх як потенційних споживачів і поширювачів наркотиків, для залучення їх як "підручного засобу" до злочинної діяльності. Міліція особливо уважно вивчає ці проблеми і тому

може сприяти послабленню їх наслідків.

У цілому при першій офіційній зустрічі молодого правопорушника із системою правосуддя для міліції надзвичайно важливо використати конструктивний підхід, проявити терпимість, розуміння і стриманість у ході здійснення своїх правоохоронних функцій, відвернути і зберегти молодих людей, особливо тих, хто намагається порушити або вже порушив закон, від згубних наслідків наркоманії та пов'язаної з нею незаконної діяльності.

Важливо, щоб правоохоронні органи не тільки усвідомлювали, але й активно виконували свою роль, наскільки це можливо, в реалізації зусиль по лікуванню наркоманії і співробітничали в цій галузі. Вони можуть сприяти ознайомленню населення з можливостями лікування; пропонувати окремим особам різноманітні лікувальні програми і служби з подання допомоги; подавати допомогу співробітникам органів правосуддя і відповідним фахівцям у консультуванні і контролі осіб, що проходять або недавно проходили лікування, особливо у спеціальних закладах, а також сприяти подальшому догляду за ними.

Опитування і допити

У ході розслідування незаконних операцій з наркотиками слідчим потрібно проводити багато опитувань і щонайменше один допит. Опитування являє собою неофіційну бесіду, що проводиться з конкретною метою - одержати інформацію. При цьому робляться нові записи, використовуються старі, основні дані слідства перевіряються ще раз. Бесіда може проводитися практично з усіма особами, причетними до конкретної справи: свідками, інформаторами, громадянами, що співпрацюють з органами, і навіть з підозрюваними. Допит є більш цілеспрямованим опитуванням конкретної особи. Він проводиться з метою визначення ступеня причетності підозрюваного до конкретного кримінального вчинку.

1. Опитування свідків

Опитування свідків, що співпрацюють з правоохоронними органами, як правило, проводиться за межами установи: вважається, що слідчий зуміє з великою користю провести опитування, якщо воно буде проходити в придатному для опитуваного місці, наприклад вдома чи на роботі.

Слідчий повинен завжди ретельно готуватися до опитування. В міру можливості він повинен ознайомитися з усією наявною інформацією про особу, що опитуватиметься. Якщо такої

інформації немає, то її необхідно намагатись одержати на початку опитування, через те, що вона, як правило, може підказати важливі напрямки опитування.

При підготовці до опитування слід продумати можливість його проведення двома співробітниками: один з них може займатися безпосередньо опитуванням, другий - виступати в ролі свідка і, крім того, вести запис бесіди.

Для звичайної людини бесіда зі слідчим у кримінальних справах є серйозним іспитом. Опитуваний не знає точно, чого від нього чекає слідчий, і сама ситуація для нього найімовірніше буде незвичайною і такою, що викликає страх. На початку опитування слідчий повинен спробувати встановити з опитуваним хороший контакт і створити обстановку, в якій останній почував би себе вільно, а також повідомити опитуваному про важливість інформації, яку слідчий прагне одержати.

Перший контакт. Успіх опитування залежить від того, які стосунки складуться між слідчим та опитуваним під час першої зустрічі: якщо вона проходитиме в напруженій атмосфері, то опитування й одержання інформації можуть бути ускладнені. Ні в якому разі не можна допустити виникнення антагонізму. Для того, щоб опитування пройшло успішно, слідчому необхідно продемонструвати приязне ставлення до опитуваного, що створить умови для вільного обміну інформацією.

Уміння слухати. Після того, як взаєморозуміння з опитуваним встановлено, слідчому потрібно зосередити всю увагу на одержанні необхідної інформації і спрямувати опитування у відповідне русло. В усіх випадках опитуваному слід дати можливість повністю викласти потрібну інформацію власними словами, якомога рідше перепиняючи його. Вислуховуючи опитуваного, слідчий повинен стежити за невідповідністю фактів чи явним замовчуванням їх. Час від часу слідчому, можливо, доведеться задавати ті чи інші питання для того, щоб бесіда не відхилялася від заданої теми чи щоб змусити опитуваного продовжити розповідь. Вислуховуючи опитуваного, слідчий повинен оцінювати його як особистість і аналізувати зміст бесіди. Часто важливим є не сам зміст бесіди, а те, як висловлюється інформація.

Стримання. Якщо опитуваний раптом зупиняє розповідь, то це може означати, що він обмірковує, в якому обсязі йому належить дати інформацію слідчому. Мовчання може означати, що зачеплено прошарок важливої інформації, і в цьому разі опитуваний аналізує послідовність тем, порушених до того, як він припинив обговорення. Крім того, слідчий повинен бути

готовий до спалаху обурення, гніву чи інших емоцій опитуваного. Як правило, вони свідчать про те, що порушено важливу інформацію. Несподіваний перехід до обговорення не пов'язаних з головною темою питань також може свідчити про спробу приховати інформацію. Виявивши необхідний такт і розуміння, слідчий, звичайно, з'ясує причину такої поведінки опитуваного.

Постановка питань. Погано підібрані або невчасно задані питання часто припиняють бесіду й обмежують потенційні можливості опитування. Постановка питань, особливо прямих, як правило, змушує опитуваного обмежувати свої відповіді конкретними темами, що цікавлять слідчого. Одержати ширшу інформацію вдається, коли прямих питань задається мало. З іншого боку, якщо задавати відносно мало питань, то опитуваний може визначити основну мету опитування і зрозуміти, яка інформація є важливою.

Запис бесіди. Після того, як опитуваний розговорився, слідчому не потрібно зупиняти його. Спроби зробити повний запис бесіди завжди призводять до того, що потік інформації припиняється. Опитуваний може відхилитися або забути важливі деталі. Крім того, багато людей відчують незручність у присутності особи, що відкрито записує все, про що говориться. Зрозуміло, деякі записи необхідні, але під час опитування вони повинні робитися якомога рідше і ненастирливо.

Бесіди повинні закінчуватися так само люб'язно й уважно, як вони і починалися. Уважність у ході опитування і після нього залишає приємне враження і забезпечує подальше співробітництво опитуваного.

2. Опитування підозрюваних

У ході всіх кримінальних розслідувань інформацію, як правило, одержують шляхом безпосереднього опитування підозрюваних. При розслідуванні незаконних операцій з наркотиками особливо висока ймовірність того, що особа, яка притягується лише у вигляді джерела інформації, в ході подальшого слідства стає головним підозрюваним. Для того, щоб чітко розмежувати опитування і допити, важливо пам'ятати, що опитування проводиться або до того, як слідство вийде на конкретного підозрюваного, або в умовах, коли підозрюваний може в будь-який момент припинити свої показання.

При розслідуванні незаконних операцій з наркотиками важливо спробувати прослідкувати весь ланцюг, що зв'язує джерело постачання наркотиків з місцями їх роздрібного збуту, а також оцінити масштаби незаконного обігу в конкретному районі.

Тому особи, арештовані у зв'язку з розслідуванням незаконних операцій з наркотиками, повинні опитуватися з метою з'ясування, звідки і куди вони прямують; куди, коли і кому намагалися доставити наркотики; які існують домовленості про встановлення контакту; яку суму сплатив клієнт за наркотики; як довго ця особа займається торгівлею наркотиками.

Арештований підозрюваний може не побажати відповідати на запитання міліції і не завжди скаже правду, якщо навіть погодиться давати свідчення. Разом з тим, досвідчені співробітники здатні виділити з потоку неправдивої інформації деякі корисні дані, які можуть допомогти вивести слідство на більш великих осіб, причетних до незаконного обігу.

3. Допит підозрюваного

Як правило, акцент при розслідуванні справ, пов'язаних з наркотиками, робиться на використанні інформаторів і проведенні таємних операцій. Зізнання правопорушника не відіграє ніякої ролі в тих випадках, коли проведено успішну операцію з розкриття незаконної закупівлі наркотиків і факт покупки підтверджено співробітниками, що проводили спостереження, шляхом вилучення наркотиків і мічених грошей. З іншого боку, кінцевою метою розслідування, як правило, є не затримання конкретного ділка, а необхідність одержати відомості про те, де і від кого підозрюваний придбав наркотики чи для кого вони призначені. Треба також з'ясувати, чи вдасться переконати підозрюваного співпрацювати із слідством з метою підготовки облікової справи проти ділків більш високого рівня. У таких випадках велике значення має офіційний допит підозрюваних.

Допит - це процесуальна дія відносно особи з метою з'ясування ступеня її причетності до злочину. При підготовці офіційного допиту слідчий повинен уважно зважити, яку інформацію необхідно одержати від підозрюваного, а після цього скласти список ключових питань чи тих, які можна буде легко використати в ході допиту.

Допити повинні проводитися в спеціально виділеному та обладнаному з цією метою приміщенні. Таке приміщення повинно знаходитися в тихому місці і в ідеальному випадку мати звукоізоляцію. Воно повинно бути обладнане засобами зв'язку із зовнішнім світом, забезпечувати можливість проведення допиту без будь-яких перешкод і мати мінімум меблів.

Допити повинні проводити за участю двох співробітників. Другий співробітник повинен виступати в основному як свідок. Інколи хороші результати дає участь у допиті двох співробітників,

якщо застосовується методика проведення допиту по черзі. Слідчий може застосовувати різноманітні підходи до підозрюваного, і стратегія допиту повинна базуватися на конкретних обставинах справи і особливостях особистості підозрюваного.

Основною передумовою успішного проведення допиту є здатність слідчого розпізнати, коли підозрюваний реагує на той або інший конкретний підхід. Ця здатність набувається тільки з досвідом, хоча можна простежити і деякі основні принципи. Слідчі повинні уважно слідкувати за поведінкою і мовою підозрюваного. Нервовий сміх, виламування пальців рук, постукування пальцями по столу й інші особливості поведінки можуть свідчити про настороженість або підвищення напруженості. Гнів, переляк або збентеження інколи супроводжуються почервонінням або зблідненням обличчя. Вираз обличчя може значною мірою видавати емоційний стан підозрюваного. Слідчі повинні навчитися розпізнавати ці ознаки і відповідним чином реагувати на них.

1. ФІНАНСОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Мета фінансового розслідування полягає у виявленні і вилученні незаконних коштів, накопичених торговцями наркотиками, що може призвести до припинення їх комерційної діяльності. Доходи від незаконного обігу наркотиків настільки великі, що конфіскація окремих партій наркотиків не впливає на загальну картину. В наш час великі ділки мають можливість відсторонитися від операцій по безпосередньому збуту наркотиків.

У деяких країнах прийнято закони, що допускають виявлення, контролювання, заморожування і конфіскацію коштів, одержаних у результаті проведення незаконних операцій з наркотиками, а деякі з цих законів набрали міжнародного характеру в результаті укладення двосторонніх договорів. У ряді статей Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року міститься заклик до країн, що не мають таких правових санкцій, включити їх до своїх законодавств.

Організації, що займаються незаконним обігом наркотиків, прагнуть до отримання великих доходів. Торговцям наркотиками потрібні гроші для виробництва, забезпечення пропозиції і збуту свого товару, для примушування мовчати свідків, для оплати хабарів, розширення діяльності і здобуття нових джерел і ринків. Торговець наркотиками змушений платити постачальникам як

за здійснені, так і за майбутні угоди. Гроші тепер уже не передаються з рук у руки після завершення великих угод: вклади переказуються на рахунки після завершення операцій.

Незаконні фінансові операції

«Відмивання» грошей являє собою процес, внаслідок якого торговці наркотиками приховують своє існування, незаконне джерело чи незаконне використання доходів, а після цього використовують ці доходи як законні. Іншими словами, цей спосіб передбачає операції з коштами, спрямовані на те, щоб приховати справжнє джерело і походження доходів.

«Відмивання» грошей має таку мету:

1) використати доходи, отримані з незаконних джерел чи від проведення незаконних операцій, як законні і добровільно сплатити податки з цих доходів;

2) не сплачувати податки;

3) здійснювати секретні платежі й операції;

4) обмінювати дрібні купюри на купюри більшого номіналу;

5) обмінювати грошові знаки на банківські чеки;

6) обмінювати одну валюту на іншу допустиму валюту;

7) переводити досить поширену валюту в будь-яку мало відому;

8) обмінювати кошти на колекційні предмети чи матеріальні цінності (наприклад, золото, картини).

Торговці наркотиками одержують гроші шляхом збуту товару, і методи, які вони використовують у наш час для «відмивання» грошей, обмежені лише їх уявою. Вони приховують свої доходи доти, доки не відмивуть їх, що робить гроші видимими і такими, що піддаються обліку.

У наш час майже всі особи, що порушують закон,кладають кошти в нерухоме майно; багато хто з них використовує іноземні підставні корпорації, розміщені в країнах, в яких уряди не мають доступу до фінансових документів. Інший спосіб полягає в наданні торговцям наркотиками позик з боку їх власних іноземних підставних корпорацій.

Підставні корпорації, відомі також як «фіктивні корпорації», являють собою товариства, акціонерні товариства, які нічим не володіють, не переслідують комерційних цілей, існують для введення в оману правоохоронної влади і виступають у ролі засобу чи каналу здійснення операцій з доходами від злочинної діяльності.

Кур'єри, які часто називаються «мулами», вивозять з країни

гроші, депонують їх на рахунки іноземних корпорацій, після чого підставні корпорації укладають з торговцями наркотиками угоди про позики. Витрати і життєвий рівень торговців наркотиками невинуватено високі. Коли їх просять відзвітуватися у зв'язку з цим, вони пред'являють угоди про позики, засвідчуючи цим, що великі суми грошей у вигляді позики були надані їм корпорацією Х, яка, як правило, знаходиться в іншій країні, де уряд не може мати належної інформації. Гроші, отримані торговцями наркотиками у вигляді позики, є, по суті, грошима, що заздалегідь були депоновані на банківські рахунки корпорації Х.

Інший недавно розроблений спосіб «відмивання» грошей такий. При в'їзді в країну кур'єр декларує один мільйон доларів США. На митниці в аеропорту кур'єр відкриває «дипломат», в якому знаходиться 100 000 доларів США дрібними купюрами, сподіваючись, що співробітник митниці не буде перелічувати гроші. Якщо співробітник все ж таки перелічує гроші і виявляє меншу суму, кур'єр пред'являє йому чек на 900 000 доларів США, заявляти про який не обов'язково. У разі виникнення питань кур'єр робить вигляд, що трапилася помилка. В протилежному разі кур'єр минає митницю, отримує 900 000 доларів США і виїжджає з країни ніби з тим же мільйоном доларів. У разі виникнення питань при виїзді з країни кур'єр може просто заявити, що операції з нерухомим майном не здійснювались і що він чи вона виїжджають з країни з тією ж сумою грошей, що була декларована при в'їзді в країну.

Крім того, існує багато видів комерційної діяльності, що дає можливість займатися «відмиванням» доходів, отриманих внаслідок незаконного обігу наркотиків. Торговці наркотиками купують підприємства, що приходять у занепад і валові надходження яких формуються за рахунок готівкових розрахунків; до них належать готелі, пункти обміну валюти, ресторани, компанії по експлуатації торговельних автоматів і підприємства роздрібною торгівлі. Через деякий час ці підприємства починають процвітати внаслідок підвищення обсягу валових надходжень за рахунок коштів, отриманих від операцій з наркотиками. Оскільки власник не може прилюдно довести походження достатків, що з'явилися, він охоче сплачує податки з валового доходу, з тим щоб мати можливість використати наявні кошти.

Найчастіше використовується так званий банківський спосіб «відмивання» грошей: торговці наркотиками приносять свої наявні кошти в банк і здійснюють будь-яку кількість операцій. З тим

щоб зробити наявні кошти більш вигідними у використанні, торговці можуть обмінювати дрібні банкноти на крупніші. Готівка обмінюється на банківські тратти, акредитиви, шляхові чеки і т.п. У деяких країнах, де були запроваджені системи, що вимагають від банків подання відомостей про всі операції з готівкою на суму 10 000 доларів США і вище, стало складніше використовувати банківський спосіб «відмивання» грошей без привернення уваги. Тому торговці наркотиками опрацьовують механізми, що давали б їм можливість обминати вимогу щодо подання таких відомостей. Один з них - підкуп банківських службовців.

Наприкінці 70-х - на початку 80-х років банки деяких фінансових столиць світу практично щодня стали одержувати великі суми грошей. Такі незаявлені гроші депонувалися на декілька рахунків і відразу ж виплачувалися по чеках, що підлягають оплаті, виписаних на справжнього отримувача чи на пред'явника. Зрештою ці кошти депонувалися на інші внутрішні рахунки в тому ж або іншому банку чи переказувалися телеграфом на рахунки офф-шорних банків у країнах, де такі рахунки охороняються суворими законами про додержання банківської таємниці чи де відсутня вимога подавати відомості про такі операції, оскільки відповідно до законів і кодексів збереження банківської таємниці деяких країн вимоги про подання таких відомостей можуть не поширюватися на міжбанківські перекази.

Офф-шорний рахунок - це банківський рахунок, який не підпадає під юрисдикцію національних влад. Депонування коштів на такий рахунок - основна практична проблема, з якою стикаються торговці наркотиками. Одним зі спеціальних способів є колективний депозит: торговець наркотиками надає наявні кошти декільком особам; кожна з них звертається до різних банків і купує банківські чеки номіналом менше 10 000 доларів США, що дає можливість обминути вимоги про подання даних; після цього чеки передають іншій особі, що координує їх використання.

Спосіб колективного депозиту використовується також при купівлі платіжних доручень. Купівля доручень на суму понад 500 000 - 700 000 доларів США пов'язана з певними проблемами. Той, хто змушений купувати великі пакети платіжних доручень, як правило, звертає на себе увагу. Такі платіжні доручення і банківські чеки депонуються на внутрішні рахунки чи вивозяться і депонуються на рахунок за межами країни. У деяких випадках

на таких грошових документах спочатку ставиться індосамент і відмітка лише про можливість депонування коштів на рахунки, у зв'язку з чим кошти стають необоротними для кур'єра. Цей спосіб використовується для того, щоб обійти інше положення закону про банківську таємницю, яке передбачає необхідність повідомлення про міжнародний переказ валюти чи інших оборотних документів на загальну суму 10 000 доларів США чи більше. Оскільки вони є необоротними і для кур'єра, немає потреби заявляти про них.

Торговці наркотиками використовують також пункти обміну валюти і брокерські фірми, щоб полегшити рух грошей. Останнім часом у Північній Америці спостерігається тенденція використати пункти обміну іноземної валюти як засіб «відмивання» грошей. Як правило, в центрах комерційної діяльності створюються такі пункти обміну, що регулярно здійснюють операції з коштами. Використовуючи пункти обміну валюти, торговець наркотиками може повністю виключити операції зі звичайними банківськими закладами. У банка, який, як правило, здійснює досить великі операції з компанією по обміну валюти, не виникає підозр у разі проходження великих сум готівки.

Пункти обміну валюти можуть також полегшити переказ коштів до інших країн для оплати видатків, пов'язаних з постачанням наркотиків, чи просто переказати гроші в іншу країну для приховування. За допомогою фіктивної корпорації торговець наркотиками повідомляє юриста в іншій країні про переказ великої суми грошей на зарубіжний рахунок цієї корпорації через конкретний пункт обміну валюти і просить іноземний банк забезпечити обмін. Зважаючи на те, що операції по обміну валюти становлять чималу частину операцій банку, пункт обміну приймає гроші і переводить їх на рахунок корпорації в іноземному банку.

Як правило, брокерські фірми приймають великі суми готівки, якщо вважають, що вони виконують доручення відомого іноземного банку чи шановного клієнта цього банку. Іноземний банк, що в силу свого незнання представляє торговця наркотиками, приймає доручення на велику суму цінних паперів і повідомляє брокерську фірму, що платіж буде зроблений кур'єром у день розрахунку.

Хоча перевезення коштів не є само по собі «відмиванням» грошей, воно використовується торговцями наркотиками при «відмиванні» грошей, а також у ході операцій з наркотиками. Контрабанда валюти є, можливо, одним з найбільш популярних

способів перевезення коштів, оскільки після неї не залишається ніяких документів. Як правило, використовується спосіб обміну коштів на персональні банківські чеки для того, щоб позбавитися великої суми. Кредитно-грошові документи контрабандою переправляються в будь-яке податкове сховище і вливаються в міжнародну фінансову систему. Крім того, внаслідок переказу готівки в чеки на пред'явника чи банківські чеки на ім'я особи, яка не є їх перевізником, торговець наркотиками уникає необхідності робити повідомлення про операцію.

Податкове сховище - це країна чи суверенна територія, чие внутрішнє податкове і банківське законодавство повністю звільняють іноземних вкладників та інвесторів від оподаткування чи встановлюють для них знижений рівень оподаткування.

Засоби, що використовуються для перевезення прибутків, одержаних внаслідок операцій з наркотиками, в багатьох випадках аналогічні засобам, що використовуються при перевезенні наркотиків. Найчастіше це літаки комерційних і приватних авіакомпаній. Оскільки в більшості країн, що надають фінансові сховища, валютний контроль відсутній, торговцю наркотиками необхідно потурбуватися лише про те, як приховати кошти від співробітників правоохоронних органів. Щодня з цих країн відправляються сотні літаків комерційних і приватних авіакомпаній, і тому перевірка кожного пасажера і кожного вантажовідправлення вимагали б титанічних зусиль.

Деponування коштів на офф-шорний рахунок є лише одним з етапів процесу «відмивання» грошей. Для завершення цього процесу необхідно репатріювати «відмиті» гроші у вигляді ніби зароблених законним шляхом коштів. Існує декілька способів репатріації грошей. Найбільш поширеним є спосіб так званої банківської позички.

Торговець наркотиками, що має незаконні кошти на рахунок іноземного банку, вирішує здійснити інвестиції і готує попередні платіжки, вдаючись до законних способів. Для виплати решти він бере дві позички: одну законну, а другу - з банку, в якому знаходяться незаконні кошти. Щодо другої позички, то він, по суті, «бере у позику» власні незаконні кошти. Після цього торговець гасить позички і відсотки по них так, ніби вони є законними. Торговець не тільки одержує назад незаконні грошові кошти, а ще й виплачує собі відсотки. Прибуток від першочергового інвестування оформляється досить чітко для того, щоб він вважався повністю законним і торговець міг розпоряджатися ним на свій розсуд. Як тільки перша позичка

незаконних коштів виплачується, знову з'являється можливість «взяти у позику» додаткові кошти, після чого такий цикл можна повторювати.

Іншим способом, що часто використовується, є подвійний рахунок-фактура, за яким компанія замовляє товари у свого зарубіжного філіалу за завищеними цінами. Різниця між такою ціною і реальною ціною депонується філіалом на спеціальний офф-шорний рахунок. Використовується також і зворотний спосіб: компанія продає товари за штучно заниженими цінами і різниця між двома цінами депонується на секретний рахунок компанії в іноземному банку.

Вище описано лише деякі способи, що найчастіше використовуються торговцями наркотиками для «відмивання» своїх величезних незаконних доходів. Більшість з цих способів може використовуватися практично всіма торговцями наркотиками незалежно від їх становища чи втягнутих в обіг наркотиків.

Існують також деякі механізми переказу грошей, що в більшій мірі використовуються торговцями певних етнічних груп. Нелегальна банківська система Південно-Східної Азії існує поза комерційною банківською системою і, згідно з оцінками, на її частку припадає велика частина переказів коштів, пов'язаних з обігом героїну в цьому регіоні. Ця система, відома як китайська нелегальна банківська система, функціонує через торговельні компанії й обмінні контори, багатьма з яких у різних країнах керують члени однієї сім'ї. В результаті прослуховування поліцією Таїланду і Гонконгу телефонних розмов співробітників деяких великих ювелірних крамниць і торговельних компаній були виявлені перекази великих сум грошей, що, як припускалося, були одержані внаслідок операцій з наркотиками. Таке прослуховування телефонних розмов використовувалося лише для встановлення місцеперебування і виявлення партій наркотиків; відносно інформації про рух валютних коштів, то вона майже не використовувалася.

Виникнення нелегальної банківської системи було зумовлене цілим рядом чинників, у тому числі історичною недовірою, що склалася у китайців до банків багатьох країн. Така нелегальна банківська система створює серйозну проблему для співробітників правоохоронних органів, що проводять розслідування у зв'язку з торгівлею героїном у Південно-Східній Азії. Ця система може бути використана для оперативного переказу коштів з однієї країни в іншу, для обміну золота й інших предметів на валюту, а також обміну однієї валюти на іншу, за бажанням замовника.

Вона забезпечує також повну анонімність і безпеку для клієнта. Процедури проведення звітності в нелегальній банківській системі практично відсутні; для переказу грошей з однієї країни в іншу використовуються кодовані повідомлення і телефонні дзвінки. Один із співробітників поліції Гонконгу повідомив про перехоплений аркуш паперу із зображенням слона, що є свого роду розпискою в одержанні 3 млн. доларів США в ювелірній крамниці Гонконгу. Коли необхідно здійснити переказ грошей з Європи, Канади або Сполучених Штатів Америки в Південно-Східну Азію, в цю систему часто включаються комерційні банки.

Торговці наркотиками з Південної Азії часто здійснюють переказ доходів, отриманих внаслідок операцій з наркотиками, через нелегальну систему Хунді, що була створена ще до нині діючої банківської системи. Наприклад, торговець наркотиками вступає в контакт з місцевим дільцем Хунді і передає йому суму грошей, що повинна бути переведена в рупії, відправлена в Карачі його спільнику, що займається пересиланням рупій. В обох кінцях переказу здійснюється комісійний збір, а практичного переведення коштів не відбувається. Облікові відомості періодично перевіряються, і будь-яка невідповідність сум, переведених в обидва кінці, усувається.

Фінансові сховища

Міжнародна фінансова спілка, що володіє надзвичайно складною системою управління банківською і фінансовою діяльністю, служить готовим каналом для переказу великих грошей, що надходять від незаконного обігу наркотиків. Країни - податкові сховища відіграють важливу роль у міжнародній фінансовій системі і є природним та ефективним механізмом відмивання грошей. Ці країни, законами яких передбачено відсутність чи низький рівень оподаткування певних джерел доходів, а також певний ступінь банківської чи комерційної таємниці, є важливим елементом міжнародної фінансової спілки. Торговці наркотиками використовують можливості податкових сховищ, головним чином, не тому, що в них вони звільняються від оподаткування: торговці наркотиками постійно прагнуть скористатися способами для переміщення (і «відмивання») великих сум грошей, наявних у розпорядженні міжнародної фінансової системи. Достовірна інформація про те, який обсяг коштів, одержаних внаслідок обігу наркотиків та іншої незаконної діяльності, проходить через цю систему, відсутня.

Існують певні чинники, що сприяють більш широкому використанню торговцями наркотиками певних податкових

сховищ, а саме: близькість до встановлених маршрутів обігу і свобода доступу. Так, наприклад, ці чинники пояснюють популярність податкових сховищ у районі Карибського басейну серед торговців наркотиками Північної і Південної Америки. У цей район легко дістатися літаком з обох континентів; у ньому зберігається банківська таємниця, а також пропонуються інші послуги, що становлять інтерес для торговців наркотиками.

У світі існує багато районів, що можуть розглядатися як податкові сховища, але в силу деяких особливостей не приваблюють торговців наркотиками: деякі з них, відносно недоступні, характеризуються недостатньо розвиненою системою міжнародного сполучення чи обмеженими можливостями обміну валюти; в інших діють суворі реєстраційні закони чи здійснюється оподаткування іноземних доходів корпорацій, у зв'язку з чим ці райони менш привабливі для осіб, що володіють значними коштами, отриманими незаконним шляхом. **При виборі податкового сховища торговці наркотиками враховують у першу чергу такі чинники:**

- 1) мінімальне оподаткування зарубіжних доходів іноземних корпорацій чи відсутність такого;
- 2) збереження комерційної і банківської таємниці;
- 3) несуворі закони про реєстрацію корпорацій;
- 4) гарне транспортне сполучення і засоби зв'язку;
- 5) розміщення його поблизу від установлених маршрутів незаконного обігу наркотиків;
- 6) мінімальні обмеження щодо обміну іноземної валюти;
- 7) відносно стабільне політичне становище;
- 8) можливість одержання кваліфікованої ділової допомоги.

Коли торговець наркотиками приступає до вирішення проблеми легалізації у рамках фінансової системи одержаних в результаті операцій з наркотиками прибутків, перед ним постає найперше завдання - переконати фінансовий заклад, що має доступ до міжнародних механізмів переказу коштів, регулярно приймати великі вклади готівкою. Як тільки ці гроші включаються до фінансової системи, ними можна оперувати на свій розсуд і їх вже по суті не можна відрізнити від законних коштів, що проходять через систему. Механізми забезпечення таємниці, створені для захисту конфіденційних комерційних операцій чи операцій різних країн, допомагають також приховати прибутки, одержані внаслідок незаконної діяльності. Торговець може легко, швидко і конфіденційно спрямовувати свої гроші в будь-якому обраному напрямку.

Для забезпечення найефективніших заходів вилучення прибутків, одержаних в результаті незаконного обігу наркотиків, можливо, необхідно створити нові законодавчі механізми у галузі кримінального чи цивільного права, здійснити виявлення всіх видів власності, що підлягають конфіскації.

У рамках правової системи кожної країни повинні бути розроблені заходи, що забезпечують виконання цього завдання.

Нижче пропонується орієнтовний перелік видів власності, яка може підлягати конфіскації:

1) контрабандні наркотики чи речовини, що перебувають під контролем;

2) наркотики, одержані з речовин, що перебувають під контролем;

3) устаткування, сировина і матеріали, використані чи призначені для використання з метою виготовлення, приготування, оброблення, доставки, імпорту чи експорту будь-якого контрабандного наркотику або речовини, яка перебуває під контролем;

4) контейнери, використані чи призначені для використання у зв'язку з наведеними вище пунктами 1, 2 або 3;

5) засоби перевезення (автотранспортні і повітряні засоби, судна), якщо вони використовуються або призначені для використання з метою імпорту, експорту, транспортування, схову чи приховування контрольованих речовин чи предметів, перелічених у пунктах 1, 2 або 3. Транспортний засіб не слід конфіскувати, якщо він належить суспільному перевізнику, викрадений під час вчинення правопорушення чи якщо власник не знав, що цей транспортний засіб був використаний з метою вчинення правопорушення;

6) книги, записи, наукові роботи, мікрофільми, магнітофонні плівки та інша інформація;

7) гроші, цінні папери і цінні предмети, надані або призначені для надання в обмін на контрольовану речовину чи використані для вчинення злочину, пов'язаного з наркотиками;

8) доходи і будь-які цінності, що мають відношення до незаконного обміну на наркотики;

9) нерухомість, включаючи землю, і необхідні аксесуари, використані чи призначені для використання з метою вчинення чи сприяння вчиненню правопорушень, пов'язаних з наркотиками.

Необхідно враховувати ймовірність винятків з правил. Невинним власником є така особа, що не підозрювала про таке використання її власності, яке зумовило необхідність конфіскації,

чи не давала на це своєї згоди. Невинний покупець є по суті покупцем власності, яка підлягає конфіскації відповідно до наданого розділу, що здійснює сумлінну покупку за встановлену вартість, не маючи уяви про підозрілий характер купленої власності чи про те, що вона пов'язана з проведенням будь-якої забороненої діяльності.

Викриття діяльності з «відмивання» грошей, а також виявлення фінансових доходів, отриманих внаслідок обігу наркотиків, є надзвичайно складною справою. Тому при проведенні фінансових розслідувань компетентним правоохоронним органам пропонується співпрацювати з цільовими групами і спеціальними слідчими групами, що складаються з фахівців фінансових і митних органів.

2. КОНТРОЛЬОВАНІ ПОСТАВКИ

Контрольовані поставки - це процедура, при якій незаконна чи така, що викликає підозру, партія наркотичних засобів чи психотропних речовин, виявлена правоохоронним органом, допускається до вивезення, транзиту чи ввезення на територію однієї чи декількох країн з відома і під спостереженням їх компетентних органів з метою виявлення осіб, що беруть участь у вчиненні правопорушень.

Контрольовані поставки, здійснення яких заохочується Конвенцією Організації Об'єднаних Націй 1988 року, є ефективною стратегією забезпечення додержання законів про наркотики, яка дає можливість співробітникам правоохоронних органів різних країн виявляти членів міжнародної організації по незаконному обігу наркотиків, переміщення ними наркотичних засобів чи психотропних речовин через міжнародні кордони. Цей слідчий спосіб потребує тісної співпраці співробітників та органів по забезпеченню додержання законів про наркотики, а також ретельного планування діяльності і її точного тактичного виконання з боку компетентних національних служб.

Підмінними контрольованими поставками є операція з вилучення з контейнерів контрабандних наркотиків і заміни їх підробленим неконтрабандним вантажем. Залежно від правових норм і місцевих процедур наркотики можуть вилучатися частково або повністю. Після цього контейнер з підмінним вантажем доставляється звичайним порядком вантажоотримувачу з відповідним дотриманням процедур захисту законності. У деяких районах такі операції називаються також чистими контрольованими поставками.

Внутрішні контрольовані поставки пов'язані з виявленням контрабандного вантажу чи одержанням відповідної інформації країною призначення, після чого вона може прийняти рішення про координацію діяльності з країною походження чи транзиту для забезпечення безперешкодного проходження вантажу чи агентів, якщо такі є.

Зовнішні контрольовані поставки пов'язані з виявленням контрабандного вантажу чи одержанням відповідної інформації компетентними органами за межами країни призначення, що приймають рішення про координацію діяльності з компетентними органами цієї країни. Співпрацюючі країни домовляються про те, щоб дозволити доставку вантажу і прямування агентів, якщо такі є, за маршрутом, який пролягає по території країни походження, країни кінцевого призначення і країни транзиту.

Особи, що займаються контрабандою і незаконним обігом наркотиків, діють все більш рішуче, використовуючи найвитонченіші і найсучасніші засоби. Проте правоохоронні органи також не стоять на місці, постійно вдосконалюючись і розвиваючись. Процедури контрольованих поставок є лише одним з прикладів такого руху вперед.

А. Можливості здійснення контрольованих поставок

Найбільш сприятливі можливості для контрольованих поставок з'являються в тому разі, коли посадові особи виявляють наркотики в несупроводжуваному кур'єром вантажі, наприклад у вантажних відправленнях, ручному багажі, автотранспортних засобах і звичайних поштових відправленнях. Якщо процедура контрольованих поставок не використовується, то виявлення наркотиків, як правило, приводить лише до вилучення контрабанди: особи, відповідальні за контрабанду, не можуть бути виявленими, а організація, що займається контрабандою, втрачає лише наркотики, що перевозилися.

Практичні кроки, що можуть вживатися співробітниками правоохоронних органів для використання подібних фактів виявлення наркотиків при здійсненні контрольованих поставок, мають між собою багато спільного незалежно від того, виявлено наркотики у вантажі або у звичайному поштовому відправленні, є контрольовані поставки внутрішніми, зовнішніми, чистими чи будь-якими іншими. Основні заходи, що повинні вживатися, і питання, що повинні враховуватися при здійсненні контрольованих поставок, докладно описуються нижче.

Б. Внутрішні контрольовані поставки наркотиків, виявлених у вантажах, що перевозяться

Багато заходів, які повинні вживатися з питань, що підлягають розгляду, потребують комплексного вирішення. Величезне значення має питання забезпечення збереження інформації в таємниці. Передчасне розголошення факту виявлення наркотиків зробить будь-яку спробу здійснення контрольованих поставок безглуздою. Також величезне значення має питання забезпечення недоторканності виявлених наркотиків. Особи, що контролюють проведення операції, повинні знати, що контрабандисти можуть планувати дії з блокування наркотиків до початку контрольованої поставки, і тому повинні бути готові відгадати ці плани.

Коли це можливо, розпаковка вантажу, вилучення наркотиків, маркування заміни і перепакування повинні здійснюватися в надійному місці, при цьому необхідно звертати увагу на обов'язковість збереження будь-яких речових доказів таких, наприклад, як відбитки пальців, які пізніше можуть бути важливим доказом. Мета полягає в тому, щоб вилучити наркотики і замінити їх нешкідливою речовиною, а потім надати вантажу його первісний зовнішній вигляд.

Перевагу треба віддавати підмінним, або чистим, контрольованим поставкам. Цей спосіб усуває ризик втрати наркотиків, дає великі можливості для маневру при організації спостереження за вантажем, не привертаючи уваги контрабандистів, що можуть організувати своє приховане спостереження.

Необхідно вивчити документацію на ввезення з метою встановлення осіб, пов'язаних з перевезенням, і зібрати про них інформацію. Коли це можливо, необхідно за адресою вантажоотримувача організувати приховане спостереження з метою встановлення осіб, що користуються цією адресою, і їх коло знайомств.

Необхідно встановити контакт з відповідними агентами по імпорту і доручити їм провести звичайну процедуру, наприклад, зв'язатися телефоном з імпортерами для одержання інструкцій по доставці чи для повідомлення їх про митне очищення. Досвід свідчить, що контрабандисти наркотиків можуть здійснити пробну чисту поставку для вивчення всіх процедур і надалі будуть розглядати будь-яке відхилення від норми як сигнал тривоги.

Кінцева доставка вантажу повинна здійснюватися при співробітництві з фірмами, що, як правило, здійснюють доставку.

Співробітник, що виступає в ролі напарника водія, повинен знаходитися в транспортному засобі, який здійснює доставку і за яким повинні рухатися один чи декілька транспортних засобів, що забезпечують підтримку. Приміщення вантажоотримувача повинні знаходитися під спостереженням, і в момент доставки необхідно вжити всіх заходів для того, щоб установити особи людей, які приймають поставку, шляхом фотографування чи іншим способом.

Після доставки спостереження необхідно продовжувати. Вибір правильного моменту часу для наступного відкритого проникнення до приміщення і його обшуку завжди викликає певну складність, але має вирішальне значення. Бувають випадки, коли після прибуття вантажу на місце доставки водій, який здійснює доставку, виїжджає за іншими адресами. Або після від'їзду водія вантаж переміщують в інше приміщення без розкриття. Посадова особа, відповідальна за хід операції, повинна бути готовою до цього і мати наготові альтернативні варіанти операції на непередбачений випадок.

Хоча перевага завжди віддається підмінній, або чистій, контрольованій поставці, спосіб приховування чи обсяг партії вантажу робить інколи неможливими вилучення і заміну наркотиків. Але і в цих випадках все ж можна спробувати здійснити контрольовану поставку, хоча при цьому існує ризик, що це може викликати підозру організаторів поставки. У цьому разі краще відкрито вилучити наркотики, ніж ризикувати втратою контролю за ними, навіть якщо це буде означати передчасне вилучення наркотиків.

В. Контрольовані поставки в поштових відправленнях

Організація контрольованих поставок у разі виявлення незаконних наркотичних засобів у поштових відправленнях має багато загального з організацією контрольованих поставок у перевізних вантажах. Проте в цьому випадку, як правило, значно легше забезпечити збереження інформації в таємниці, а також вилучити і підміняти наркотики.

Надзвичайно важливо надати упаковці її первинний зовнішній вигляд. Доставка повинна здійснюватися у взаємодії з поштовими службами, і необхідно вжити усіх заходів для того, щоб дотримуватися звичайних термінів і способів доставки, характерних для цього району. Надзвичайно важливо оперативно навести дані й організувати приховане спостереження, оскільки більшість контрабандистів, що використовують пошту, буде

розцінювати будь-яку непередбачену затримку доставки очікуваної посилки як сигнал тривоги, виправдовуючи цим відмову від одержання пакета і залишаючи тим самим владам лише можливість арешту незаконних наркотичних засобів, власник яких точно не встановлений.

Як правило, при поштовій контрабанді ім'я адресата на упаковці не відповідає дійсному імені адресата, але у той же час досить схоже на нього, щоб можна було виправдати прийняття посилки чи відмову від неї. Необхідно передбачити можливість нанесення на вмістиме розкритої посилки будь-якої маркуючої речовини.

При контрабанді наркотиків поштою особливо важко вибрати правильний момент часу доставки для відкритого проникнення чи опитування у приміщенні.

Як правило, тактика незаконних торговців наркотиками полягає в тому, щоб не розкривати посилку принаймні протягом декількох годин після доставки для того, щоб просто переконатися в тому, що вона знаходиться поза полем зору слідчих органів.

Г. Зовнішні контрольовані поставки несупроводжуваних вантажів

Починаючи зовнішню контрольовану поставку, необхідно приділити увагу деяким додатковим питанням. Найважливіше якомога раніше встановити контакт з владою країни, де були виявлені наркотики, і відповідними владами країни призначення чи будь-якої країни транзиту для цієї поставки.

Необхідно враховувати такі чинники:

1) всі відповідні чинні юридичні норми країн, через які здійснюється поставка;

2) наявність часу, необхідного для опрацювання з відповідними владами всіх країн, через які здійснюється поставка, всебічно узгодженого і прийнятного плану спільних дій;

3) можливість забезпечити належний контроль і відповідне спостереження за вантажем по всьому маршруту його руху;

4) ступінь достовірності встановлення головних осіб та організаторів поставки у країні призначення, що виправдовує використання засобів;

5) наявність засобів зв'язку, необхідних для забезпечення належного контакту між відповідними владами в ході операції.

У зв'язку з тим, що після виявлення наркотику терміни завжди починають підтискати, вкрай бажано, щоб між усіма країнами, участь яких у таких операціях стає можливою внаслідок

пролягання через їх територію маршрутів міжнародних перевезень вантажів, був установлений попередній діалог з метою опрацювання планів спільних дій на випадок виникнення різноманітних обставин у ході здійснення зовнішньої контрольованої поставки, через те що кожна ситуація, що може виникнути, повинна розглядатися окремо й оперативно узгоджено з усіма відомими відповідними чинниками і з урахуванням обставин, що склалися.

Д. Здійснення контрольованих поставок у тому разі, коли незаконну партію наркотиків супроводжує кур'єр

Можливості для здійснення такого виду контрольованих поставок виникають у тому разі, коли наркотики виявлено в холодовому багажі транзитних авіапасажирів. У міжнародних аеропортах на транзитних авіарейсах наркотики в багажі транзитних авіапасажирів може виявити персонал митниці. Холодовий багаж, що, як правило, мінає митний огляд в аеропорту вильоту, може бути перевірений у ході сортування багажу для відправлення транзитним рейсом. Співробітники митниці можуть навчитися визначати валізи з подвійним дном на дотик, шляхом зовнішнього огляду і шляхом зважування. Крім того, на пунктах транзиту з успіхом можуть використовуватися собаки, навчені відшукувати наркотики.

Якщо в транзитному багажі виявлено наркотики, то за сприяння адміністрації авіалінії можна ідентифікувати відповідних пасажирів, так щоб вони не підозрювали, що ними зацікавилися співробітники митниці. Половина багажної бірки, як правило, прикріплюється до квитка пасажирів. Приховану перевірку можна провести в момент пред'явлення пасажирів своїх квитків біля транзитної стойки перед продовженням польоту.

Важливе значення має вибір рейсів для здійснення подібного роду заходів. Засоби не дозволяють повністю охопити весь транзитний холодний багаж, більше того, така загальна перевірка може призвести до зворотних результатів. Регулярні перевірки, що здійснюються кваліфікованим митним персоналом, чи використання комп'ютерних даних авіаліній про резервування квитків до прибуття літаків з районів виробництва наркотиків дають змогу встановити імена транзитних пасажирів. Аналіз розпечаток про резервування квитків дає можливість посадовим особам виділити тих транзитних пасажирів, що становлять для них певний інтерес, а також рейси, на які необхідно звернути увагу.

Після виявлення наркотику й ідентифікації його власника

необхідно негайно встановити контакт з відповідними владами країни призначення. У таких випадках майже не уявляється можливим здійснити чисту контрольовану поставку.

Рішення влади, що виявила наркотики, провести вилучення на цьому етапі і заарештувати кур'єра або спробувати здійснити зовнішню контрольовану поставку залежить від ряду чинників:

1) положень законодавства, чинного в країні виявлення наркотику і в країні призначення;

2) наявності достатнього часу для опрацювання відповідними владами країни, де виявлені наркотики, і країни призначення всебічно узгодженого і прийнятного плану дій;

3) заходів безпеки, що може бути гарантована в ході транзитного перевезення багажу;

4) здатності країни призначення забезпечити проведення операції, що дає реальну можливість ідентифікувати і встановити місце знаходження головної діючої особи.

Немає рації витратити кошти на проведення зовнішньої контрольованої поставки, якщо єдиним її результатом буде вилучення наркотиків та арешт кур'єра в країні призначення, а не в країні, де на самому початку були виявлені наркотики. Тому кожний факт виявлення наркотиків повинен розглядатися конкретно.

У тому разі, коли приймається рішення про проведення контрольованої поставки, необхідно негайно після вильоту літака передати владі країни призначення вичерпну інформацію про особу і зовнішність пасажирів, опис розміщення його багажу в багажному відсіку літака, номер рейсу і час можливого прибуття.

Один з варіантів цього основного виду транзитної контрабанди наркотиків авіапасажирами полягає в тому, що контрабандист купує квиток на рейс лише до першого міжнародного аеропорту на шляху транзиту, де його багаж, як правило, направляється в зал митного огляду багажу. Проте на цьому етапі, до проходження митного контролю, контрабандист пред'являє представникові авіалінії інший квиток на подальший переліт і просить відправити багаж саме цим рейсом. З точки зору контрабандиста, цей спосіб має ту перевагу, що після прибуття в кінцевий пункт призначення на його багажі будуть бірки, що свідчать про прямий переліт з проміжного аеропорту в кінцевий аеропорт, і на них не буде ніяких відміток про транзит з країни, де виробляють наркотики. Якщо співробітники авіалінії мають інформацію про можливості здійснення контрабанди, то можна домовитися, щоб вони негайно повідомляли співробітникам

митниці про такі прохання. Це дає можливість організувати операцію із здійснення контрольованої поставки спільно з країною призначення, хоча на початковому етапі буде неможливо точно встановити факт наявності наркотиків у багажі. Вже відомі випадки, коли ряд важливих операцій з виявлення наркотиків проводився успішно внаслідок такої оперативної міжнародної співпраці між митними владами.

3. СПЕЦІАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Крім звичайних заходів, що здійснюються при проведенні розслідування незаконних операцій з наркотиками, відомий також ряд спеціальних методів розслідування, характерних для справ, пов'язаних з незаконними операціями з наркотиками. Зокрема, обшук і правильне оброблення речових доказів часто стають найважливішими складовими при розслідуванні таких справ. Обшук повинен проводитися в суворій відповідності до закону.

А. Операції обшуку

У ході операції обшуку практично кожному співробітникові відділу із забезпечення додержання законів про наркотики в той чи інший момент доведеться керувати діями інших слідчих чи міліції. Успіх операції обшуку залежить від правильності планування, застосування систематичних процедур і ретельності пошуку стосовно осіб, приміщень, транспортних засобів, суден чи інших об'єктів.

Обшук приміщень та особистий обшук, що робляться з метою виявлення доказів, нерідко дають хороші результати, і на певному етапі розслідування справи, пов'язаної з наркотиками, без обшуку не обійтися. Разом з тим, сам факт обшуку свідчить про те, що будь-яка конкретна інформація про підозрюваних вже відома співробітникам правоохоронних органів. Тому робити обшук з метою виявлення доказів доти, поки не зібрана достатня інформація, що гарантує велику ймовірність успіху обшуку, не потрібно. Співробітники, що роблять обшук, повинні чітко уявляти собі, які речові докази вони шукають, як вони сподіваються знайти їх і чого вдасться досягти, якщо обшук закінчиться успішно. Речовими доказами можуть бути контрабандні наркотики, відповідні атрибути, пакувальний матеріал, розріджувачі, записи про завершені угоди й отримані прибутки та інші документи.

Обшуком, як правило, закінчується тривале і складне розслідування. Місяці ретельного розслідування можуть виявитися

даремними внаслідок погано проведеного обшуку. Ця операція повинна бути добре спланована і здійснюватися лише після проведення ретельного розслідування. Обшук проводиться на останній стадії розслідування, після того як були відстежені різноманітні зв'язки організацій. Завчасні проведення обшуку можуть поставити під загрозу результати всього процесу розслідування.

Для успіху обшуку вкрай важливі швидкість проникнення до приміщення, раптовість і ретельність огляду. Обшук повинен бути організований таким чином, щоб слідчі отримали у свої руки найкорисніший матеріал.

При обговоренні плану проведення обшуку велике значення мають такі питання:

- 1) мета обшуку?
- 2) чи досить зібраної інформації для того, щоб виправдати застосування такого відкритого способу розслідування, як обшук?
- 3) чи є інші способи отримання інформації, яку хочуть добути за допомогою обшуку?
- 4) чи досить часу для організації обшуку?
- 5) які можливі наслідки невдалого обшуку?

Якщо після розгляду всіх цих питань все ж приймається рішення провести обшук, то потрібно почати підготовку до обшуку й одночасно продумати кожний з нижченаведених аспектів підготовки.

1) Як якомога тихіше і непомітно наблизитись до приміщень з різних боків?

2) Чи найкращий зараз момент для обшуку? Чи наступив той момент, коли максимальна кількість учасників операції з наркотиками зібралася разом, не підозрюючи про обшук, що готується?

3) Чи всі співробітники, що беруть участь в обшуку, були повідомлені про найкращі шляхи підходу і проникнення до приміщення і чи зважено і продумано всі можливі небезпеки і перешкоди?

4) Чи передбачено план дій, спрямованих на те, щоб позбавити осіб, що знаходяться в приміщенні, яке обшукується, можливості підняти тривогу, переховатися, сховатися або знищити докази?

5) Яка ймовірність наštтовхнутися на озброєний опір?

6) Чи була роз'яснена співробітникам, які беруть участь в обшуку, необхідність проведення ретельного і повного обшуку, включаючи пошук відбитків пальців?

7) Чи є потреба одночасно робити обшук в інших підозрілих

приміщеннях?

8) Чи можливий одночасний обшук в інших приміщеннях?

9) Чи всі, хто бере участь в обшуку, знають весь план в цілому і свою конкретну роль у здійсненні цього плану?

Б. Прийоми особистого обшуку

Особистий обшук, як правило, проводиться з метою виявлення зброї, наркотиків, відповідних атрибутів та інших незаконних предметів, які підозрюваний може мати при собі. Незаконні наркотики у твердому, рідкому або порошкоподібному вигляді можуть бути легко сховані. Є основні правила, що регулюють обшук осіб. Найважливіше з них передбачає, що для проведення ретельного особистого огляду необхідна постійна присутність двох співробітників. Другий співробітник контролює дії підозрюваного, якщо це стає необхідним, і є свідком відкриття будь-яких доказів, а також дає свідчення у разі, якщо підозрюваний висуває обвинувачення з приводу неправильних дій оперативного співробітника під час обшуку.

Існує три основні види особистого обшуку: швидкий обшук, обшук при затриманні і повний обшук.

Швидкий обшук - це поверховий огляд, головним чином, відкриття, з метою виявлення зброї, що може мати при собі підозрюваний, і що обмежується перевіркою одягу. Мають бути обшукані сумки й інші предмети, в яких, можливо, приховано зброю. Швидкий обшук звичайно проводиться тоді, коли співробітник правоохоронних органів помітив підозрілі дії з боку особи, яку обшукує, і має підстави вважати, що вона озброєна.

Обшук при затриманні - це методичний обшук, який проводиться у зв'язку із затриманням і на місці затримання. Він здійснюється після того, як на підозрюваного будуть надіті наручники. Обшук при затриманні складається з попереднього і повторного огляду. Попередній огляд обмежується областю грудей, поясу і пахв. При повторному огляді тіло підозрюваного умовно ділиться на дві частини - верхню і нижню - і проводиться обшук спочатку однієї з них, а після цього - іншої. Такий вид обшуку має на меті знайти зброю, наркотики і відповідні атрибути.

Повний обшук проводиться без сторонніх, звичайно на місці утримання під вартою. Підозрюваний одержує наказ роздягнутися і його одяг пильно оглядається. Після цього підозрюваного ставлять до стіни і пильно оглядають, включаючи особистий

огляд. Зважаючи на надто інтимний і ввічливий характер такого обшуку, співробітникам, що його проводять, рекомендується суворо виконувати відповідні правила й інструкції і не допускати дій, що принижують почуття власної гідності людини. Пильний особистий обшук жінок повинен проводитися тільки співробітниками-жінками.

Під час арешту слідчі намагаються наказати підозрюваному, зайняти будь-яке з чотирьох положень для обшуку в залежності від ряду чинників, включаючи наявність місця, існуючу в розпорядженні слідчого допомогу, потенційну небезпеку з боку підозрюваного і кількість підозрюваних, які підлягають обшуку.

У положенні стоячи підозрюваний знаходиться обличчям до співробітника, поклавши долоні рук на голову. Це дає можливість пересвідчитися в тому, що ніякої зброї чи речових доказів не сховано в кулаках підозрюваного. Після цього підозрюваного повертають і ставлять спиною до співробітника. Від підозрюваного вимагають зчепити пальці рук над головою, при цьому його ноги повинні бути розставлені досить широко, щоб створити для нього незручне положення. Передки взуття підозрюваного повинні бути повернуті назовні, для того щоб вивести його з рівноваги. Коли співробітник переконається в тому, що підозрюваний зайняв відповідне положення, попередній огляд можна продовжувати, після чого підозрюваному одягають кайданки і проводиться повторний огляд.

Обшук підозрюваного, поставленого до стіни, - це процедура яка використовується найчастіше, хоча в останні роки також застосовується обшук підозрюваного, поставленого на коліна. Коли співробітник переконується в тому, що підозрюваного виведено з рівноваги, він повинен продовжити попередній обшук, після чого надіти наручники і на цьому закінчити проведення повторного обшуку.

Обшук підозрюваного, що знаходиться в положенні на колінах, звичайно застосовується у відкритих місцях, коли обшук біля стіни неможливий і коли мають бути обшукані декілька чоловік. У першу чергу співробітник переконується в тому, що у підозрюваного немає зброї. Після цього підозрюваний одержує наказ повернутися кругом і стати на коліна, схрестивши щиколотки і зчепивши пальці рук за головою. Така процедура ставить підозрюваного в нестійке і незручне положення. У ході попереднього огляду співробітник повинен присісти, зосередивши свою увагу на потилиці підозрюваного.

Співробітник, який проводить арешт, намагається також

провести обшук підозрюваного, що знаходиться в лежачому положенні. Підозрюваний лежить на землі обличчям донизу, розставивши ноги, витягнувши руки в сторони і повернувши долоні догори. Співробітник підходить з боку, протилежного тому, куди повернуто обличчя підозрюваного, і наступає ногою на лікоть, для того щоб підозрюваний не робив зайвих рухів.

У ході особистого обшуку розпорядження співробітника повинні даватися чітким і владним голосом. Погляд співробітника повинен бути прикутий до плечей підозрюваного, для того щоб виявити будь-яку спробу з його боку зробити рух. Для безпеки співробітника за будь-яких обставин необхідно надіти на підозрюваного ззаду кайданки якщо це, зрозуміло, не забороняється місцевими законами чи інструкціями.

В. Обшук будови

Обшук будови повинен бути методичним, пильним і дійовим. Він проводиться з метою виявлення і вилучення речових доказів, зброї та інших предметів, що мають важливе значення для кримінального розслідування. При проведенні такого роду обшуків по можливості треба уникати заподіяння шкоди майну. Необхідно забезпечити збереження всіх виявлених при обшуку будови цінностей і скласти протокол вилучення цих речей. Необхідно сфотографувати інтер'єр приміщень як до, так і після обшуку, а також визначити будь-яку заподіяну шкоду і скласти опис ушкоджень, завданих особистому майну або самій будові. До проведення обшуку всередині будови співробітникам групи обшуку слід оглянути її ззовні, особливо приміщення, розміщені неподалік від будови, що обшукується. Це необхідно для пошуку предметів чи речових доказів, які підозрювані намагалися викинути у вікна чи двері.

Одному із співробітників повинна бути доручена охорона речових доказів. Основним обов'язком цього співробітника буде запис того, де і ким знайдено кожний предмет, що є речовим доказом. Цей співробітник повинен також скласти докладний план приміщень. У цьому плані треба позначити, де було знайдено речовий доказ і хто із співробітників знайшов його. Вилучений предмет повинен знаходитися у співробітника, відповідального за охорону речових доказів, доти, доки не буде переданий до лабораторії чи на склад схову речових доказів.

Обшук може проводитися найрізноманітнішими способами, проте головне, щоб він був методичним і планомірним. Обшук кожної кімнати повинен здійснюватися певною кількістю

співробітників, що залежить від місцевої політики у галузі охорони порядку, методології і правових обмежень. Коли хто-небудь із слідчих знаходить доказ, обшук потрібно припинити, звернутися до співробітника, який відповідає за охорону речових доказів, передати йому знайдене і продовжувати обшук.

Співробітникам, які проводять обшук, потрібно особливо побоюватися мін-пасток і вибухових пристроїв. Необхідно досконало перевіряти все те, що викликає підозру, і, якщо такий пристрій виявляється, негайно припиняти пошук і не відновлювати його доти, доки спеціалісти не забезпечать безпеку.

Г. Обшук автомобіля

Якщо обшук автомобіля проводиться одним співробітником, то обшук повинен починатися з огляду одного боку автомобіля. Цей бік слід оглянути з переду автомобіля, а потім із задю. Така ж процедура повинна повторюватися і щодо іншого боку автомобіля.

Якщо обшук проводиться двома співробітниками, то вони повинні стати з обох сторін автомобіля. Обшук повинен починатися з передньої частини, після цього співробітники міняються місцями і продовжують огляд, починаючи із задньої частини.

Найчастіше для приховування контрабандного товару використовується декілька місць в автомобілі: важкодоступні порожнини в моторному відсіку і під приладною дошкою, в сидіннях і багажному відділенні. Проте цей факт не виключає потреби оглянути всі можливі місця схову. Автомобіль ділиться на три зони обшуку: передню частину, салон і задню частину, - і кожную з цих зон треба пильно оглянути.

Д. Обшук невеликого судна

Контрабандний товар можна приховати в будь-якому місці судна. Найбільш відкритими місцями для огляду є порожнесті щогли, поручні, простір між палубою і фібергласовим корпусом, між шпангоутами або з'єднаннями, простір між паливними баками і резервуарами для води та внутрішня порожнина всіх баків і резервуарів. Підпалубна частина та житлові приміщення повинні бути теж пильно оглянуті. Треба звернути увагу і на рибольське приладдя та спорядження для підводного плавання.

Е. Обшук літального апарата

Від слідчих, які займаються розслідуванням незаконних операцій з наркотиками, може вимагатися проведення обшуку

як комерційних, так і приватних літаків. У разі проведення обшуку комерційних літаків співробітники правоохоронних органів повинні одержати допомогу як екіпажу, так і наземних служб.

Є. Оброблення речових доказів

Усі співробітники, до яких потрапляють речові докази, повинні досконало знати всі офіційно затверджені місцеві процедури поводження з речовими доказами і суворо дотримуватися їх. Процедури, що висловлюються нижче, є лише загальними керівними принципами і не замінюють собою офіційно затверджені місцеві процедури.

Слідчий, який займається справами про наркотики, повинен не тільки вміти знаходити і збирати речові докази, але й належним чином дбати про їх збереження й опрацьовувати їх. Корисність речових доказів у справі про наркотики буде частково залежати від того, яким чином докази були зібрані, і частково від застережених заходів, вжитих для забезпечення їх збереження.

В усіх можливих випадках одному із співробітників, які беруть участь у розслідуванні, повинно бути доручене збирання речових доказів. Цей співробітник відповідає за те, щоб всі речові докази були зареєстровані й опрацьовані на місці вилучення за прийнятою формою та єдиним зразком і щоб вони не відправлялися доти, доки належним чином не будуть опрацьовані і доки сам співробітник, відповідальний за збирання речових доказів, не дасть дозволу на відправлення. Крім того, призначення одного із співробітників для збирання речових доказів звільняє інших співробітників від потреби оброблення доказів після проведення операцій обшуку чи захвату. Після доставки речових доказів у спеціальний заклад співробітник по збиранню речових доказів зважає їх, реєструє, запечатує у контейнери і заповнює необхідні формуляри на речові докази.

Процес звітності за речові докази у справі про наркотики відомий як установлення ланцюжка володіння чи ланцюжка зберігання. У ланцюжку володіння фігурують усі особи, яким було доручено охороняти речові докази після того, як вони були вилучені правоохоронними органами.

Ланцюжок володіння формується за допомогою таких основних принципів:

- 1) кількість осіб, причетних до речових доказів з часу їх виявлення до часу складання їх в надійний схов, повинна бути скорочена до мінімуму;

2) якщо будь-хто із співробітників передає речові докази, то слід чітко зафіксувати, кому ці речові докази передаються і чому, із зазначенням точної дати і часу;

3) всі особи, які з будь-якого приводу мали доступ до речових доказів, повинні зазначити на пакеті, який містить ці докази, свої імена, номери блях і свою посаду;

4) кожного разу, коли речові докази переходять від однієї службової особи до іншої, повинна видаватися розписка. У свою чергу, при поверненні речових доказів слідчий візує розписку чи розписується в журналі;

5) усякий раз при передачі будь-якого речового доказу треба перевіряти бірку, щоб переконатися, що це саме той предмет;

6) після повернення речового доказу слідчий повинен переконатися в тому, що доказ відповідає своєму стану на момент виявлення.

Усі речові докази належним чином маркуються зразу після їх збирання. Тверді предмети, об'ємом понад один кубічний дюйм (16,4 кубічного сантиметра) повинні супроводжуватися біркою з ініціалами слідчого. У разі відкриття наркотиків бирка повинна прикріплюватися до контейнера чи до обгортки. Предмети, об'ємом менше одного кубічного дюйма, слід помістити в надійний контейнер, і тільки після цього наносити маркування.

1. Підрахунок і зважування

Усі речові докази повинні бути зважені як можна швидше після їх відкриття. Деякі види речових доказів, наприклад капсули і таблетки, повинні бути підраховані. Підрахунок виконується в доповнення до зважування, оскільки такі речові докази в будь-якому разі повинні бути зважені. Втрату невеликої кількості вмісту капсули можна побачити лише після проведення підрахунків.

Співробітник повинен завжди зазначати вагу брутто речового доказу. Вага брутто включає контейнер і будь-який пакувальний матеріал. Вона повинна зазначатися в описі та формулярі ланцюжка володіння. Якщо з будь-якої причини предмет не був повністю зважений в його існуючій формі, то він повинен бути поділений, і всі його частини повинні зважуватися окремо. При підрахунку чистої ваги великої кількості контейнерів, що містять речові докази в порошкоподібному вигляді, зважується весь зібраний матеріал, щоб установити його вагу брутто.

При визначенні загальної кількості вилучених таблеток підрахунок треба робити в тому разі, якщо їх загальна кількість

не перевищує ста. У тих випадках, коли таблеток значно більше, можна відрахувати і зважити сто таблеток і цю вагу поділити на загальну чисту вагу. Це число множиться на сто й отримується загальне число таблеток.

У тих випадках, коли наркотики, що є речовими доказами, містяться в капсулах, треба зазначати як вагу брутто, так і їх кількість. Об'єм рідин повинен зазначатися в метричних одиницях.

Смола канабісу повинна бути реєстрована за вагою брутто всієї захопленої партії, рослини канабісу у в'язках - за вагою брутто і в метричних одиницях. Рослини всі до однієї повинні бути перелічені. Якщо район надто великий для того, щоб зробити підрахунок рослин, то цей район повинен бути сфотографований і виміряний, для того щоб можна було приблизно визначити кількість рослин. Рослини канабісу в особливо великій кількості повинні бути зважені на складських вагах. Це не дасть можливості установити загальну точну вагу, але дасть приблизну уяву про загальну їх кількість. Це не настільки важливо для кримінального розслідування, але необхідно для контролю за збереженням доказів.

2. Опечатування речових доказів і прикріплення бирок

Після того, як наркотики, що служать речовими доказами, підраховано і зважено, їх слід опечатати і належним чином зберегти. До них повинна бути прикріплена бирка. Всі речові докази повинні бути упаковані таким чином, щоб звести до мінімуму можливість їх псування. Для упаковки речових доказів треба застосовувати вату чи інші незабруднені матеріали. Порошки, пілюлі і капсули ніколи не слід розміщувати в загальному контейнері для речових доказів, якщо вони спочатку не були поміщені у внутрішній контейнер, що забезпечує їх безпосереднє збереження.

Таблетки, капсули й інші невеликі предмети слід розміщувати таким чином, щоб уникнути можливості їх контакту з ущільненою стрічкою.

Стрічка може зруйнувати поверхню й інколи бути причиною взаємодії розчинів, що містяться і в покритті стрічки пластифікаторів. Такі липучі матеріали, як опіум і гашиш, ніколи не треба пакувати в нелощений папір.

Правильне опечатування речових доказів є надто важливим для забезпечення їх збереження. Опечатування можна проводити з використанням великих пакувальних конвертів або пакувальної стрічки. Кожний вид речових доказів повинен бути розміщений

в окремому контейнері.

Після того, як речовий доказ позначено, підраховано, зважено і надійно розміщено в опечатаному контейнері, до нього треба прикріпити бирку, що містить:

- 1) номер справи;
- 2) номер речового доказу;
- 3) дату і час відкриття речового доказу;
- 4) назву й опис предметів;
- 5) дані про місцеперебування в момент відкриття;
- 6) підпис чи ініціали слідчого, що виявив речові докази;
- 7) імена чи ініціали свідків відкриття.

Потрібно зробити якісні кольорові фотографії наркотиків, що є речовим доказом. Це особливо важливо в тих випадках, коли мова йде про захват великих партій, які неможливо представити в приміщенні суду і які мають бути знищені до початку судового процесу. Фотографії є підтвердженням того, що речові докази існували. Фотографії також підкріплюють ланцюжок володіння і є графічним підтвердженням письмових повідомлень.

3. Формуляри розписок

Усі підрозділи, що займаються справами про наркотики, повинні користуватися формулярами для розписки за речові докази. Ця розписка повинна бути складена принаймні у трьох примірниках. Оригінал іде тому, хто зберігає речові докази; одна копія - співробітникові, від якого були одержані речові докази, ще одна копія підшивається до справи.

Формуляр розписки повинен містити таку інформацію:

- 1) номер справи;
- 2) ім'я особи, що одержала речовий доказ;
- 3) ім'я й адресу особи, від якої одержано речовий доказ;
- 4) про місцеперебування речового доказу в момент виявлення;
- 5) мету вилучення речового доказу;
- 6) номери предметів (кожний предмет позначається порядковим номером);

- 7) про кількість предметів, які служать речовими доказами.

Опис предметів повинен бути докладним, точним і ґрунтуватися на початкових спостереженнях, являти собою опис фізичних характеристик і стану предмета.

4. Направлення в лабораторію

Більшість міліцейських закладів не має своїх власних лабораторій. Але ж коли лабораторія є, територіально вона

звичайно віддалена від місцезнаходження основних міліцейських служб. Речові докази направляються в лабораторію для аналізу за допомогою різноманітних засобів. Засіб напряму в лабораторію залежить від вигляду речових доказів, що надсилаються, відстані до цієї лабораторії і терміновості справи.

У будь-якому разі, речові докази, що передаються, повинні супроводжуватися розпискою, яка містить таку інформацію:

- 1) опис речового доказу;
- 2) номер справи;
- 3) ім'я підозрюваного;
- 4) дату і час передачі речового доказу на аналіз;
- 5) підпис особи, яка прийняла речовий доказ.

Міліція може зробити лабораторні аналізи більш продуктивними і корисними, якщо при направленні зразків з підозрою на наркотик на аналіз і ідентифікацію, вона буде ставити конкретні запитання. Поширена практика, коли слідчий інформує лабораторію про свою версію і припущення щодо назви наркотику і просить підтвердити цю версію чи ідентифікувати наркотик.

Крім ідентифікації наркотиків, лабораторні аналізи вилучених наркотиків також виконують інші важливі функції. Лабораторія може визначити чистоту речовини і тим самим запобігти її підміні під час зберігання наркотику. Лабораторний аналіз чистоти є також цінною вказівкою на наявність запасів, особливо героїну і кокаїну, на незаконному ринку.

4. ОПЕРАЦІЇ ІЗ ЗБИРАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

У будь-якій системі юрисдикції в структурі міліцейського органу чи закладу по забезпеченню додержання законів про наркотики необхідно мати спеціальний відділ чи підрозділ, здатний займатися збиранням, оцінкою, систематизацією та аналізом всієї існуючої інформації про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин і складанням відповідних звітів. Як правило, цим займається відділ оперативної інформації. Збирання оперативної інформації можна визначити як спеціальні заходи, що проводяться з метою як відкритого, так і прихованого отримання інформації з різноманітних джерел, яка повинна бути по можливості максимально систематичною і повною; вияв загальної картини; аналіз цієї картини і використання результатів аналізу для чіткого розуміння існуючої проблеми, тому від цього залежить складання планів, визначення пріоритетів і проведення операцій.

Діяльність по збиранню відомостей про незаконний обіг наркотиків повинна вирішувати, зокрема, такі завдання:

1) повне збирання всієї інформації про незаконний обіг наркотиків, на основі якого можна відпрацьовувати відповідну політику;

2) збирання і подання допомоги іншим правоохоронним органам у збиранні високоякісних, надійних і актуальних відомостей, що після цього можуть використовуватися з тактичною метою проти організацій, які займаються незаконним обігом наркотиків як на національному, так і на міжнародному рівнях;

3) сприяння обміну інформацією між різноманітними правоохоронними органами в межах своєї системи і в країні в цілому, а також між згаданими органами і відповідними іноземними і міжнародними органами;

4) розслідування кримінальної діяльності і діяльності злочинних організацій та їх учасників, збирання доказів, необхідних для планування та успішного здійснення контрзаходів з боку правоохоронних органів.

Відділи оперативної інформації про незаконні операції з наркотиками відповідають за збирання та аналіз інформації по деяких основних напрямках, пов'язаних з діяльністю підпільних організацій, що займаються збутом наркотичних засобів і психотропних речовин, включаючи, зокрема:

1) джерела (адреси й особи) незаконних поставок наркотиків;

2) маршрути перевезення наркотиків та виявлення окремих осіб чи злочинних організацій, що займаються їх перевезенням;

3) пункти складування чи зберігання наркотиків; пункти подрібнення великих партій на менші і розфасовки для збуту; пункти перероблення чи виробництва таких наркотиків, як героїн, кокаїн і метамфетаміни;

4) осіб та організацій, що займаються незаконною торгівлею наркотиками;

5) організацію системи збуту і способи збуту незаконних наркотиків;

6) типові засоби зв'язку, фінансування, транспорту і виробництва, що використовуються дільцями наркобізнесу;

7) відомості, що мають велике значення для оцінки ефективності політики і заходів, що проводяться урядами з метою боротьби з незаконним обігом наркотиків.

Усі правоохоронні органи, звичайно, використовують у своїй роботі три види відомостей, а саме: тактичні, оперативні і

стратегічні. Тактичні відомості містять інформацію про конкретну подію, яка може безпосередньо бути предметом розслідування. Тактичні відомості повинні надаватися або безпосередньо до арешту, або свідчити про те, що потрібна додаткова інформація.

Оперативні відомості являють собою інформацію, яка збирається з метою проведення правоохоронними органами операції, спрямованої проти конкретної організації чи організацій, що займаються незаконним обігом наркотиків. Операція переслідує конкретні завдання і має загальний план дій, для якого і збирається інформація.

Стратегічні відомості - це сукупність фактів та аналітичних даних, які дають можливість робити неофіційні висновки щодо основних аспектів національного і міжнародного становища в галузі наркотиків. Стратегічні відомості відрізняються від оперативних і тактичних тим, що вони охоплюють більш широкі проблеми, поставлені перед директивними органами і керівниками, а не орієнтовані на забезпечення оперативних підрозділів допоміжною інформацією за яким-небудь конкретним напрямом. Стратегічні відомості допомагають керівництву приймати рішення щодо розподілу сил і використання коштів.

А. Організація діяльності із збирання відомостей

Хоча організація збирання відомостей про незаконні операції з наркотиками в деякій мірі буде залежати від кількості правоохоронних органів, політики, що проводиться в конкретних системах юрисдикції, та організації діяльності правоохоронних органів в цих конкретних системах юрисдикції, можна виділити деякі основні організаційні принципи, що застосовуються до більшості видів діяльності із збирання й аналізу відомостей.

Великі заклади по забезпеченню законів про наркотики мають можливість здійснити цілий ряд заходів, що дадуть можливість полегшити збирання й ефективне використання відомостей високої якості.

Ефективна діяльність із збирання інформації про наркотики переслідує такі цілі:

1) організацію підбору, аналізу і систематичного обліку відомостей, що збираються, таким чином, щоб у будь-який момент можна було б без проблем знайти ці відомості з метою майбутніх розслідувань;

2) утворення відповідних каналів для обміну оперативними відомостями і координації розслідувань;

3) утворення мережі збирання відомостей з метою вирішення

важких і масштабних завдань у боротьбі з незаконним обігом наркотиків;

4) добір висококваліфікованих фахових співробітників, готових сприяти проведенню розслідування і надавати інформацію та консультації по важких випадках розслідування;

5) створення умов для передачі корисної інформації іншим правоохоронним органам. Хорошим прикладом такого виду допомоги є розповсюдження регулярних звітів і спеціально підібраної інформації з метою полегшити розслідування конкретних справ.

Ефективність виконання згаданих вище функцій залежить від організації діяльності правоохоронних органів і політики уряду. Проте структура підрозділу по збиранню відомостей про наркотики могла б бути такою:

1) реєстраційний відділ, де інформація зберігається та індексується і де її можна вчасно й оперативно одержати в потрібній для користувача формі;

2) робочий відділ, що займається збиранням нових відомостей з використанням таємних агентів, інформаторів і різноманітних засобів спостереження;

3) аналітичний відділ, в якому фахівці вивчають та оцінюють дані, що надходять, а також готують докладні звіти, прогнози і резюме, якщо в них є потреба;

4) оперативний відділ, головним завданням якого є проведення операцій з розслідування на місцях.

Операції із збирання відомостей, де це доречно, повинні бути централізовані. Важливо, щоб управління здійснювалося з центру, оскільки це полегшує вибір тих об'єктів у сфері незаконної торгівлі, що повинні стати предметом розслідування з використанням конспіративних засобів, і дає можливість із знанням справи визначати організації, що займаються незаконним обігом наркотиків, проти яких повинні бути скеровані особливі слідчі дії - таємні чи відкриті. Така централізація дає змогу також уникнути дублювання в роботі і виникнення проблем у галузі оцінки корисності і надійності інформації.

Б. Процес збирання інформації

Усі правоохоронні органи незалежно від їх місцезнаходження і величини так чи інакше займаються збиранням відомостей про злочинну діяльність. Навіть у тих управліннях, де офіційно немає підрозділу із збирання відомостей, цим займаються всі співробітники, і в першу чергу співробітники по додержанню

законів про наркотики. Процес збирання відомостей про злочинну діяльність поділяється на п'ять взаємопов'язаних етапів: збирання, оцінки, систематизації, аналізу і поширення інформації.

У цьому посібнику процес збирання відомостей, зокрема його аналітичний етап, визначається як логічний процес вивчення складових частин абстрактного цілого для визначення їх взаємозв'язку і цінності.

Отже, це процес, при якому накопичена інформація спонукає пильнішого вивчення. Результатом цього вивчення є продукт, що називається "відомості". Відомості - це не той конкретний факт чи елемент інформації, а швидше результат процесу аналітичної перевірки багатьох фактів та елементів інформації.

4.1. Збирання інформації

Початкова стадія процесу збирання відомостей припускає збирання вихідної інформації про діяльність осіб, що підозрюються в причетності до незаконних операцій з наркотиками. Ця інформація збирається двома способами - відкрито і таємно. Основна частина вихідної інформації збирається відкрито, наприклад з використанням таких джерел, як повідомлення жителів чи донесення співробітників патрульної служби про підозрілу діяльність осіб.

До відкритих відомостей частіше належить інформація, одержана внаслідок спостереження за діяльністю пізнаних продавців наркотиків чи наркоманів, інформація про їх знайомства, про місця, які вони найчастіше відвідують, а також про марки автомобілів, що належать їм. Інші надзвичайно важливі відкриті відомості про незаконні операції з наркотиками можна знайти в газетах, звітах і документах державних служб, заявах на видачу ліцензій, одержати в органах прокуратури та інших міліцейських закладах.

Якщо зібрані відкрито дані свідчать про те, що має місце незаконний обіг наркотиків, то в процесі збирання відомостей можна вдатися до прихованих засобів одержання більш докладної інформації про конкретний характер цієї діяльності і відомостей про особистості підозрюваних. Таємні відомості збираються різними способами, включаючи звичайне спостереження, електронне спостереження, використання інформаторів і проведення таємних операцій.

Спосіб звичайного спостереження є надто ефективним у тих випадках, коли необхідно спостерігати за пересуванням і діяльністю підозрюваних. Проте за допомогою тільки звичайного

спостереження не можна з'ясувати плани і мотиви дій підозрюваних. Саме тому звичайне спостереження слід доповнювати використанням інших способів прихованого збирання відомостей. Застосування способу електронного спостереження у суворій відповідності до вимог закону і політики відомства часто дає можливість слідчому одержати інформацію внаслідок прослуховування розмов між підозрюваними і відомості, необхідні для встановлення наявності зв'язку між підозрюваним і кримінальним вчинком.

4.2. Оцінка інформації

Оцінка одержаних відомостей в основному виходить з тієї чи іншої інформації, з точки зору її точності і корисності для даного розслідування. Оцінку в основному готують ті співробітники правоохоронних органів, що збирають інформацію і мають усі дані як про саму інформацію, що підлягає оцінці, так і про її джерело. Звичайною процедурою роботи співробітника, що подає дані, повинно бути також одночасне подання ним звіту як про надійність джерела, так і про достовірність інформації, перш ніж вона буде передана для систематизації й аналізу. Більшість відділів, що займаються збиранням відомостей, відповідним чином кодують інформацію, для того щоб позначити міру її цінності.

4.3. Систематизація інформації

Надзвичайно важливе значення для аналізу інформації має її систематизація. Вона полягає в тому, що існуючу інформацію чи вихідні дані ставлять у певну логічну послідовність або в систему, що може визначити суть злочинної діяльності. Оскільки незаконний обіг наркотиків являє собою безперервну діяльність, він повинен обов'язково аналізуватися як процес чи операція: його не можна аналізувати лише в даний конкретний відрізок часу. Інформація для аналізу має надходити з різноманітних джерел різного ступеня надійності, поступати не в хронологічному порядку і часто стосуватися цілого ряду операцій, осіб чи інцидентів. У цьому разі всі дані повинні бути систематизовані таким чином, щоб можна було виділити важливі взаємозв'язки.

4.4. Аналіз інформації

Аналіз полягає у виділенні потенційно корисної інформації з потоку неточних або несуттєвих даних і в переробленні цієї інформації в готові оперативні дані. Аналіз припускає складання окремих елементів інформації в єдину робочу гіпотезу, що

дасть можливість зрозуміти, що діється в процесі незаконного обігу наркотиків.

4.5. Поширення інформації

За підсумками роботи на перших чотирьох етапах готується інформаційна доповідь для подання співробітникам, відповідальним за прийняття рішень щодо конкретних дій. Доповідь повинна бути об'єктивною і чітко показувати, що належить до відомих і перевірених фактів, а що є версією слідчих та аналітиків. Доповідь повинна містити резюме до всієї існуючої інформації, яка вважається цінною, і тих висновків, що можна обґрунтовано зробити на основі аналізу цієї інформації. Такі доповіді належать до категорії суворо конфіденційних документів і повинні направлятися безпосередньо керівнику, відповідальному за проведення операцій. Іншим підрозділам чи співробітникам така інформація може надаватися тільки з дозволу керівника, який враховує такі чинники: мету і зміст доповіді; необхідність доведення цієї інформації до відома інших підрозділів; міру конфіденційності інформатора або джерела; стадію, на якій перебуває розслідування цієї справи.

В. Джерела інформації

1. Використання співробітників патрульних служб для збирання відомостей

У більшості випадків співробітники і підрозділи органів по забезпеченню дотримання законів про наркотики не мають можливості виділити значні ресурси на збирання відомостей. Тому необхідно навчати співробітників інших правоохоронних органів способам спостереження і зобов'язувати повідомляти про те, що вони бачили і чули. Одним з найкращих джерел такої інформації є співробітник патрульної служби в міліцейській формі в даному районі.

Співробітник патрульної служби належить до тих співробітників правоохоронних органів, що встановлюють хороші контакти з населенням та одержують найдокладнішу інформацію про життя району. Цим співробітникам особливо зручно збирати важливі вихідні дані шляхом спостереження і повідомлення про ті випадки і ситуації, що можуть мати відношення до незаконних операцій з наркотиками. Їх інформація - запорука успішного збирання відомостей.

2. Інші правоохоронні органи і підрозділи

Важливими джерелами інформації є й інші правоохоронні органи, включаючи органи, що займаються різними видами

злочинної діяльності, і суміжні поліцейські підрозділи. Хоча на практиці цього не роблять, правоохоронним органам треба поширювати інформацію, що може мати велике значення для інших заінтересованих закладів. Проте ці органи при безпосередньому зверненні до них часто з готовністю надають існуючу у них інформацію іншому правоохоронному закладу. Не треба шкодувати часу і зусиль на встановлення хороших робочих стосунків із співробітниками інших органів. Для встановлення контакту їм можна запропонувати інформацію, яку вони не запитували, але яка може видатися для них корисною. Треба установити хороші взаємини з органами зовнішніх відомств, що займаються такими питаннями, як паспортний режим, обмін валюти, імміграція, охорона кордону, митний контроль, реєстрація транспортних засобів, автоінспекція, портові служби, морські перевезення, безпека польотів цивільних літаків, бюро подорожей, аптеки і виготовлення ліків.

3. Регулярні контакти

Корисна інформація може бути також одержана від осіб, що за родом своєї роботи знаходяться в постійному контакті з населенням. Як джерело інформації ці особи можуть бути особливо корисними при встановленні спостереження за пересуванням підозрюваних і з'ясуванні їх особи.

4. Звичайні інформатори

Багато осіб із самих різних мотивів часто готові надавати співробітникам правоохоронних органів інформацію про збувача наркотиків.

5. Користувачі наркотиків

Перебуваючи під вартою чи на волі, користувачі незаконних наркотиків можуть надавати корисну інформацію про види наркотиків, їх якості, ціни на них і місця збуту. В окремих випадках слідчі можуть таким чином установити особу постачальника наркотиків.

6. Вилучення наркотиків та арешт

Важливу інформацію можна одержати внаслідок вилучення наркотиків та арешту осіб, що займаються незаконними операціями з ними. При арешті таких осіб в обов'язковому порядку повинні робитися спроби одержати декілька конкретних видів інформації. Інформація про сам наркотик повинна стосуватися його типу і ваги, того як він був упакований, яким чином схований, як транспортувався, чи має що-небудь незвичайне у зовнішньому вигляді чи стані.

Інформація про осіб, які підлягають арешту, повинна включати:

прізвища (прізвиська) й адреси; опис зовнішності; фотографії і відбитки пальців; дані про місцеперебування осіб на момент затримання, відомості про те, що вони робили в цей час, звідки і куди прямували; іншу інформацію, в тому числі про те, чи є вони самі наркоманами.

7. Записи й інші документи

Багато організацій, що займаються незаконним обігом наркотиків, змушені надавати кредит своїм збувачам, які не завжди мають достатні суми грошей для придбання наркотиків. Їм доводиться вести записи кредитів, які надаються, і сум, що сплачуються по кредитах. Як правило, ці записи зберігаються поблизу, для того щоб можна було зареєструвати нові кредити чи виплати. З них можна одержати велику кількість корисних відомостей про організацію, що займається незаконним обігом наркотиків, розміри її продажів та операцій. Крім того, внаслідок обшуку може бути одержана інформація про активи організації, які можуть підлягати вилученню. Рахунки на оплату дорожчих витрат, нерухомості, автомобілів та іншого майна, інші документи, як наприклад біржові акції, копії документів про переказ валюти й акредитиви, можуть допомогти міліцейським органам установити, які приховані активи мають дільці наркобізнесу, і визначити їх місцеперебування.

Г. Процес аналізу

Процес аналізу відомостей складається з чотирьох конкретних і самостійних видів діяльності: читання й індексації повідомлень, що надходять; формування і ведення дос'є, а також роботи з джерелами інформації, що відносяться до конкретних обов'язків підрозділу правоохоронної системи; визначення потреб в інформації; дослідження та аналізу її з метою підготовки оперативних доповідей.

1. Індексція

Усі доповіді повинні вивчатися. Необхідно звертати увагу не на загальну інформацію, а на ті відомості, що сприяють вжиттю заходів забезпечення додержання законів про наркотики. У процесі збирання відомостей про незаконні операції з наркотиками в межах своєї компетенції співробітники повинні постійно звіряти свої дії з контрольним переліком потреб у галузі інформації і з розробленими версіями.

Крім вивчення доповідей, що надходять до закладів по забезпеченню дотримання законів про наркотики, повинні опрацьовуватися щоденні газети й інші періодичні видання з

метою добування інформації, що стосується наркотиків. Співробітники закладів по забезпеченню дотримання законів про наркотики повинні реєструвати ті незаконні операції з наркотиками, які мають місце в районах, що знаходяться поза їх компетенцією, але в майбутньому можуть здійснюватися в їх власному районі. Треба також відзначати нові способи боротьби з незаконним обігом наркотиків, що використовуються іншими закладами чи в інших районах.

Письмові повідомлення і відомості, добуті з газет, повинні індексуватися шляхом виділення відповідних елементів інформації: прізвищ, адрес, номерних знаків автомобілів і дат. На великі за обсягом доповіді треба готувати реферати, при цьому помічаючи відповідним символом досье, в яке поміщено реферат. Реферат інформує читача про зміст доповіді чи статті і служить резюме: в ньому стисло подається зміст конкретного досье чи повідомлення. У рефераті дається також перелік рубрик, під якими індексується цей документ.

Досье, що формується в процесі збирання відомостей, належить до важливих документів, що знаходяться в розпорядженні співробітників. Якість матеріалів, що містяться в досье, і корисність систем обліку інформації в цілому залежать від пильності читання й індексації. Читання матеріалів та індексація повинні здійснюватися на систематичній основі, для того щоб усі важливі і практично доступні джерела інформації вчасно вивчалися і включалися до загальної системи обліку і схову інформації.

2. Створення і підтримка інформаційної бази

У рамках заходів щодо збирання відомостей про операції з наркотиками повинні опрацьовуватися і використовуватися різноманітні дослідницькі способи і методи. Це повинні бути, як мінімум, списки прізвищ, переліки джерел інформації, схеми зв'язків та оперативні припущення, що дають можливість особам, які проводять розслідування, одержувати останню інформацію про тенденції та нові явища у галузі незаконного обігу наркотиків. Сюди ж можна включити і такі матеріали, як неперевірена інформація і версії, що стосуються незаконних операцій з наркотиками. Ці матеріали завжди повинні бути під рукою при вивченні повідомлень, що надходять, та інформації.

Керівництво, підрозділу і конкретні співробітники, що розслідують незаконні операції з наркотиками, а також фахівці, що аналізують відомості, які збираються, використовують найрізноманітніші дослідницькі способи. Але деякі узагальнення

зробити можна.

Підрозділами, що збирають відомості про операції з наркотиками, повинні реєструватися, як мінімум:

1) прізвища правопорушників, що, як це відомо чи припускається, діють у цьому географічному чи функціональному районі;

2) найменування, місця розташування і відкрита чи підозріла таємна діяльність комерційних підприємств;

3) розроблені з урахуванням останніх даних схеми, зв'язки чи мережі злочинних асоціацій як достовірно відомих, так і допустимих;

4) неперевірені або частково перевірені версії і взаємодоповнюючі або суперечливі докази, що можна порівняти з новою інформацією чи відобразити на їх подальшій оцінці з урахуванням цієї інформації;

5) документація про здійснення проектів і заходів, включаючи матеріали про успішні операції, незрозумілі моменти і ті, що плануються на майбутнє розслідування;

6) щоденна класифікація зібраних даних.

Усі ці способи мають загальну особливість, а саме дають можливість співробітникам органів по забезпеченню дотримання законів про наркотики створювати чітку картину проведення розслідувань. Об'єднання різноманітних способів збирання вихідних даних і фактів, які здаються не пов'язаними один з одним, в єдину логічну побудову та їх систематизація закладають основу для успішного аналізу зібраних відомостей. Ці дослідницькі способи використовуються для впорядкування широкого спектра даних, у більшості випадків неперевіраних, що регулярно поступають у відділ, який займається забезпеченням дотримання законів про наркотики. Такий порядок оброблення інформації ніколи не повинен перешкоджати нормальному надходженню інформації до центральної картотеки, і його треба розглядати як засіб одержання додаткової інформації, що допоможе при аналізі нових даних і матеріалів, що надходять.

3. Визначення потреб в інформації

Для того, щоб діяльність із збирання відомостей про операції з наркотиками була ефективною, вона повинна передбачати складання і постійне оновлення переліку потреб у галузі інформації чи відповідних питань, відповіді на які дадуть можливість поглибити розуміння тенденцій у цій сфері злочинної діяльності. Цей перелік повинен бути максимально конкретним та обґрунтованим, тобто враховувати іншу існуючу оперативну

інформацію. Наприклад, якщо проводиться розслідування якої-небудь великої справи, то будь-яка інформація, сприятлива діям правоохоронних органів, повинна класифікуватися як важлива.

З практичною метою інформація, необхідна для розслідування поточних справ, повинна завжди класифікуватись як високопріоритетна, проте при цьому для віддалених і стратегічних завдань вона також не повинна ігноруватися, навіть якщо арешту надається велике значення. До числа найбільш важливих функцій підрозділів, що займаються збиранням оперативних відомостей про операції з наркотиками, належить визначення потреб в конкретній інформації. Постановка конкретних питань допомагає слідчим та іншим оперативним співробітникам зосередити увагу на конкретних моментах і тим самим забезпечити раціональне використання слідчих ресурсів.

4. Дослідження й аналіз

У цьому Посібнику дослідження визначається як глибоке вивчення конкретної проблеми з метою виявлення нових фактів. В основі як досліджень, так і аналізу лежить пильне вивчення проблеми, у зв'язку з чим проводиться дослідження для одержання інформації з будь-якого питання, в якому для співробітника відділу по збиранню відомостей є певні неясності. Дослідження в більшій мірі орієнтується на збирання і систематизацію вихідної інформації, в той час як аналіз припускає, що ця робота в основному завершена. Аналіз проводиться для вивчення нової сфери незаконних операцій з наркотиками, підозрілої діяльності правопорушників, що раніше в даному географічному районі своїх операцій не проводили, або ж для вивчення діяльності злочинної організації в рамках провідного розслідування.

Проводячи аналіз у вигляді частини процесу збирання оперативних відомостей, співробітник, що спеціалізується на справах, пов'язаних з наркотиками, повинен буде при розгляді конкретних проблем використати ряд спеціальних засобів. Ці засоби використовуються не тільки при аналізі оперативних відомостей; в тій чи іншій мірі вони використовуються всіма співробітниками правоохоронних органів. Для збирання відомостей ці засоби мають особливо важливе значення зважаючи на їх систематичне застосування й опрацювання. Сам аналіз визначається з урахуванням основної процедури, що може полягати в складанні резюме як важливої інформації, зіставленні

цього резюме з припущеннями, підготовленими на основі початкової версії, і роз'ясненні результатів цього зіставлення.

Складання резюме до важливої інформації означає, що співробітник, який спеціалізується на наркотиках, зменшує кількість окремих елементів існуючої інформації і робить «вижимку» з їх змісту. Відбираються тільки ті факти і версії, взяті з усіх існуючих джерел, що необхідні для аналізу. Така «вижимка» інформації цілком необхідна для того, щоб співробітників, які практично не мають відношення до даної справи, які збирають та опрацьовують оперативні відомості, не захлоснуло великим потоком інформації. Цей процес складання резюме відрізняється від розглянутого вище процесу систематизації інформації, при якому резюме носить вибірковий характер і орієнтується тільки на конкретну справу, розслідування чи інформацію.

При складанні резюме до важливої інформації треба слідувати, щоб були висвітлені важливі факти і скорочені до мінімуму відомості, що мають менше значення чи надійність. В міру можливості при оцінці доповідей, що містять оперативні відомості, і складанні до них резюме слід звертатися за консультаціями до інших слідчих. Хоча складання резюме це кропітка справа, вона по суті є підготовчим етапом, у ході якого дані опрацьовуються і видаються в стислій формі, що дає можливість вести систематичне вивчення і зіставлення інформації.

Ключовою стадією аналізу є зіставлення даних. Систематизовані і подані у вигляді резюме дані зіставляються з рядом припущень, побудованих на основі початкової версії. Надавати аналізу упорядковану загальну структуру, версія, крім того, є тим критерієм, що визначає важливість аналізованих даних.

Грунтуючись на версії, можна розробити ряд припущень, у рамках яких дані фактичного спостереження зіставляються з цими припущеннями. Так, наприклад, систематичне зіставлення даних про арешти і відомостей, одержаних шляхом спостереження на місцях, дають можливість виявити подібність чи сталість у географічному розподілі незаконних операцій з наркотиками чи в діяльності конкретної особи, яка підозрюється.

На стадії зіставлення, вирішується основне питання: «Що є істотним?». Пошуки відповіді на інше питання: «Що це означає?», — ведуться на заключній стадії аналізу, яка є поясненням.

На практиці деякі попередні висновки формуються ще

при зіставленні даних, у той час як пояснення є заключною стадією перед складанням доповіді, що містить оперативні відомості. На стадії зіставлення співробітник, який збирає й опрацьовує оперативні відомості, може прийти до висновку, що він не в змозі дати пояснення результатам аналізу. У цьому разі ведеться пошук додаткової інформації чи ще уважніше вивчаються існуючі дані.

У будь-якому разі потрібно з'ясувати:

- 1) Чи свідчать дані про наявність важливих взаємозв'язків?
- 2) Яке значення мають ці взаємозв'язки або їх відсутність з точки зору завдання цього аналізу?
- 3) Яке більш широке значення цих висновків з точки зору загальної інформації про будь-який конкретний наркобізнес?
- 4) Чи є необхідність одержання додаткової інформації і проведення поглибленого аналізу?

Версію можна визначити як умоглядне припущення про існуючі відносини між двома чи більше перемінними. Характер використання версій міліцією у своїй роботі в цілому відповідає цьому визначенню, проте можна також визначити, що версії є робочими припущеннями, які тимчасово приймаються за істину і використовуються у процесі подальшого розслідування й аналітичної роботи. Основне призначення версії при аналізі оперативних даних полягає в побудові ходу слідства на основі чіткої характеристики проблеми, що є предметом розслідування, а також обмеженні можливих рішень лише найбільш імовірними.

Версія може бути викладена у вигляді офіційної письмової заяви з наведенням усіх існуючих підтверджуючих і заперечуючих її доказів чи у вигляді неопрацьованої ідеї, що з'являється у співробітника органів по боротьбі з наркотиками у процесі оцінки будь-якої нової інформації. У практичній діяльності оперативна версія, як правило, приймає ту чи іншу проміжну форму між цими двома крайніми видами. За наявності лише обмеженої інформації співробітники, що займаються збиранням оперативної інформації, можуть визнати доцільним вироблення альтернативних версій. Такий підхід досить часто використовується на початкових етапах визначення значення якої-небудь нової інформації, дає можливість слідчим передчасно не акцентувати увагу на будь-якій одній версії, що може бути помилковою.

В міру одержання нової інформації її можна перевіряти на різноманітних версіях. З часом у такій інформації можна буде встановити логічну послідовність. Важливо пам'ятати, що

збирання оперативної інформації проводиться скоріше для перевірки заяв і припущень щодо злочинної діяльності, а не для одержання доказів у справі. Якщо версія приймається і підтверджується, то вона стає відправним моментом для початку розслідування у справі.

Д. Картотеки оперативних відомостей

Найважливішим елементом роботи підрозділів по забезпеченню додержання законів про наркотики є ведення картотек оперативної інформації. Корисні оперативні дані можуть бути одержані лише на основі систематичного порівняння і зіставлення неопрацьованої інформації. Справа в тому, що термін "оперативна інформація" відноситься скоріше до засобів узагальнення і використання інформації, що до змісту такої інформації. Тому особливого значення набуває належне використання картотек оперативної інформації.

Коли потрібно почати нову операцію чи підготувати відповідь на запит про будь-яку конкретну оцінку, то перш ніж розпочати збирання нових даних, необхідно вивчити картотеку з відповідного питання. Внаслідок пошуку по відповідних індексах у картотеках даних може бути одержана достатня інформація про підозрюваного або незаконний бізнес, яка забезпечить можливість виконання тактичних завдань. Принципове значення для визначення напряму майбутнього розслідування має, як мінімум, уважне вивчення існуючої в даний момент інформації.

Особливе значення для аналізу нової інформації, яка надходить з повідомлень з місць та з інших джерел, має центральна картотека оперативної інформації. При одержанні нової інформації необхідно знову передивитись картотеку, для того щоб правильно розмістити нові дані. Це буде сприяти визначенню характеру діяльності того чи іншого конкретного торговця наркотиками або встановленню зв'язку між раніше невідомими правопорушниками чи підпільними ділками, про діяльність яких в картотечі вже є відповідні задокументовані підтвердження.

Аналіз оперативної інформації в деякій мірі спрямований на встановлення взаємозв'язків між незв'язаними, на перший погляд, елементами інформації в цілому і між особами та діями зокрема. Картотеки оперативної інформації з метою підвищення ефективності формуються в такому порядку, щоб не тільки врахувати такі зв'язки, але й створити їх імітаційну модель за рахунок перехресних посилань на відповідних осіб, місця і конкретну діяльність.

Існує декілька підходів до організації системи картотеки оперативної інформації. Вибір найбільш оптимального підходу залежить від величини, потреб і можливостей конкретного департаменту чи підрозділу. У дрібних підрозділах по боротьбі з незаконним обігом наркотиків система картотек буде складатися, головним чином, з окремих досьє-конвертів, в яких усі повідомлення по конкретній особі підшиваються в папку з особовою справою цієї особи. Такий традиційний підхід до складання картотеки оперативної інформації істотно обмежує можливості оперативного пошуку інформації, оскільки окремі елементи неопрацьованих даних не мають індексів і успіх пошуку залежить від пам'яті тих співробітників, що відповідають за ведення картотек. При такій системі немає механізму швидкого визначення обсягу інформації, яка вже, можливо, була зібрана про відповідну злочинну діяльність по окремих географічних районах чи в конкретному місці або по окремих категоріях чи підкатегоріях. Ця система не забезпечує необхідної класифікації інформації для встановлення зв'язків чи оцінки характеру і напрямів злочинної діяльності.

Метод ведення картотеки у вигляді досьє-конвертів може бути значно вдосконалений завдяки складанню одночасно зведеної іменної картотеки, в якій усі повідомлення, що стосуються конкретної особи, індексуються в окремій файлової картці з даними про ім'я і прізвище цієї особи, назву і номер повідомлення, дату і вид діяльності. Після цього саме повідомлення може бути внесене до картотеки відповідно до правил цієї системи в досьє-конверт на певну особу, в досьє даних по певній справі чи зареєстроване у вигляді окремого досьє під номером повідомлення.

Іменний файл дає можливість, при потребі, швидко знаходити конкретне повідомлення шляхом звернення до зведеної іменної картотеки і відтиску цього повідомлення по його номеру чи назві. У картці наводиться також стисле резюме про всі злочинні дії, що стосуються цієї конкретної особи.

Багато великих підрозділів міліції здійснюють у цей час комп'ютеризацію своїх картотек. Чималу частину описаної вище інформації можна зберігати в комп'ютеризованих картотеках з використанням однієї з багатьох існуючих програм бази даних. Такі системи, як правило, забезпечують більш оперативні й ефективні можливості зберігання даних і, безумовно, займають значно менше місця, ніж традиційні картотеки.

Е. Таємність і надійність

Одним з питань, що досить часто ігноруються при обробленні оперативної інформації, є необхідність позначати таку інформацію, виходячи зі ступення її секретності і надійності. Секретність інформації визначається як характером джерела, так і змістом. Так, наприклад, інформація, що може бути одержана лише з джерела, розміщеного в безпосередній близькості від центральної ланки злочинної мережі, буде мати секретний характер, оскільки в разі, якщо один з членів групи дізнається про те, що співробітники правоохоронних органів володіють такою інформацією, інформатор може бути викритий. Аналогічно, якщо члени злочинної групи виявляють наявність у правоохоронних органів інформації щодо очікуваної злочинної діяльності, то це може призвести до провалу операції правоохоронних органів проти цієї злочинної мережі. Тому будь-яке повідомлення може стати таємним з точки зору як джерела, так і змісту.

Для попередження втрати таємної інформації співробітники, що займаються аналізом оперативної інформації, повинні мати можливість зазначати ступінь секретності інформації. Відповідний матеріал можна позначати цифровим або літерним кодом, що буде стосуватися повідомлення в цілому чи певної його частини. Відповідальність за визначення ступеня секретності звичайно лежить на закладі, що передає таку інформацію. Проте в деяких випадках правоохоронні служби, що займаються збиранням оперативної інформації, яка стосується наркотиків, можуть самі класифікувати інформацію, оскільки у них є й інша допоміжна інформація.

Визначення ступеня секретності ускладнюється тим, що вся інформація, яка надходить в систему оперативної інформації, розглядається як конфіденційна і класифікується у вигляді або конфіденційної, або таємної; така інформація повинна перебувати під повним контролем цього підрозділу і не повинна пересилатися звичайними встановленими каналами. Класифікація інформації як конфіденційної необхідна для захисту цілісності цієї системи та для захисту від втручання в особисте життя тих осіб, яких ця інформація стосується.

Відомості в службах системи оперативної інформації повинні надаватися лише тим, хто має право або зобов'язаний знати зміст таких матеріалів. Класифікація інформації на конфіденційну чи таємну свідчить про те, що, на думку власника такої інформації, доступ до неї повинен бути обмежений: таку інформацію не можна опрацьовувати звичайними способами чи

включати до загальної картотеки даних, а слід держати в особливому дос'є, доступ до якого одержують лише ті, хто одержав спеціальний дозвіл.

Аналогічна проблема виникає і щодо надійності інформації. Значна частина даних, що надходять до служб оперативної інформації, складається з припущень, багато з яких, принаймні певний час, будуть залишатися неперевіреними. При одержанні нової інформації співробітник служби оперативної інформації може виявити, що дані, які вже є в картотеці, суперечать цій новій інформації, внаслідок чого виникає розбіжність. Інколи можуть виникати певні сумніви щодо надійності джерела. В інших випадках предмет інформації може видатися абсолютно новим, що потребуватиме проведення додаткового розслідування перед визначенням точності одержаної інформації. Тому абсолютно необхідно, щоб джерело походження даних визначало ступінь надійності інформації, яка міститься в повідомленні. В деяких випадках, співробітник служби оперативної інформації може провести другу класифікацію інформації за ознакою надійності, тобто виходячи зі знання інших пов'язаних з цією інформацією матеріалів, що існують в картотеці.

Знання ступеня надійності інформації важливо також для захисту приватних осіб від втручання в їх особисте життя. Службам оперативної інформації слід всіляко утримуватися від поширення інформації, якщо її вірогідність викликає сумнів. Зрозуміло, можуть виникнути обставини, за яких така інформація повинна бути поширена; саме за таких обставин слідчим органам треба чітко викласти будь-які існуючі у них сумніви щодо вірогідності і надійності такої інформації. Чудовим прикладом подібної ситуації є випадок, коли надходить повідомлення про злочинні дії цивільних службовців або політичних діячів, які ніби-то мали місце. Така інформація, безсумнівно, може видатися абсолютно точною, але у той же час її надання може бути зумовлене політичними мотивами, і тому її треба оцінювати з максимальною обережністю й увагою.

Є. Захист від втручання в особисте життя

Служби оперативної інформації повинні враховувати проблему недопущення втручання в особисте життя. Захист від такого втручання може забезпечуватися різними законами, і такі закони повинні дотримуватися. Проте це питання значно ширше простого додержання законодавчих норм. Треба піддавати уважному аналізу достовірність кожного елемента інформації. У ході активного

безупинного розслідування ніяких проблем практично не виникає. Це питання стає проблематичним у тих випадках, коли інформація надходить з невідомого джерела, що в минулому було не завжди точним, або коли досьє на особу - об'єкт інформації відсутнє чи характер протиправної діяльності цієї особи невідомий.

Одним з підходів до вирішення цієї проблеми є використання тимчасової картотеки. Тимчасова картотека створюється за такими принципами:

1) картотека призначена для зберігання повідомлень про окремих осіб, а не про злочинну діяльність організацій;

2) повідомлення повинні включатися до тимчасової картотеки лише в тому разі, якщо основна картотека не містить будь-якої іншої інформації з основного питання повідомлення і якщо відносно надійності джерела цієї конкретної інформації є сумніви;

3) якщо повідомлення стосується декількох осіб, з яких лише одна відповідає наведеним критеріям, то в основну картотеку повинні бути включені всі особи, за винятком тієї особи, відносно якої є сумніви. Ім'я цієї особи слід внести до тимчасової картотеки до прийняття остаточного рішення. Якщо точність інформації підтвердиться, це ім'я буде внесене в основну картотеку під відповідним індексом;

4) інформація, що міститься в тимчасовій картотеці, не повинна виходити за стіни підрозділу оперативної інформації.

Для підрозділів оперативної інформації, пов'язаної з наркотиками, повинен бути встановлений розумний термін, протягом якого вони можуть зберігати відповідні матеріали в тимчасовій картотеці до встановлення їх достовірності. Якщо протягом цього терміну не вдається одержати будь-які додаткові дані, відповідна інформація повинна бути вилучена з картотеки і знищена. Такий підхід забезпечує можливість більш ефективного захисту від втручання в особисте життя приватних осіб, звинувачення проти яких не знаходять підтвердження.

Ж. Підготовка інформаційних звітів

Кінцеві результати аналізу інформації подаються в офіційних інформаційних звітах. Зміст і формат таких звітів може бути різний, в залежності від виду аналізованої діяльності і потреб департаменту. Проте практично кожна служба оперативної інформації, яка стосується незаконного обігу наркотиків, зобов'язана періодично подавати три види звітів.

1. Усні тактичні повідомлення

Усні тактичні повідомлення є самим простим і найбільш

поширеним видом інформаційних звітів. Вони, як правило, даються по конкретних запитах слідчих чи інших підрозділів департаменту. Усні тактичні повідомлення готуються у відповідь на запит слідчих і, як правило, містять інформацію про конкретних осіб, їх зв'язки та їх діяльність, зареєстровану згідно з останніми повідомленнями. Зміст і форма таких звітів можуть істотно різнитися в залежності від тимчасових обмежень та обсягу необхідної інформації. Проте всі усні тактичні відповіді повинні реєструватися: при цьому необхідно постійно вести облік усієї інформації, що виходить за межі служби оперативної інформації закладу по боротьбі з наркоманами, навіть якщо ця інформація передається на неофіційній основі.

2. Письмові тактичні або оперативні звіти

Письмові звіти, як правило, складаються у відповідь на запит охарактеризувати або оцінити будь-яку конкретну організацію наркобізнесу, ту чи іншу операцію підозрюваного. Навіть незважаючи на те, що відповідна особа чи заклад, які запитують інформацію, безсумнівно знають причини підготовки такого звіту, на початку кожного звіту необхідно чітко зазначити мету його підготовки. Після роз'яснення мети звіту треба викласти потрібну інформацію, висновки і рекомендації по діях, що плануються. Якщо доповідь виходить за обсягом великою, то при викладі оперативних даних необхідно дати резюме до змісту, в якому містяться як висновки, так і рекомендації. У більшості випадків тактичні звіти виходять досить стислими й основна увага в них приділяється конкретним проблемам правоохоронної діяльності.

3. Стратегічні звіти

Стратегічні дані можна в цілому охарактеризувати як оцінку ступеня і характеру конкретної злочинної діяльності чи підприємства, як правило, за географічними чи функціональними ознаками. Такий звіт включає оцінку поточного стану і прогнози щодо тенденції розвитку подій у майбутньому. Стратегічні звіти є менш послідовними у порівнянні з тактичними звітами. Спочатку треба викласти мету звіту, а після цього навести висновки, рекомендації і резюме. Резюме повинно містити вичерпний виклад оперативних версій і припущень, що використовувалися у процесі аналізу.

Стратегічний звіт більше присвячений питанням майбутньої діяльності, і для його висновків характерна невизначеність. Тому необхідно забезпечити більш уважне обговорення процедур аналізу, для того щоб користувач оперативної інформації зміг

оцінити існуючі докази і припущення, на яких ґрунтуються відповідні висновки. Крім того, в таких звітах слід чітко висловлювати проблеми та існуючі дані, сумнівні стосовно висновків і труднощів у зв'язку з прогнозуванням.

4. Митні заходи

Митна служба, як правило, має профілактичний чи слідчий підрозділ, який займається викриттям і попередженням контрабанди. Швидкий митний контроль великого потоку пасажирів, багажу і вантажів не дає можливості проводити належний інтенсивний огляд та уважну перевірку. З контрабандою можна боротися ефективно, лише застосовуючи існуючу інформацію відносно окремих об'єктів. Наприклад, можна з особливою увагою вивчити деяких пасажирів, багаж і вантаж, що надходять з регіонів, відомих як джерела контрабанди; зосередити свою увагу на особах, що схожі за описом на контрабандистів; звернути особливу увагу на товари, що надходять від підозрілого постачальника або які адресуються підозрілому вантажоодержувачу; більш уважно вивчити обставини, які стосуються якоїсь особи чи партії вантажу, що здаються незвичними.

3. Відбір співробітників і фахова підготовка

Чим більш досвідченими та організованими стають правопорушники, що займаються наркотиками, тим більш необхідною для міліції та інших правоохоронних органів є наявність у них самих висококваліфікованих фахівців. В ідеалі фахівець по наркотиках повинен володіти першокласними якостями, мати хорошу базову правову підготовку, володіти глибокими знаннями і досвідом слідчої роботи. Тільки тоді, коли співробітник вже володіє всіма цими даними, він може набути додаткових навичок і знань, необхідних для боротьби з незаконним обігом наркотиків. Такі фахівці повинні бути відповідним чином організовані, користуватися політичною підтримкою і бути впевненими у швидкому і надійному проведенні судової процедури.

Усі співробітники правоохоронних органів, що можуть вступати в контакт з особами, які зловживають наркотиками, і особами, що займаються незаконним обігом наркотиків, повинні проходити базову підготовку і систематичну перепідготовку з питань наркотичних засобів і психотропних речовин. До такої підготовки треба залучати й інших співробітників системи кримінального правосуддя.

Принаймні їм повинна бути надана достатня інформація, для того щоб вони могли:

1) визначати в ході огляду найбільш поширені види наркотиків;

2) проводити прості хімічні аналізи (на місці злочину) з метою попередньої ідентифікації наркотиків у тому випадку, коли зовнішній огляд є недостатнім;

3) знати найбільш поширені способи вживання наркотиків та звичайні наслідки цього;

4) розпізнавати звичайні симптоми поведінки осіб, що знаходяться під впливом наркотиків;

5) знати загальні риси незаконного обігу наркотиків у своєму районі юрисдикції.

Більш докладна інформація і фахова підготовка повинні включатися до програми курсів, що організовуються для фахівців і старших посадових осіб, а в ході перепідготовки треба проводити відповідні лекції. До відомих бюлетенів та інших видань треба включати опис цікавих і пізнавальних справ, стислий опис та аналіз діяльності по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, а також інформацію, що стосується нових видів наркотиків і способів постачань, на які слід звертати увагу.

Особливу цінність може мати інформація про способи, що використовувалися (не тільки в цьому районі чи країні, а й в інших частинах світу) для приховування наркотиків у комерційних вантажах чи транспортних засобах, а також про нові шляхи приховування наркотиків. Будь-які висновки дослідницьких чи оперативних підрозділів, одержані в ході вивчення й аналізу повідомлень, що надходять як з місця, так і з-за кордону, повинні направлятися не тільки відповідним виконавчим підрозділам, але й закладам по підготовці кадрів для всіх органів, що займаються боротьбою з незаконним обігом наркотиків. Хоча різні служби в країні можуть мати різні виконавчі функції щодо незаконного обігу наркотиків, усі вони потребують однакової інформації, що сприяє підготовці їх персоналу і здійсненню їх функцій.

IV. СУЧАСНИЙ СТАН БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ. ЗАВДАННЯ

Виходячи з географічного положення України, враховуючи події в Югославії, дані спецслужб Заходу та США, досвід Всесвітньої митної організації, територія України використовується для транзитного перевезення сильних наркотиків у Західну Європу її країни колишнього СРСР: діє морський канал з Туреччини на північ, в Москву, і сухопутний маршрут з нафтовиробничих регіонів Кавказу та Середньої Азії на захід.

Крім того, залишається актуальним питання перевезення наркотиків з держав “золотого півмісяця” (Афганістану, Пакистану, Ірану) по так званих “балканському” та “афганському” маршрутах. Традиційний маршрут перевезення наркотиків, на думку фахівців, змінився і в цей час проходить через Україну.

Аналіз діяльності митних органів за останні роки свідчить про зростання кількості спроб незаконного переміщення через митний кордон України наркотичних і психотропних речовин злочинними угрупованнями, окремими особами України та інших держав. Поряд з цим згідно з інформацією, що надходить до Держмитслужби, намітилася тенденція використання території нашої країни міжнародною наркомафією для транзитного переміщення в Західну Європу сильнодіючих наркотичних засобів.

Значно збільшилася кількість спроб незаконного переміщення через кордон України наркотичних засобів і сировини з боку наших та іноземних громадян.

Контрабанда наркотиків здійснюється на всіх ділянках державного кордону з використанням, в основному, залізничного й автомобільного транспорту. Так, у 89% загальної кількості виявлених випадків наркотики вилучались при здійсненні контролю пасажирських поїздів. Як правило, використовувалися непрацюючі частини вагонів: ящики для зберігання акумуляторів, балони-суфле, гумові ущільнювачі, ящики високовольтної напруги, бункери для вугілля, міжстельові порожнини туалетів, неробочих тамбурів, коридорів та купе. Ці місця схову свідчать про причетність обслуговуючого персоналу поїздів до незаконного перевезення наркотиків.

Значно зросла кількість спроб переміщення наркотиків у поїздах, що прямують в Санкт-Петербург, Москву, Ростов-на-Дону.

У зв'язку з активізацією діяльності митних, прикордонних та правоохоронних органів України по припиненню спроб

незаконного переміщення наркотиків через кордон тактика дій перевізників стає більш витонченою, в ній відзначаються нові моменти. Зокрема, для провезення наркотиків стали залучатися особи, щодо яких при здійсненні прикордонно-митного контролю, як правило, не виникає підозр. Так, згідно з інформацією, що надійшла до Держмитслужби, останнім часом наркотики провозяться в особистих речах жінок, дитячих іграшках. У холодний період року багато перевізників ховають "товар" під одягом у спеціально зроблених поясах.

Крім того, якщо раніше в більшості випадків наркотики провозилися безпосередньо господарями "вантажу", то після деяких фактів виявлення власників і порушення проти них кримінальних справ злочинні угруповання стали використовувати тактику "безхазяйного" вивезення. Насамперед вона передбачає залучення до перевезення наркотиків сторонніх осіб, які за певну винагороду погоджуються довести їх до пункту призначення, не знаючи про істинний зміст "передачі".

Іншою характерною рисою тактики "безгосподарного" вивезення є прагнення перевізників, які самі супроводжують "вантаж", забезпечити себе від підозр у причетності до перевезення наркотиків. З цією метою вони залишають транспортні засоби, що перевозять наркотики, безпосередньо перед початком прикордонно-митного контролю, легально перетинають кордон, після чого зустрічають свій "вантаж" уже в безпечному місці.

Поряд із способом "безхазяйного" вивезення злочинцями використовується і багато інших. Так, найбільш ефективним способом транспортування макової соломки останнім часом вважається перевезення її у вантажних автомобілях з крупногабаритними вантажами. Наркоділки, які перебувають у легковій машині, підшуковують відповідний вантажний автомобіль, що прямує до кордону, і на одній із зупинок непомітно ховають мішок з наркотиками серед вантажу. Після цього супроводжують вантажний автомобіль до кордону, на законних підставах перетинають його і зустрічають свій об'єкт на іншій стороні кордону.

Отримано також додаткові дані про можливу наявність організованих міжнародними наркосиндикатами каналів нелегального переміщення через територію України в країни Західної Європи наркотиків і сировини для їх виготовлення. У зв'язку з бойовими діями на території колишньої Югославії і посиленням прикордонно-митних режимів на кордонах Німеччини, Австрії та Чехії турецька наркомафія була змушена

відмовитися від доставки наркотиків у Західну Європу традиційним "балканським маршрутом" і переорієнтуватися на шляхи, що проходять через територію України. При цьому основним засобом транспортування наркотиків з Туреччини є автотранспорт, що прямує в західноєвропейські країни транзитом через Болгарію, Румунію, Україну. За оцінками експертів Інтерполу, автомобільним транспортом перевозиться майже 50% наркотиків, що виготовляються в Туреччині. Припускається, що схованками машини не обладнуються, а наркотики приховуються серед вантажу, який опломбований і, як правило, має сильний специфічний запах (хімічні добрива, цитрусові та ін.). При перевірці таких машин з використанням спеціально навчених службових собак виявлення наркотиків ускладнюється.

Основними каналами транзиту наркотиків залишаються:

міжнародне залізничне сполучення як основний засіб переміщення через Україну вантажів і пасажирів з Південно-Східної Азії, Середнього та Близького Сходу;

міжнародні вантажні автомобільні перевезення, які здійснюються транзитом через Україну з Ірану, Афганістану, Туреччини, Болгарії та Румунії до держав Західної Європи. Найбільш причетними до цього є водії іранських і турецьких компаній, які використовують для переміщення наркотиків конструктивні особливості транспортних засобів, а також спеціально обладнані схованки;

міжнародне морське пароплавання, туристичні маршрути і вантажні перевезення через порти України;

міжнародні авіапасажирські і вантажні перевезення, які за останні роки значно розширили свою географію польотів.

Практика роботи свідчить, що найбільш криміногенними є українсько-російський, українсько-білоруський та українсько-молдавський кордони, на яких наркотичні засоби вилучались у переважній більшості. Особливо часто для незаконного переміщення використовуються вагони пасажирських поїздів (міжстельові порожнини, неробочі тамбури, вентиляційні люки, рундуки вагонів, ніші для вугілля та ін.). Вивезення наркосировини значно перевищує її ввезення. Занепокоєння викликає той факт, що в переважній більшості вилучені наркотики є безхазайними. Так, у 1994 році митними органами у взаємодії з прикордонниками наркотичні засоби вилучались 267 разів, при цьому було встановлено лише 61 перевізника. У 1995 році в 419 випадках вилучено уже 3 552 кг 540 г наркотиків.

Однією з найважливіших умов ефективної боротьби з

контрабандою наркотиків є знання способів їх нелегального переміщення через державний кордон України та характерних місць приховування. Тактика дій наркокур'єрів при нелегальному транспортуванні наркотиків через кордон та методи їх приховування прямо залежать від рівня прикордонно-митного контролю в пунктах пропуску, ступеня організованості та фінансових можливостей угруповання, що займається незаконним транспортуванням наркотичних засобів, а також від інших чинників.

1. КОНТРАБАНДА МАКОВОЇ СОЛОМКИ

Найбільш поширеним видом наркотичних речовин, які незаконно переміщуються через державний кордон України, є макова соломка. Основна кількість її вивозиться з України в Росію, Білорусь та країни Балтії з використанням залізничного та автомобільного транспорту.

Тактика дій наркокур'єрів на цьому напрямку визначається такими його особливостями, як велика довжина кордону, наявність численних автомобільних шляхів місцевого значення, на яких не встановлено пункти пропуску через кордон (так звані об'їзні шляхи), наявність добре розвинутої інфраструктури транспортних сполучень (залізничних та автомобільних).

Абсолютна більшість перевізників використовує для контрабанди макової соломки з України поїзди міжнародного сполучення. Посадка у вагони здійснюється в основному в пунктах відправлення поїздів чи під час зупинок. Як правило, вага партії наркосировини, що переміщується за один раз, становить у середньому 5 - 10 кг. Характерно, що при незначній вазі макова соломка займає відносно великий об'єм, тому перевізники її ховають у великогабаритні предмети: картонні коробки (з-під цигарок, ліків, фруктів, побутових електроприладів тощо), господарські сумки, речові мішки, а також у звичайні мішки для перевезення картоплі, цукру та ін. Характерною ознакою можливого приховування в таких випадках є їх невелика вага в порівнянні з об'ємом.

У вагоні перевізники намагаються розмістити ці предмети таким чином, щоб у разі їх виявлення представниками міліції на шляху прямування чи представниками прикордонних органів під час проведення прикордонно-митного контролю при перетині кордону було неможливо однозначно встановити належність предметів і речей. З цією метою вони залишають речі поряд з речами інших пасажирів або розміщують їх в інших купе.

Такі способи переміщення макової соломки характерні лише для тих перевізників, які займаються її контрабандним переміщенням несистематично. Професіональні ж перевізники, як правило, провозять більшу кількість наркосировини, для чого використовують інші способи, а саме, приховування макової соломки в конструктивних порожнинах вагонів поїздів (у міжстельовому просторі туалетів, неробочих тамбурів, коридорів та купе, в акумуляторних відсіках вагонів). Для цього контрабандисти використовують вагонні ключі та інші технічні засоби.

Приховування значних за об'ємом речей можливе лише в таких місцях вагонів поїздів, які мають відповідні розміри. Це передусім приховані порожнини, перевірка яких передбачається в технологічній схемою прикордонно-митного контролю. Очевидно, що доступ наркокур'єрів до цих місць у присутності пасажирів або провідників неможливий (це, звичайно, викликає увагу з боку останніх). Отже, безпосереднє приховування наркотиків здійснюється ними чи їх співниками з числа обслуговуючого персоналу під час формування поїздів (у місцях відстою) або коли пасажирів практично немає (пізно вночі, ранком).

У разі виявлення при проведенні прикордонно-митного контролю прихованої у таких конструктивних порожнинах макової соломки визначити її належність комусь із пасажирів практично неможливо, тому цей спосіб переміщення застосовується досить часто (хоча й пов'язаний з певним ризиком під час приховування).

Гашиш

Найчастіше гашиш приховується:

- в атташе-кейсах під виглядом внутрішніх прокладок (наркотик спресовується в тонкі пластини й обшивається відповідним матеріалом, фабричні прокладки при цьому вилучаються);

- в обкладинках книг, а також під палітурками книг великого формату;

- у взутті під виглядом устілок та у схованках, виготовлених у підшвах важких (типу гірськолижних) черевиків;

- у персональних комп'ютерах та електроорганах;

- у стереосистемах (замість великого гучномовця розміщують маленький, а вивільнений простір заповнюють наркотиком);

- у харчових продуктах (наркотику надається вигляд і форма окремих продуктів, наприклад вишні, сливи, шоколаду і т.п.);

— у пляшках з-під різних напоїв і консервних банках (пляшка чи банка розрізається спеціальним способом, а після вкладення наркотику склеюється, шов маскується етикетками).

Характерно, що для приховування гашишу часто використовуються різні вироби з дерева як матеріалу, що найбільш зручний для виготовлення тайників, наприклад корпуси гітар, статуетки, шкатулки, вазн, ніжки декоративних столів і стільців, рами картин, футляри для ювелірних виробів. Для виготовлення тайників у предметах з дерева використовується епоксидна смола з домішками скловолкна (вважається, що в такому разі спеціально навчені собаки не можуть почути запах наркотиків).

Гашишна олія

Для приховування гашишної олії використовуються:

- каркаси і прокладки твердості рюкзаків;
- трубки, рами, шини велосипедів і мотоциклів;
- пляшки (непрозорі) з-під алкогольних та інших напоїв (вмістиме з пляшки викачується шприцом, після чого з допомогою того ж шприца у пляшку закачується попередньо підігріта гашишна олія).

Герої

Для приховування героїну використовуються:

- батарейки живлення (у великих батарейках розміщується маленький елемент живлення, призначений для забезпечення її працездатності у разі перевірки, а вільний простір заповнюється наркотиком);

- газові та аерозольні балони (для забезпечення працездатності в основному балоні розміщується спеціально виготовлений балончик меншого розміру, заповнений речовиною, зазначеною в назві основного балону, вільний простір заповнюється наркотиком);

- фото-, відео- й аудіокасети, які не мають видимих слідів порушення фабричної упаковки;

- естампи та виготовлені під вигляд естампів фотографії (наркотики упаковуються у плоскі пакети і приховуються між лицевою і зворотною сторонами естампа);

- аркуші паперу, на поверхні яких за допомогою пульверизатора наноситься наркотик і які потім пресуються. Запаковані в поліетиленові пакети аркуші зашиваються під підкладку валіз як ущільнювачі. У залежності від розміру валізи можна перемістити від 2 до 8 кг героїну;

— фальшиві шматки мила. Для виготовлення схованки героїн спресовується й обволікається сумішшю “Потене”, яка складається з автомобільної мастики й окису цинку, після чого виготовлений масі надається форма шматка мила. Фальшивий шматок мила загортається у фірмову упаковку і запечатується. Такі “шматки мила” перевозяться контрабандистами, в основному, в ручній поклажі серед предметів туалету, в розрахунок на те, що мило не викликатиме підозри у працівників митниці.

Кокаїн

Кокаїн часто приховують у подвійному дні дорожніх валіз і сумок. Схованку виготовляють з двох листів бляхи, рівних за розмірами периметру валізи. Після вкладання наркотику листи ретельно спаюють. Дно валізи обкладають ватою, насиченою нафталіном. Використовуючи бляху і нафталін організатори контрабанди намагаються ускладнити виявлення наркотиків рентгенівською технікою і спеціально навченими собаками.

Мало місце приховування кокаїну і в каркасах м'яких валіз. Виявлення наркотику стало можливим після ретельного рентгенконтролю, при проведенні якого інспектор митниці звернув увагу на ледь помітне потовщення каркасу по всьому периметру, а в деяких місцях різну його щільність. Для уточнення правильності висновків про наявність спеціальної схованки, рентгенконтроль проводився повторно без речей пасажира.

Після зняття внутрішньої обшивки валіз було виявлено, що по всьому периметру каркасу, поміж двома картонними прокладками знаходиться кокаїн.

За повідомленнями західноєвропейських митних служб, було припинено декілька спроб перевезення кокаїну, яким був насичений одяг пасажирів (насичений кокаїном одяг на дотик щільніший за звичайний).

Кокаїн також приховується в банках з-під соків, кави, пива, у шкатулках, пудреницях, фотографіях “швидкого проявлення” “Полароїд” (між двома аркушами, з яких складається фотографія, є простір 2 мм, в який і закладається до 9 г наркотику), пляшках з темного скла, телевізорах.

Митними службами Бразилії припинено контрабанду кокаїну, змішаного з аніліновими барвниками, якими були написані картини місцевих пейзажів. Кокаїн додавався до анілінових барвників у розчині ефіру чи ацетону. Такі картини доставлялися в Голландію чи Англію, де в підпільних лабораторіях отримували чистий кокаїн шляхом занурення їх у розчин карбонату натрію.

Рідкий кокаїн (кокаїн у розчинах)

За даними Інтерполу, є тенденція збільшення перевезень рідкого кокаїну, особливо у пляшках. Відзначається, що при приховуванні рідкого кокаїну використовуються пляшки з прозорого скла. Пляшки не мають видимих слідів порушення фабричної упаковки. Зовнішні ознаки наявності кокаїну, розведеного у вмістимому, відсутні.

ЛСД

Були випадки вилучення ЛСД з поштових відправлень. Наркотики приховувалися поміж двома склеєними однаковими листівками. Таким способом одноразово можна відправити до 250 доз ЛСД. Існує інформація про приховування невеликих доз ЛСД під поштовими марками, приклеєними на конверт, а також про насичення таких марок наркотиками.

2.ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИКІВ ПАСАЖИРАМИ З ПРИХОВУВАННЯМ ЇХ ВСЕРЕДИНІ СВОГО ТІЛА

За повідомленнями спецслужб західних країн, мають місце затримання громадян, особливо Нігерії, які для незаконного переміщення наркотиків використовують порожнини свого тіла (пряму кишку, піхву). У зв'язку з цим необхідно звернути увагу працівників митниць на посилення контролю за громадянами, особливо Нігерії, які прямують транзитом через територію України, з метою виявлення контрабанди наркотиків.

Для виявлення таких пасажирів необхідно мати на увазі, що під внутрішнім приховуванням наркотиків розуміється приховування їх у людському тілі: ковтання, використання порожнин тіла.

Методика

Ковтання. Наркотики закладають у презервативи, гумові напальчники (в тому числі виготовлені з хірургічних рукавичок) і т.п., зав'язують шовковою ниткою, змащують їх шаром смальцю, вазеліну або меду (для полегшення процесу ковтання) і ковтають. Під час подорожі такі пасажирів, як правило, мало п'ють та їдять. Дуже часто вони приймають велику кількість скріплюючих і таких, що понижують кислотність шлунку, препаратів. Людина може "тримати" в собі гранули до 48 годин.

Приховування з використанням порожнин тіла. Наркотики запаковують так само, як і для ковтання, але в цьому разі їх ще загортають у чорний пластик, обмотують спеціальною чорною

плівкою підвищеної еластичності і лише після цього покривають мастилом. Потім ці закладки, найчастіше циліндричної форми, вкладаються або в пряму кишку, або у піхву. Розміри закладок у чоловіків - від 2 см в довжину і 1 см у діаметрі, у жінок - від 4 - 5 см в довжину і 1,5 см у діаметрі.

Ознаки:

- перебування у країні - виробнику наркотиків;
- прямування в країну-споживач або в країну перевалки;
- короткочасність поїздки;
- наявність у багажі пасажир таких предметів, як гумові контрацептиви (презервативи);
- дитячі гумові кульки й обрізки хірургічних рукавичок;
- препарати, що знижують кислотність шлунку;
- скріплючі таблетки;
- фруктові соки, маслинова, соняшникова, кокосова олія; шовкові нитки (для зв'язування контейнерів);
- креми, мазі, вазелін;
- заспокійливі ліки для зняття болю.

Фізичні ознаки:

пасажир мало їсть і п'є під час польоту (за інформацією екіпажу);

- підвищена нервовість при затриманні та усному опитуванні;
- неприродна поза при сидінні;
- обережне ходіння;

у разі розгерметизації упаковки героїну чи кокаїну пасажир неприродно блідне чи червоніє, у нього з'являється сонний скляний погляд.

(Коментар. Порушення герметичності упаковки героїну чи кокаїну призводить до стану коми або смерті. Тому огляд підозрілих осіб необхідно проводити з особливою обережністю, не допускати надавлювання в області живота).

Спосіб пересування

При внутрішньому приховуванні наркотиків перевізники користуються переважно літаками, при цьому перевагу віддають або прямим рейсам, або стиковочним, з невеликим інтервалом часу.

Метод дублювання ручної поклажі

Поряд з ручною поклажею, у схованці якої розміщено наркотик, контрабандист має при собі аналогічну, але "чисту" поклажу (однакові валізи, дорожні сумки і т.п.), яку він спеціально залишає в багажному відділі. На митний контроль він іде з поклажею, в якій сховано наркотик. У разі, коли митник вимагає

відкрити її для огляду, контрабандист відмовляється від неї і заявляє, що має точно таку поклажу, а цю взяв помилково. Після розшуку і виявлення в багажному відділенні “чистої” поклажі він «впізнає» її і пред'являє до контролю. У такому разі утруднюється затримання контрабандистів і “прив'язання” їх до вилученого наркотику.

3. КОНТЕЙНЕРНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ

Для контрабандного переміщення наркотиків нерідко використовуються пусті контейнери з виготовленими в них спеціальними схованками.

У практиці організації контейнерних перевезень у порядку взаємних розрахунків між відправниками, отримувачами й експедиторськими фірмами досить часто зустрічається переправлення порожніх контейнерів. Використовуючи порожні контейнери для переправлення наркотиків, контрабандисти розраховують, що контейнери без вантажу не будуть підлягати контролю, крім цього, приховується і маршрут руху контейнера через країни - виробники наркотиків.

Наприклад, порожній контейнер з виготовленою в ньому спеціальною схованкою і закладеними наркотиками відправляється з країни-виробника в будь-яку країну, де наркотики не виробляються і де цей контейнер завантажувється експортним вантажем, який направляється в країну призначення. При цьому, вантажно-супровідні документи оформляються в країні відправки вантажу, що значно утруднює встановлення маршруту руху контейнера до завантаження.

У зв'язку з цим необхідно звертати увагу на пусті контейнери і здійснювати їх ретельний огляд. При виявленні спеціальних сховищ потрібно зафіксувати номер контейнера і маршрут руху, про що негайно повідомити в Управління по організації боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил.

3.1. Метод використання контейнерів-дублікатів

Цей метод застосовується таким чином. Дані про контейнер, що прямує з вантажем з країни-експортеру передаються контрабандистами в країну-отримувач, з якої необхідно переправити партію наркотиків. У цій країні виготовляється точна копія контейнера, що прямує з вантажем, але зі схованкою для приховування наркотиків. Після проходження митного контролю і вивантаження вантажу “чистий” контейнер підмінюється на дублікат, у схованці якого приховуються

наркотики і який після цього завантажується яким-небудь вантажем і відправляється в країну, куда необхідно переправити наркотики. Організатори таких поставок розраховують на те, що контейнер, який пройшов безперешкодно митний контроль при ввезенні вантажу в країну, не викличе підозр при його вивезенні.

Технологія «визначення» контейнерів групи ризику

Технологічний процес «визначення» контейнерів групи ризику складається з:

1) визначення напрямку (каналу) переміщення наркотиків шляхом зіставлення країн виробництва наркотиків і країн споживання;

2) визначення контейнерів групи ризику шляхом порівняльного аналізу даних про вміст контейнерів, що ввозяться, та економічної доцільності перевезення цих вантажів у контейнерах (наприклад, перевезення недорогих вантажів чи вантажів, що швидко псуються при довгому перевезенні);

3) визначення іноземної транспортно-експедиторської фірми, а також оцінки причетності її до незаконного переміщення наркотиків.

Останнім часом предмети контрабанди виявлялися в контейнерах, транзитні перевезення яких здійснювалися фірмами:

- «Бост транзит Ко», Афганістан;
- «Нострак» (NOSTRAC), ФРН;
- «Транс Океан», ФРН;
- «Трансиб» (TRANSIB - Trans Sibirian Container), Японія;
- «Левантеспрес», Іран;
- «Панальпіна» (Panalpina World Transport LTD), Швейцарія;
- «Мілітцер і Мюнх», ФРН;
- «Шенкер», ФРН;

4) аналізу даних про відправника та отримувача: відсутність адреси, зв'язок з фірмами, що знаходяться на обліку в Інтерполі, національність фірми і зв'язок зі сферою діяльності мафіозних структур.

Аналіз вантажних документів здійснюється:

— за даними експедиторських та агентських фірм, акредитованих у митниці;

— інспектором підрозділу по боротьбі з контрабандою наркотиків за судовими вантажними документами, що супроводжують вантаж.

Основні канали незаконного переміщення наркотиків у контейнерах через Чорноморський регіон

1. Поставки наркотиків робляться з країн «золотого трикутника» (Таїланду, Бірми, Лаосу) в ліхтерах, які завантажуються в невеликих портах цих країн та Індії, а потім перевозяться в Одесу й Усть-Дунайськ. З Усть-Дунайська ліхтери прямують по Дунаю в порти Європи.

2. З країн «золотого півмісяця» (Пакистану, Ірану, Афганістану) в Одеський та Іллічівський порти контейнери надходять морським шляхом, потім у цих портах перевантажуються на судна-контейнеровози, які прямують в Європу й Америку.

3. На суднах-контейнеровозах з портів Пакистану, Індії, Лівану, Марокко, Нігерії та інших країн - постачальників наркотиків вони надходять в Одесу та Іллічівськ, де потім перевантажуються на судна, які прямують в Європу та Америку, а також на вантажний автотранспорт, що прямує через країни СНД в Європу.

4. Маршрут великих партій наркотиків зі Стамбулу, що раніше пролягав по традиційному «балканському» шляху на автотранспорті, змістився на схід і захоплює територію України.

5. З розпадом СРСР можлива організація нових маршрутів переміщення наркотиків, а саме перевезення наркотику колишнього СРСР вантажним, автомобільним і залізничним транспортом великих партій дешевих наркотиків у контейнерах міжнародного стандарту із Середньої Азії і Далекого Сходу в чорноморські порти, а потім морським транспортом - в Європу й Америку.

Таким чином, чорноморські і дунайські порти є перевалочними пунктами великих партій наркотиків, що перевозяться в морських контейнерах міжнародного стандарту, а також в морських ліхтерах.

Ці порти використовуються для «відмивання» контейнерів шляхом переоформлення вантажних документів, в яких зазначається, що вантаж прямує з українських портів і тому рідко оглядається в країнах Європи.

У перспективі необхідно на момент приходу судна чи його відходу обробляти дані судових вантажних документів за допомогою спеціальної комп'ютерної програми, яка «відсіює» контейнери за вищеназваними ознаками, а також проводити комп'ютерний порівняльний аналіз за даними експедиторських фірм для виявлення «відмивання» контейнера.

Контейнери, виявлені на цьому етапі, повинні доставлятися на спеціальний майданчик (закритий від сторонніх очей і відповідно обладнаний) для цілеспрямованого огляду.

Цілеспрямований огляд контейнерів групи ризику передбачає:

1. Зовнішній огляд

Необхідно звернути особливу увагу на:

- відсутність таблички безпеки (CSC SAFETY APPROVAL);
- відсутність таблички про дозвіл на перевезення під митними печатками і пломбами (APPROVED FOR TRANSPORT CUSTOMS SEAL);
- сліди перефарбування і перероблення;
- наявність зварних швів, що відрізняються від стандартних;
- заміну або відсутність пломб, відсутність у супровідних документах даних про пломбування чи невідповідність таких даних відтиску на пломбах;
- невідповідність ваги контейнера з вантажем, самого контейнера чи ваги вантажу вазі, вказаній у документах;
- використання в документах нетрадиційних одиниць виміру кількості вантажу;
- нетрадиційний спосіб упаковки вантажу (наприклад, розміщення металобрухту в бочках);
- відсутність специфікацій на вантаж.

2. Кінологічний огляд

Використання спеціально підготовлених для пошуку наркотичних засобів службових собак.

3. Технічний огляд

Технічний огляд включає:

- вивантаження й огляд вантажу з допомогою рентгенапарата, ендоскопа і щупів, а також вибіркове чи повне розкриття вантажних місць (методика стандартна).

Зауваження. Використовуються спеціальні щупи різних розмірів, що мають поперечні канавки у загостренні.

- ефективним є використання сверління тонкими свердлами;
- огляд самого контейнера.

Приховування в комерційних контейнерах є одним з основних способів переправлення контрабандного товару. Для виявлення такої контрабанди необхідно робити вибіркочний огляд вантажів, який полягає у виборі вантажів і контейнерів для інтенсивного огляду, які найбільше викликають сумніви.

Враховуючи розміри і багатогранність вмістимого та небажання

митних працівників відкривати контейнери, останні є відмінним засобом, з допомогою якого перевізники наркотиків можуть контрабандно перевозити велику кількість товару.

Перед тим, як перейти до перевірки контейнера, необхідно відійти в сторону й оглянути його дах. Він має вигляд плоского, якщо все в нормі. Якщо на даху помітні виступи чи трохи підняті ділянки, то необхідно перевірити його уважніше. Один із способів контрабандистів переправляти наркотики полягає в тому, що упаковки наркотиків плоскої форми розміщуються на дійсному даху, після чого накриваються другим листом покрівельного матеріалу, який загинають навкруги кінця. Трохи піднята ділянка даху, як правило, відступає від краю контейнера, тому спостерігач не може виявити його, коли стоїть поряд з контейнером.

4.ХІМІКАТИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ГЕРОЇНУ

Героїн є напівсинтетичним наркотичним знеболювальним засобом, який отримують у результаті хімічної реакції морфію з якою-небудь ацетилюючою речовиною, наприклад з ангідридом оцтової кислоти. Морфій, який сам по собі є наркотичним знеболюючим засобом, є один з алкалоїдів, наявних в опіумі і отримуваних з нього.

Нелегальне виробництво героїну з опіуму можна розділити на три основні етапи:

1. екстрагування морфію з опіуму й очищення морфінової основи;
2. синтез героїнової основи з морфію.
3. перетворення героїнової основи в гідрохлорид героїну.

Весь цей процес, як правило (але не завжди), здійснюється в одному місці. У різних країнах існують різні варіанти цієї технології, особливо очищення морфію. Технологічний процес може контролюватися людьми, які мають мінімальну хімічну освіту (або взагалі не мають її), і потребує невеликого числа хімікатів і простого обладнання.

Нижче наведено перелік звичайних хімікатів, що використовуються для отримання гідрохлориду героїну з морфію та опіуму:

- лужні матеріали, наприклад окис кальцію (негашене вапно), гідроокис кальцію (гашене вапно), гідроокис амонію, карбонат натрію, бікарбонат натрію і карбонат кальцію (вапняк);
- кислоти, наприклад винний оцет, хлористоводнева кислота

і хлористий амоній;

— ацетилюючі речовини - ангідрид оцтової кислоти чи хлористий ацетил;

— розріджувачі - ацетон, етиловий ефір, етиловий спирт і метилетилкетон;

— адсорбуюча речовина - активоване вугілля з дерева (для фільтрування і знебарвлення).

5. ХІМІКАТИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ХЛОРГІДРИДУ КОКАЇНУ

Кокаїн - це алкалоїд природного походження, який добувається з рослини під назвою «кока» чи «кокаїновий кущ» (з роду еритроксилових) шляхом екстрагування з її листя проведення ряду технологічних операцій для очищення. Кока, що використовується для нелегального виробництва кокаїну, росте, головним чином, у Болівії, Колумбії і Перу. Вміст алкалоїдів у листі південноамериканських рослин коки коливається між 0,5% і 1,5%, причому основним алкалоїдом коки є саме кокаїн.

Очищений кокаїн - це білий кристалічний порошок з гострими кристалами, схожими на сніг (блищить на сонці), на дотик нагадує крохмаль (трішки хрустить). Кокаїн, як правило, вдихають. Іноді його вживають внутрішньовенно чистим і в суміші з іншими наркотиками, особливо з героїном. Як стимулянт, кокаїн є збуджувачем, знижує втому і викликає відчуття ейфорії, але цей стан часто закінчується відчуттям тривоги і галюцинаціями.

Кокаїн, що підпільно виготовляють у південноамериканських лабораторіях, перед вивезенням у країни-споживачі перетворюють в його хлоргідридну сіль. Для цього є кілька підстав. По-перше, хлоргідрид кокаїну розчиняється у воді і може вживатися внутрішньовенно. По-друге, перетворення його в хлоргідридну сіль дає в результаті більш чистий кристалічний продукт. По-третє, молекулярна вага кокаїнової основи (303) менша, ніж молекулярна вага хлоргідриду кокаїну (339). Один кілограм кокаїнової основи дає приблизно 1,1 кг хлоргідриду кокаїну.

Виробництво хлоргідриду кокаїну з листя коки здійснюється трьома стадіями, а саме:

1) екстрагування кокаїну та інших алкалоїдів з листя коки з метою отримання кокаїнової маси (пасти);

2) очищення кокаїнової пасти для отримання кокаїнової основи;

3) перетворення кокаїнової основи в хлоргідрид кокаїну.

Ці процеси можуть здійснюватися в трьох різних місцях або дві-три технологічні стадії можуть проходити в одному і тому ж місці. Кожний етап потребує хімікатів з особливими властивостями для досягнення бажаного кінцевого результату. За видом хімікатів, знайдених у лабораторії, можна дізнатися, який етап оброблення проходив кокаїн перед виявленням лабораторії.

Хімічні продукти, необхідні для різних етапів:

1) для виробництва кокаїнової пасти: гас, бензин чи інші органічні розріджувачі зі схожими властивостями; лужні матеріали, наприклад карбонат натрію, карбонат кальцію чи карбонат калію; їдкий натр; окис кальцію; яка-небудь кислота, наприклад сірчана;

2) для виробництва кокаїнової основи: окислювач, наприклад перманганат калію чи перекис водню; сірчана кислота; лужний матеріал, наприклад водний розчин аміаку;

3) для виробництва хлоргідриду кокаїну: органічний розріджувач, наприклад етиловий ефір, ацетон, метилетилкетон чи толуол, хлористоводнева кислота.

Важливо відзначити, що ці процеси потребують досить скромного обладнання і порівняно небагатьох хімікатів. Найважливіші з цих хімікатів використовуються на кінцевих етапах виробництва хлоргідриду кокаїну. До них належать: окислювач (перманганат калію), а також такі органічні розріджувачі, як етиловий ефір, ацетон, метилетилкетон і толуол. Зважаючи на їх значення при виготовленні хлоргідриду кокаїну, необхідно названі хімічні речовини взяти під особливий контроль.

«КРЕК»

Останнім часом у західних країнах, особливо у США, зросло зловживання наркотиком, що називається «крек». «Крек» - це чистий кокаїн, поновлений з хлоргідриду кокаїну. «Крек» зустрічається у вигляді кубиків об'ємом, як правило, не більше 1 куб. см яскраво-білого кольору і на вигляд нагадує цукор-рафінад. «Крек» вживається шляхом куріння як самого наркотику, так і його суміші з марихуаною чи тютюном; можливе вдихання його парів.

Причиною зростання зловживання «креком» є більш швидке звикання до нього в порівнянні з традиційним кокаїном завдяки дуже сильному початковому ефекту його впливу, швидкості цього впливу, а також скороченій за часом процедурі вживання. При проведенні експрес-аналізу проба робиться на кокаїн.

Використання службових собак при митному контролі транспортних засобів, ручної поклажі та вантажів, що переміщуються через державний кордон України

До цього часу немає яких-небудь надійних технічних засобів швидкого виявлення найбільш поширених наркотиків рослинного походження таких, як гашиш, опій-сирець, макова соломка, що приховані чи знаходяться у схованках, а також важких - героїну, кокаїну.

Науково обгрунтовано і доведено, що наркотичні речовини (гашиш, опій-сирець та інші) мають специфічний запах. Звичайні матеріали, що використовуються злочинцями для упаковки опію, гашишу чи інших наркотиків, у більшості випадків пропускають цей запах.

Термін запаху має своє значення. Для того, щоб об'єкт мав запах як властивість, він повинен знаходитися в такому стані, який дав би можливість йому взаємодіяти з чутливими аналізаторами приймача.

Взаємодія має матеріальну природу і завжди припускає наявність відображуваного і відображаючого об'єктів. Отже, будь-який предмет може бути виявленим та ідентифікованим за запахом за наявності відповідного приладу-аналізатора.

Сприйняття запаху залежить не тільки від фізичних властивостей об'єктів-джерел, а зумовлено індивідуальними особливостями біологічного аналізатора або конструктивними особливостями змодельованого технічного пристрою, а також пороговою концентрацією запашної речовини в середовищі.

Пороговою концентрацією називається така кількість запашної речовини в середовищі, нижче якої запах не відчувається. Порогова концентрація визначається кількістю молекул, що містяться в 1 см³ повітря.

Порівнюючи кількісні значення порогових концентрацій для тварини і людини, можна побачити наскільки їх нюх різниться витонченістю сприйняття. Наприклад, собака може виявити запах масляної кислоти за наявності 9000 молекул в 1 см³ повітря, тоді як людина реагує на запах цієї кислоти при концентрації 7000000000 молекул в 1 см³ повітря. Отже, нюх собаки при сприйманні запаху перевищує нюх людини приблизно у 800 000 раз. Якщо тварина, наприклад німецька вівчарка, піддається спеціальному дресуванню, то її реакція багаторазово збільшується: собака розрізняє речовину за наявності 700 молекул в 1 см³ повітря.

Практика застосування спеціальних собак, підготовлених для пошуку наркотичних речовин, свідчить про великі можливості тварин. Собаки виявляють наркотичні речовини і схованки в місцях, куди людина фізично проникнути не може, а інколи не могла б навіть подумати, що там ховають наркотики.

Використання службових собак найбільш результативно за таких умов:

- влітку при помірній вологості, температурі повітря до +30°, помірному зустрічному вітрі;
- взимку при температурі повітря не нижче -25°;
- у приміщеннях при рівномірному потоці повітря, що створюється протягом чи за допомогою вентилятора.

До несприятливих для роботи собак чинників належать суха жарка погода без вітру у відкритому просторі та застійне повітря у приміщенні.

Важливою умовою застосування собак для пошуку наркотиків у різних місцях є те, що в кожному окремому випадку в залежності від того, де треба шукати наркотики, доцільно використовувати собаку тої породи, яка в цьому конкретному випадку принесе найкращий результат. Так, при огляді великих складських приміщень, контейнерів, великовантажних автомобілів доцільно використовувати собаку породи вівчарка чи лабрадор; при огляді літаків, пасажирських вагонів, кают, салонів автобусів, особистого багажу пасажирів - собак породи спаніель (англійський, російський) чи лабрадор.

Важливу роль у застосуванні розшукових собак для пошуку наркотиків відіграє і тактика використання тварин. Під тактикою використання розуміємо науково обґрунтоване, підтверджене практичним досвідом використання розшукового собаки для швидкого і повного виявлення наркотичних речовин у будь-якому місці їх зберігання в залежності від оперативної обстановки шляхом правильного вибору породи і часу, місця та способу використання собаки при суворому дотриманні законності. Незважаючи на те, що службовий собака є незамінним засобом виявлення наркотиків, його застосування повинно завжди поєднуватися з іншими методами оперативно-службової діяльності спеціальних підрозділів митних органів.

Разом з тим, слід зазначити, що на ефективність боротьби з незаконним ввезенням в Україну наркотичних засобів, а також на їх транзитне переміщення через територію України впливає незадовільне матеріально-технічне забезпечення підрозділів Держмитслужби, Держкомкордону, МВС та Служби безпеки

України, які беруть участь у боротьбі з цими правопорушеннями.

На цей час ні митні, ні прикордонні підрозділи не мають спеціальних і технічних засобів виявлення наркотичних засобів у закритих ємкостях, дуже мало спеціальних засобів виявлення металевих і радіоактивних речовин, а також приладів для спостереження за місцевістю в денних і нічних умовах, засобів аудіо- і відеотехніки, комп'ютерів.

Заслуговує уваги інформація про можливе існування транзитного каналу перевезення на Захід сильнодіючих наркотиків автомобільним транспортом через територію країн Кавказького регіону й України з Туреччини і держав Середнього Сходу. Зокрема, за оцінками польської поліції, у великовантажних автомобілях, які прямують з Афганістану, Ірану через Донецьку і Харківську області в Польщу та далі в Західну Європу і здійснюють перевезення о лінії TIR, часто знаходяться великі партії опіуму і героїну. Водії цих вантажних автомобілів прагнуть перетнути західний кордон України, орієнтуючись на митниці, які ще недостатньо обладнані спеціальною технікою

Проаналізувавши діяльність митниць на кордонах України, можна відзначити розрізненість дій органів, які ведуть боротьбу з незаконним обігом наркотиків. Не виконується Інструкція про взаємодію між органами СБУ, МВС, Держкомкордону і митними органами. У митницях практично відсутня будь-яка інформація про можливу контрабанду наркотиків, про їх перевізників, напрямки і маршрути перевезення, а відсутність у митних органах можливості самостійно проводити оперативно-розшукову діяльність з цих питань ставить їх у пряму залежність від інформації, що повинна поступати з інших правоохоронних органів.

Для підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом наркотиків, виявлення та перекриття каналів їх транзитного переміщення через територію України потрібна координація дій правоохоронних органів України і всіх суміжних з нею держав, планування і проведення спільних операцій з цих питань.

Для того щоб уникнути такої ситуації, ми вже сьогодні повинні зосередити свої зусилля на боротьбі з цим явищем, підкріплюючи наші бажання боротися з незаконним обігом наркотиків конкретними результатами.

Спеціаліст англійської митної служби, який знайомився із станом організації боротьби з контрабандою наркотиків в Україні ще у квітні 1992 року, у своєму офіційному звіті відзначив, що ми «перебуваємо у стані наївності з питань можливого поширення

наркотиків, оскільки вважаємо, що наше суспільство не може бути серйозно захоплене наркоманією доти, поки валюта не стане конвертованою; однак ми не зважаємо на те, що така валюта вже знаходиться у широкому обігу серед злочинного суспільства і не тільки».

Щоб забезпечити надійний захист кордонів України від проникнення до нас небезпечних речовин та зброї, необхідно передбачити і впровадити систему оперативно-розшукових заходів, які б давали можливість виявляти такі порушення на ранніх стадіях і надійно припиняти їх при митному оформленні. Мова йде про необхідність наділити митні органи оперативно-розшуковими функціями, яких на цей час вони не мають.

Іншим слабким місцем при захисті інтересів України є відсутність чіткої системи прикордонно-митного контролю на кордонах з Білоруссю, Російською Федерацією та Молдовою.

Для того, щоб виправити таке становище, необхідно встановити дійсно надійний фізичний контроль, що виключав би можливість незаконного переміщення вантажів, і налагодити там відповідне документальне оформлення при виявленні порушень митних правил або контрабанди. Без такого оформлення неможливо застосовувати санкції, передбачені Кримінальним та Митним кодексами України.

Необхідно також прискорити фінансування створення єдиної міжвідомчої автоматизованої системи наркоданих і загального інформаційного банку даних про факти контрабанди наркотиків та про осіб, причетних до незаконного їх обігу, а також міжвідомчого кінологічного центру підготовки інспекторів-кінологів і службових собак для пошуку наркотичних засобів.

Доцільно також вирішити питання практичного навчання співробітників спецпідрозділів митних органів (інспекторів оперативних відділів та інспекторів-кінологів) безпосередньо в митницях країн, які мають досвід боротьби з контрабандою наркотиків, для подальшого використання цих фахівців як інструкторів у навчальних центрах Держмитслужби.

Для ефективної боротьби з контрабандою наркотиків необхідні спеціальні пошукові методики виявлення наркотиків, які базуються на міжнародному досвіді. Потрібен постійний обмін інформацією про маршрути та канали перевезення наркотиків та про осіб, які їх здійснюють.

Потребує серйозного аналізу та вжиття відповідних заходів інформація ООН про те, що на підпільній нараді наркоділків Італії, Колумбії та інших держав у Відні прийнято рішення про

використання України як міжнародного ринку збуту наркотиків.

На жаль, на сьогоднішній день працівники наших митниць не мають можливостей досить ефективно виявляти наркотики, особливо в контейнерах. Практично відсутні оперативні дані про можливі перевезення, немає відповідних технічних засобів та умов для перегляду контейнерів, відсутні методики їх проведення.

На сьогодні в митних органах України немає будь-яких надійних технічних засобів швидкого виявлення найбільш поширених видів наркотичних засобів, які запаковані або знаходяться у схованках. У нашій та зарубіжній практиці роботи митних органів досить перспективним є використання для цього собак різних порід. Досвід показує, що спеціально підготовлені собаки успішно застосовуються при проведенні оперативно-розшукових заходів митних органів щодо виявлення фактів провезення контрабанди наркотиків. Ефективність їх використання досить висока.

На дуже низькому рівні перебуває технічне забезпечення митниць, у першу чергу це стосується забезпечення хімічними реактивами та експрес-аналізаторами для визначення наркотиків. Переважна більшість працівників митниць (особливо інспекторський склад) не бачила увіч наркотичних речовин і, звичайно, не може ефективно знаходити їх у правопорушників.

Для активної боротьби з контрабандою наркотиків необхідно при укладанні міжнародних угод обговорювати та включати до цих угод положення про обмін сторін:

- інформацією про методи боротьби з незаконним обігом наркотиків;
- досвідом використання технічних засобів та спеціально тренуваних собак;
- спеціалістами з метою навчання методам боротьби з незаконним обігом наркотиків;
- публікаціями, науковими, професійними та навчальними матеріалами з питань боротьби з незаконним обігом наркотиків;
- інформацією про нові види та місця виробництва наркотиків, маршрути їх незаконного переміщення та способи приховування;
- інформацією про зміни цін на наркотики в різних країнах та регіонах;
- інформацією про принципи організації митного контролю за наркотиками, про нові способи та методи їх виявлення;
- інформацією про хімічні речовини, які використовуються для незаконного виробництва наркотичних засобів та

психотропних речовин, включених до таблиць 1 та 2 Конвенції ООН 1988 року і переміщуваних з цих країн або через їх територію;

- оригінальними зразками наркотиків та інших небезпечних речовин як рослинного, так і синтетичного походження;

- інформацією в галузі ідентифікації та лабораторного аналізу наркотиків;

- інформацією про підозрюваних або відомих осіб, які займаються незаконним обігом наркотиків;

- інформацією про транспортні засоби, вантажі та поштові відправлення, які використовуються в незаконному обігу наркотиків і проходять транзитом;

- інформацією про факти виявлення незаконного переміщення наркотиків з території однієї сторони на територію іншої.

У. ПОНЯТТЯ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

15 лютого 1995 року Верховною Радою України були прийняті три закони України, спрямовані на посилення боротьби з нелегальним обігом наркотиків, а саме:

«Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»;

«Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»;

«Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними».

Останнім з цих законів були внесені доповнення до Кримінального кодексу України, в тому числі до статті 70-1 «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів». Таким чином, кримінальна відповідальність за вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів була виділена зі статті 70 Кримінального кодексу України («Контрабанда») в окрему статтю з посиленням відповідальності.

Стаття 70-1 Кримінального кодексу України має три частини, якими відповідно передбачено:

частина 1 - контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, - **карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна або без такої;**

частина 2 - ті ж дії, вчинені повторно або за попереднім зговором групою осіб, а так само якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або психотропні засоби чи психотропні речовини у великих розмірах, - **караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна;**

частина 3 - контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, вчинена особливо небезпечним рецидивістом або організованою групою, а так само якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби або психотропні

речовини в особливо великих розмірах, - карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Примітка. Особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, а також великий та особливо великий розмір цих засобів визначається Комітетом по контролю наркотиків при Міністерстві охорони здоров'я України.

Згідно з додатками до Протоколу засідання Комітету по контролю наркотиків МОЗ України від 18 квітня 1995 року № 4 визначено особливо небезпечні наркотичні засоби і психотропні речовини, а також встановлено великий та особливо великий розміри цих речовин.

Визначення термінів, які застосовуються в статті 70-1 Кримінального кодексу України, дано в розділі 1 Закону України "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів", а саме:

наркотичні засоби - рослини, сировина і речовини, природні або синтетичні, класифіковані як такі в міжнародних конвенціях, а також інші рослини, сировина і речовини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом по контролю наркотиків при МОЗ України (далі Комітет);

психотропні речовини - будь-які природні або синтетичні речовини та матеріали, класифіковані як такі в міжнародних конвенціях, а також інші речовини і матеріали, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом;

прекурсори - речовини та їх солі, класифіковані в міжнародних конвенціях як хімічні матеріали, які використовуються для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, а також хімічні речовини та їх солі, які використовуються з цією ж метою і віднесені до зазначеної категорії Комітетом;

таблиці класифікації наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів - відповідно пронумеровані їх переліки, що затверджуються Комітетом на основі міжнародних конвенцій. Будь-які зміни та доповнення до цих таблиць проводяться за рішенням Комітету і публікуються в офіційному виданні;

особливо небезпечні наркотичні засоби і психотропні речовини - речовини і препарати, які є особливо небезпечними для здоров'я людини і занесені до списків № 1 і № 2 таблиці I міжнародними конвенціями ООН, а також рішенням Комітету.

1. НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ, ПСИХОТРОПНІ РЕЧОВИНИ І ПРЕКУРСОРИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ КОНТРОЛЮ, ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Рослини, речовини і препарати класифікуються як наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори згідно з міжнародними конвенціями і заносяться Комітетом до відповідних таблиць залежно від ступеня небезпеки для здоров'я, яку вони можуть становити у разі зловживання ними, а також з урахуванням того, чи використовуються вони з медичною метою:

Таблиця I

Наркотичні засоби, заборонені для застосування на людях і вироблення, включені до списку № 1, у тому числі і психотропні речовини, занесені до списку № 2, а також рослини і сировина, що містять наркотичні або психотропні речовини, які включені до списку № 3 і не підлягають включенню до рецептурних довідників, довідників лікарських засобів і Державної фармакопеї України;

Таблиця II

Речовини і препарати, які є небезпечними для здоров'я і становлять інтерес для використання з медичною метою;

Таблиця III

Речовини і препарати, які є менш небезпечними для здоров'я і становлять інтерес для використання з медичною метою;

Таблиця IV

Хімічні речовини та їх солі, які використовуються в процесі виготовлення наркотичних або психотропних речовин і реєструються в міжнародних конвенціях як прекурсори, занесені Комітетом до списків № 1 і № 2 цієї таблиці.

Прекурсори, включені до списку № 1, - це хімічні речовини та їх солі, під час перероблення яких одержують синтетичні наркотичні або психотропні речовини.

Прекурсори, включені до списку № 2, - це розчинники, окислювачі та інші хімікати промислового або побутового призначення, які використовуються в процесі виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин.

Склад злочину, передбаченого статтею 70-1 Кримінального кодексу України, є спеціальним стосовно до загального складу злочину, передбаченого статтею 70, оскільки предметом злочину є наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори.

Об'єктивна сторона цього злочину - переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від нього наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.

Визначення поняття **переміщення предметів через митний кордон поза митним контролем** дано у статті 116 Митного кодексу України. Під таким переміщенням розуміється переміщення предметів через митний кордон України поза місцем розташування митниці або поза часом здійснення митного оформлення.

У статті 115 Митного кодексу України дано визначення поняття **переміщення предметів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, що включає в себе такі ознаки:**

- переміщення предметів через митний кордон України з використанням схованок та інших засобів, що утруднюють виявлення предметів;
- надання одним предметам вигляду інших;
- подання митному органу України підроблених документів як підставу для переміщення предметів;
- подання документів, одержаних незаконним шляхом;
- подання документів, що містять неправдиві дані;
- подання документів, що є підставою для переміщення інших предметів.

Митний кордон - це межі митної території України. Митний кордон України збігається з державним кордоном України, за винятком меж спеціальних митних зон. Межі спеціальних митних зон є складовою частиною митного кордону України.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів визнається закінченим злочином з моменту фактичного переміщення названих предметів за межі або в межі України. Спроба вивезти або ввезти названі засоби чи речовини контрабандним шляхом кваліфікується по ч.2 статті 17 і статті 70-1 Кримінального кодексу України.

Контрабанда визнається **повторною** в усіх випадках, коли особа раніше вчинила аналогічний злочин, і немає різниці, чи була ця особа за нього засуджена. Але контрабанда не може кваліфікуватися як повторна, якщо з винного знято судимість за раніше вчинений злочин у порядку амністії чи помилування або судимість погашено чи знято відповідно до статті 55 Кримінального кодексу України, а також коли до моменту вчинення контрабанди закінчилися строки давності кримінального

переслідування за раніше вчинений злочин.

Дією, вчиненою **за попереднім зговором групою осіб**, вважається така, в якій брали участь дві чи більше особи, що раніше домовилися про її спільне виконання.

Особливо небезпечним рецидивістом визнається особа, що повторно чи неодноразово вчинила перелічені у статті 26 Кримінального кодексу України особливо важкі чи важкі злочини, раніше засуджувалася до позбавлення волі і знову засуджується до такого виду покарання.

Особливо небезпечним рецидивістом особа визнається тільки за вироком суду.

Під групою осіб, що організувалися для заняття контрабандою, необхідно розуміти дві чи більше особи, що спеціально об'єдналися з метою спільного і неодноразового переміщення через кордон засобів і речовин. Для наявності цієї ознаки необхідно, щоб мала місце певна стійкість групи і щоби її члени діяли як співвиконавці злочину або між членами організованої групи попередньо були розподілені ролі щодо виконання тих чи інших дій для досягнення загального злочинного результату. Тому особи, які допомагали вчиненню контрабанди, повинні нести кримінальну відповідальність за співучасть у цьому злочині.

Суб'єктивна сторона злочину передбачає наявність прямого наміру. Винний розуміє незаконність своїх дій з переміщення названих засобів чи речовин через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю і бажає в обхід установлених правил вивезти такі предмети з України або ввезти їх в Україну.

Якщо винний вкрав, незаконно виготовив або придбав названі предмети контрабанди, то такі дії кваліфікуються за правилами про сукупність злочинів.

Суб'єктом злочину може бути громадянин України, іноземний громадянин та особа без громадянства, що досягла 16 років.

Службова особа, яка вчинила контрабанду з використанням свого службового становища, підлягає відповідальності за статтею 70-1, а за наявності необхідних ознак і за статтею 165 Кримінального кодексу України.

VI. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ І КООРДИНАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ

1. СПІВПРАЦЯ ІЗ СУСІДНІМИ КРАЇНАМИ

1.1. Практичні заходи й обмін інформацією

Коли компетентні органи влади двох країн приходять до згоди, що їх правоохоронні служби будуть співпрацювати з метою боротьби з контрабандою, необхідно вжити певних заходів для сприяння цьому. До них відносяться:

1) досягнення загального розуміння і згоди місцевих влад у прикордонних районах, щодо того, де конкретно мінає кордон, як він визначений і які саме правові положення застосовуються стосовно осіб, що бажають перетнути кордон;

2) обмін картами прикордонних районів, на яких вказано фактичну лінію кордону, прикордонні пункти обох раїн, розміщення міст, селищ, доріг, путівців, річок та інших об'єктів, а також їх узгоджені назви і написання;

3) перелік існуючих засобів зв'язку таких, як радіозв'язок, телефонний зв'язок, поштові служби; засобів зв'язку, які дозволено використовувати; осіб, організацій, з якими може підтримуватися зв'язок;

4) визначення районів юрисдикції кожної організації на обох сторонах кордону і досягнення загальної згоди щодо юридичних і адміністративних повноважень, що здійснюються на кожному рівні служб, які беруть участь у роботі;

5) угода про права, якщо такі існують, міліції і прикордонників, що беруть участь у прихованому переслідуванні, а також про те, як домагатися видачі злочинців чи їх повернення з використанням менш офіційних процедур. Це може потребувати укладення угоди про те, як поводитися з особами з подвійним громадянством чи подвійним місцем мешкання.

Згода і взаєморозуміння з цих питань можуть бути встановлені на місцях завдяки частим особистим контактам посадових осіб, що очолюють прикордонні пункти і підрозділи, шляхом виголошення чітких наказів, що визначають питання, які можуть бути вирішені ними самостійно, а також внаслідок регулярних зустрічей більш високих посадових осіб з метою розгляду дії цих угод і забезпечення їх ефективності.

Після створення такої основи досить легко виробити засоби обміну свіжою інформацією, що стосується:

1) осіб відомих контрабандистів, що підозрюються, включаючи докладні відомості про них і їх пересування;

- 2) конфіскації контрабандних товарів, включаючи в міру можливості докладні відомості про місце їх походження;
- 3) арештів і судимостей контрабандистів;
- 4) засобів і маршрутів, що використовуються контрабандистами;
- 5) заходів протидії, що вживаються кожною зі сторін.

Система інформації загального користування, яка охоплює зону по обидві сторони кордону, є надійним засобом попередження і виявлення правопорушень, так звана лінія прикордонних пунктів, особливо якщо вона заснована на взаємному довірі і підкріплюється спільними діями.

Співпраця правоохоронних органів по додержанню законів про наркотики на національному рівні покликана сприяти розслідуванню довгострокових чи більш складних справ у порівнянні зі справами, що розслідуються на основі місцевої співпраці на кордоні. Наприклад, для припинення контрабанди в повітрі чи на морі практично в усіх випадках необхідно зіставляти інформацію і координувати дії міліції і співробітників митниці на національному та на місцевому рівнях. Аналогічним чином, складне розслідування зв'язку з діяльністю міжнародної організації контрабандистів може тривати місяць і потребувати участі компетентних органів двох чи більше країн, що, як правило, знаходиться за межами можливості співробітників прикордонних районів.

Подібна співпраця потребує практично щоденного подання докладної інформації про конкретні випадки. Обмінюватися треба будь-якою інформацією, що може викликати інтерес двох і більше національних компетентних органів. Це, зокрема, інформація про арешти і конфіскації, особи контрабандистів і пересування підозрюваних, маршрути і методи, що використовуються в конкретних випадках; запити про проведення розслідування чи виявлення конкретних методів, осіб або маршрутів, а також резюме й аналітичні матеріали.

Особливо важливим є обмін оперативною інформацією, що може допомогти взяти контрабандиста з речовим доказом. Це потребує використання найшвидших засобів пересилання інформації, включаючи прямий телефонний зв'язок, радіо - чи телетайпний зв'язок, та існуючої міжнародної системи обміну інформацією між правоохоронними органами.

Як зазначено вище, для більш тісної співпраці у справі боротьби з незаконним обігом наркотиків у рамках міжнародних конвенцій про наркотики в багатьох випадках необхідно, щоб

вони доповнювалися іншими офіційними домовленостями чи угодами, зокрема щодо деталізації шляхів налагодження співпраці і надання взаємодопомоги на повсякденній оперативній основі. Крім того, для подолання складностей і зміцнення міжнародних угод, певно, можуть бути потрібними особисті зустрічі між головами держав, міністрами закордонних справ і міністрами юстиції. Необхідними є також регулярні контакти старших співробітників міліції для підтримання відносин співробітництва і вирішення правових, адміністративних і юридичних проблем, що виникають. Велике значення для зміцнення регіонального і міжрегіонального співробітництва і координації діяльності закладів і співробітників правоохоронних органів мають також численні конференції, які регулярно проводяться під егідою Організації Об'єднаних Націй.

1.2. Забезпечення дотримання законів про наркотики і тероризм

У деяких районах світу співробітники правоохоронних органів, які займаються боротьбою з незаконним обігом наркотиків, можуть стикатися з особами чи групами осіб, що займаються терористичною діяльністю. Оскільки така діяльність часто може мати політичні чи ідеологічні мотиви, деякі з цих осіб і груп осіб визнали вигідним підтримувати або фінансувати її за рахунок прибутку від незаконного обігу наркотиків.

Іноколи такі особи чи групи безпосередньо беруть участь у незаконному виробництві й обігу наркотиків або забезпечують захист тим, хто зайнятий цією діяльністю і прагне уникнути арешту урядовими владами чи втручання з боку конкурентів - ділків наркобізнесу. Цих осіб і ці групи, яких часто називають наркотерористами, треба розглядати як особливо небезпечних для правоохоронних органів і для населення в цілому. Відносно наркотероризму необхідно докладати всіх зусиль для активізації співпраці й обміну інформацією між правоохоронними закладами на міжнародній основі.

2. КОНВЕНЦІЇ ПРО КОНТРОЛЬ ЗА НАРКОТИКАМИ

До трьох конвенцій Організації Об'єднаних Націй про контроль за наркотиками належать:

- 1) Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року з поправками, що містяться у Протоколі 1972 року про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року;
- 2) Конвенція про психотропні речовини 1971 року;

3) Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року.

Мета цих конвенцій полягає в забезпеченні доступу до наркотичних засобів і психотропних речовин тільки в медичних і наукових цілях, обмеженні їх використання цими цілями і боротьбі з незаконним обігом і вживанням таких засобів і речовин.

За умовами конвенцій, сторони зобов'язані вживати заходів до виконання положень конвенцій на національному рівні і співпрацювати на міжнародному рівні, передусім у справі боротьби з незаконним обігом наркотиків. Питання приєднання країни до конвенцій і наявності у неї можливостей для виконання їх положень вирішується владами цієї країни.

Положення конвенцій, що стосуються міжнародного співробітництва, передусім положення Конвенції 1988 року, створюють широкі можливості для взаємодії між урядами і їх правоохоронними органами, що займаються боротьбою з незаконним обігом наркотиків. Вони являють собою загальні принципи, які повинні служити основою для укладання інших двосторонніх і багатосторонніх офіційних домовленостей та угод, в яких визначатимуться конкретні форми й умови подання допомоги і проведення спільних дій у галузі контролю за наркотиками. Подібні домовленості й угоди необхідні і корисні для проведення таких заходів, як контрольовані операції з доставки, спільні процедури розслідування, конфіскація, взаємна юридична допомога, видача і передача ув'язнених, передача матеріалів кримінального розгляду. Вони повинні докладно регулювати питання, що не досить чітко або глибоко розроблені в конвенціях.

Головна мета Єдиної конвенції 1961 року, що набрала чинності у 1964 році, полягає в тому, щоб підтвердити, кодифікувати, спростити, поновити і доповнити раніше укладені договори. Вона обмежує виробництво, виготовлення, торгівлю, імпорт, експорт, розподіл і використання наркотичних засобів виключно медичними і науковими цілями і спрямована на боротьбу з наркоманією, у зв'язку з чим уряди зобов'язані надавати всі можливі кошти для лікування, догляду і соціальної реабілітації наркоманів. За Єдиною конвенцією наркотичні засоби поділяються на чотири категорії відповідно до ризику неконтрольованого їх використання та ймовірності зловживання ними. Для кожної категорії передбачено заходи контролю різної

суворості.

Єдина конвенція 1961 року, крім того, передбачає:

1) збереження системи, яка вимагає від усіх урядів подавати щорічні оцінки кількості наркотичних засобів, необхідних для медичних і наукових цілей у країні, для того щоб виробництво було обмежене законним світовим попитом;

2) подання урядами статистичних даних щодо одержання, споживання і використання всіх наркотичних речовин;

3) поширення сфери дії угоди, відповідно до яких вся міжнародна торгівля наркотичними речовинами регулює системою свідчень на імпорт і дозволів на експорт під контролем Міжнародного комітету по контролю над наркотичними засобами;

4) обов'язковість створення урядом країни спеціального органу для забезпечення здійснення положень Єдиної конвенції.

Щодо незаконного обігу наркотиків Єдина конвенція передбачає, що країни, які її підписали:

1) здійснюють на внутрішньодержавному рівні координацію превентивних і репресивних заходів щодо незаконного обігу наркотиків, для чого можуть з користю для справи призначити орган, відповідальним за таку координацію;

2) допомагають одна одній у проведенні кампаній по боротьбі з незаконним обігом наркотиків;

3) тісно співпрацюють одна з одною і з компетентними міжнародними організаціями, членами яких вони є, для проведення спільних кампаній по боротьбі з незаконним обігом наркотиків;

4) забезпечують швидке здійснення міжнародного співробітництва між відповідними органами;

5) забезпечують негайну передачу в міжнародному порядку юридичних документів, потрібних для судового переслідування.

У Протоколі 1972 року про поправки до Єдиної конвенції 1961 року більш чітко визначено і розширено функції контролю і перевірки Міжнародного комітету по контролю над наркотиками, додатково підсилено заходи контролю, передбачені в 1961 році, включено зобов'язання для сторін подавати доповіді про діяльність з незаконного обігу наркотиків у рамках їх кордонів (включаючи виробництво, виготовлення, перероблення, використання й обіг) і приділено більше уваги лікуванню, освіті, реабілітації і соціальній інтеграції наркоманів.

Конвенція 1971 року зобов'язує держави-учасниці здійснювати національний і міжнародний контроль за психотропними речовинами, які є чи можуть стати предметом зловживання на

шкоду суспільному здоров'ю. До них відносяться депресанти центральної нервової системи такі, як барбітурати і транквілізатори; стимулянти такі, як амфетаміни; і галюциногени такі, як дієтиламід лізергінової кислоти (ЛСД). Конвенцією 1971 року передбачаються чотири категорії психотропних речовин у залежності від ризику та ймовірності зловживання ними, а також їх терапевтичної цінності, якщо така є, і визначаються вимоги щодо обсягу виробництва, ведення документації, обмеження розподілу і повідомлення про експорт.

Конвенція 1988 року покликана сприяти розвитку співробітництва між державами-учасниками, для того щоб вони могли ефективніше вирішувати різноманітні проблеми, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, який має міжнародний характер. Вона охоплює досить широке коло питань, які стосуються суті і видів діяльності, пов'язаної з наркотиками. Таким чином, з метою повного виконання положень конвенції більшості країн, певно, доведеться вводити нові чи змінювати існуючі законодавчі акти і перебудовувати системи контролю за наркотиками. Ключові положення Конвенції 1988 року охоплюють такі сфери:

- 1) створення відносно одноманітної класифікації правопорушень і санкцій за дії, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, а також установа юрисдикції у їх відношенні;

- 2) вжиття заходів, що дадуть можливість визначати, виявляти, заморожувати, заарештовувати і конфісковувати прибутки, одержані від незаконного обігу наркотиків як на національному, так і на міжнародному рівнях;

- 3) подання на максимально широкій основі взаємної юридичної допомоги при розслідуванні і розгляді деяких видів правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, та при судочинстві у таких справах;

- 4) передачу матеріалів кримінального розгляду деяких видів кримінальних справ, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків;

- 5) міжнародне співробітництво, особливо між правоохоронними органами, в частині, наприклад, способів забезпечення додержання законів про наркотики шляхом контрольованих поставок, а також інших процедур і практики;

- 6) боротьбу з незаконним обігом наркотиків (на морі, в зонах вільної торгівлі й у вільних портах, у повітряному просторі і на суші) за рахунок використання комерційних та інших перевізників, а також за допомогою поштових відправлень;

- 7) контроль за внутрішньою і міжнародною торгівлею та

втратою хімічних речовин, часто використовуваних для незаконного виготовлення наркотиків, а також матеріалів і устаткування, що використовуються в цьому процесі;

8) заходи викоренення незаконного культивування наркотиковмісних рослин, припинення виробництва наркотиків, ліквідації всіх форм їх незаконного обігу, а також скорочення попиту і споживання.

До числа правопорушень, що повинні класифікуватися сторонами відповідно до положень Конвенції 1988 року, відносяться такі: навмисне виробництво і передача, продаж чи поширення наркотичних засобів і психотропних речовин; конверсія або переклад власності, якщо відомо, що така власність одержана в результаті незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин; участь у злочинній змові, причетність чи вступ до неї з метою вчинення будь-якого правопорушення, визнаного таким відповідно до Конвенції, спроби вчинити таке правопорушення, а також пособництво, підбурювання, сприяння чи надання порад під час їх здійснення.

Юрисдикція, яку повинні влаштовувати сторони відносно правопорушень, передбачених положеннями Конвенції 1988 року, включає в себе випадки, коли можливий правопорушник перебуває на території однієї сторони і вона не видає його іншій стороні на тій підставі, що правопорушення було вчинене:

1) на її території, на борту морського судна, що несе її прапор, чи повітряного судна, зареєстрованого відповідно до її законів;

2) її громадянином.

Що стосується конфіскації, то сторони вживають таких заходів, що можуть бути необхідними для забезпечення арешту і конфіскації всіх прибутків, власності і засобів, одержаних внаслідок правопорушень чи правопорушень, що використовувалися для вчинення, згаданих в Конвенції 1988 року, незалежно від обов'язку банку дотримуватися таємниці вкладу.

Кожне із згаданих у Конвенції правопорушень кваліфікується в будь-якому існуючому між сторонами договорі про видачу як правопорушення, що може потягти видачу. Сторони зобов'язуються включати такі правопорушення у вигляді правопорушень, що можуть потягти видачу, в кожний договір про видачу, що буде укладене між ними. Сторони, що не обумовлюють видачу наявністю договору, визнають ці правопорушення у вигляді правопорушень, що можуть потягти

3. ОРГАНИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ПО КОНТРОЛЮ ЗА НАРКОТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

3.1. Програма Організації Об'єднаних Націй по міжнародному контролю за наркотичними засобами

Органом Секретаріату, відповідальним за всі заходи Організації Об'єднаних Націй у галузі контролю за наркотичними засобами, є ПМКНС. Програма була створена відповідно до резолюції 45/179 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1990 року. Її очолює Директор-виконавець, що подає доповіді безпосередньо Генеральному секретареві ООН.

Структура і діяльність Програми були розглянуті групою експертів на ряді засідань у ході трьох сесій, що відбулися у Відні у 1990 році. Відповідно до резолюції 45/179 Генеральної Асамблеї ООН структурно Програму організовано за такими напрямками: виконання договорів; здійснення політики і досліджень; оперативна діяльність. У цю Програму повністю інтегровані структури і функції колишнього Відділу по наркотичних засобах, секретаріату Міжнародного комітету по контролю над наркотиками і колишнього Фонду Організації Об'єднаних Націй по боротьбі зі зловживанням наркотиками з метою підвищити ефективність і дієвість механізму Організації Об'єднаних Націй по боротьбі зі зловживанням наркотиками відповідно до функцій і мандатів Організації Об'єднаних Націй у цій галузі.

Серед своїх численних функцій, пов'язаних з контролем за наркотиками, Програма служить секретаріатом і виконавчим органом Комісії по наркотичних засобах. У зв'язку з цим він подає допомогу державам-членам у здійсненні договорів по контролю за наркотичними засобами і виконує обов'язки, що витікають з діючих міжнародних угод про контроль за наркотичними засобами, а також з мандата Генеральної Асамблеї ООН, Економічної і Соціальної Ради і Комісії по наркотичних засобах.

Крім цього, Програма виконує такі функції:

- 1) обслуговує допоміжні органи Комісії, зокрема Підкомісію по незаконному обігу наркотиків на Близькому і Середньому Сході і пов'язаних з цим питаннях, регіональні наради керівників національних закладів по забезпеченню додержання законів про

наркотики (ХОНЛЕА) країн Азії і району Тихого океану, Африки, Європи, Латинської Америки і Карібського басейну і міжрегіональні наради ХОНЛЕА;

2) подає юридичну допомогу на прохання держав, що бажають приєднатися до конвенцій Організації Об'єднаних Націй про контроль за наркотиками і здійснювати їх положення;

3) публікує аналітичні доповіді і дослідження;

4) відповідає на запити урядів і підтримує тісне співробітництво з Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВОЗ) у питаннях забезпечення міжнародного контролю за речовинами;

5) розробляє і розповсюджує посібники і навчальні матеріали із забезпечення додержання законів про наркотики для використання співробітниками правоохоронних органів, що займаються наркотиками, в масштабах усього світу;

6) співробітничав у здійсненні програм і діяльності із забезпечення дотримання законів про наркотики;

7) підтримує тісне співробітництво із секретаріатами Міжнародного комітету по контролю над наркотиками і Фонду Організації Об'єднаних Націй для боротьби зі зловживанням наркотичними засобами, ПМКНС;

8) організовує конференції, що проводяться в усьому світі, практикуми, семінари і навчальні курси, бере участь в них;

9) організовує ознайомчі поїздки і призначає стипендії з метою сприяння поширенню спеціальних знань;

10) виконує роль інформаційного центру, який збирає і поширює матеріали, публікації і відомості про програми по боротьбі зі зловживанням наркотичними засобами;

11) розповсюджує і демонструє застосування наборів для експрес-аналізу наркотиків з метою подання допомоги національним закладам по забезпеченню дотримання законів, зокрема в країнах, що розвиваються;

12) здійснює підготовку співробітників по забезпеченню додержання законів про наркотики в усьому світі і співробітничав у цій галузі;

13) співробітничав з різноманітними закладами по забезпеченню додержання законів про наркотики;

14) готує і випускає розклад міжнародних навчальних заходів для співробітників по забезпеченню додержання законів про наркотики;

15) надає на базі своєї лабораторії у Відні підтримку програмам підготовки спеціально відібраних стипендіатів, що направляються

країнами, які розвиваються;

16) виявляє сприяння національним лабораторіям судової медицини шляхом відбору і надання зразків наркотиків і посібників по наркотичних засобах, типових текстів і базового лабораторного обладнання;

17) співробітничав з мережею лабораторій у всьому світі;

18) періодично переглядає і публікує багатомовний словник по наркотичних засобах і психотропних речовинах, що перебувають під міжнародним контролем, і серію практичних посібників для фахівців і закладів по контролю за наркотиками;

19) готує і випускає Бюлетень по наркотичних засобах, який призначений для продажу як періодичне видання Організації Об'єднаних Націй, що виходить раз на два місяці, містить результати досліджень і дає огляд подій, пов'язаних з наркотичними засобами;

20) надсилає публікації і плакати закладам та організаціям з метою сприяння їх заходам і боротьби зі зловживанням наркотичними засобами;

21) створює міжнародну систему оцінки зловживання наркотичними засобами;

22) співробітничав зі спеціалізованими закладами системи Організації Об'єднаних Націй, з різноманітними міжурядовими і неурядовими організаціями та іншими закладами;

23) надає допомогу Комісії по наркотичних засобах у вирішенні завдань, пов'язаних з виробленням політики.

Крім того, Програма надає технічне співробітництво в боротьбі зі зловживанням наркотичними засобами, з їх незаконним обігом, у розробленні програм контролю за наркотиками, надає допомогу у фінансуванні здійснення цих програм.

Проекти, що підтримуються Фондом Організації Об'єднаних Націй для боротьби зі зловживанням наркотичними засобами, ПМКНС, сконцентровано в країнах, що розвиваються, причому в цей час проекти технічної консультативної допомоги здійснюються більш ніж у 40 країнах. Ці проекти охоплюють усі аспекти вирішення проблеми наркотиків, включаючи такі широкомасштабні заходи, як заміна сільськогосподарських культур, розвиток сільських районів, забезпечення додержання законів про наркотики, лікування і реабілітація, превентивні заходи, освіта громадськості і проведення законодавчої та інституціональної реформи.

Пов'язані з цими проектами заходи включають в себе:

1) фінансування навчальної і дослідницької діяльності на

регіональному рівні, а також проведення численних глобальних проєктів, що становлять загальний інтерес для світової громадськості;

2) забезпечення на місцях діяльності консультантів, відповідальних за заходи щодо спостереження і контролю у дванадцяти різноманітних пунктах.

3.2. Міжнародний комітет з контролю над наркотиками

Міжнародний комітет з контролю над наркотиками був створений для того, щоб обмежити вирощування, виробництво, виготовлення і використання наркотичних засобів адекватною кількістю, необхідною для медичних і наукових цілей, і гарантувати їх наявність для цього. Комітет здійснює також діяльність, спрямовану на попередження незаконного вирощування, виробництва, виготовлення, обігу і використання наркотиків. Комітет виконує покладені на нього функції у співробітництві з урядами і підтримує з ними постійний діалог з метою реалізації цілей договорів з контролю за наркотичними засобами.

До складу Комітету входять тринадцять членів, які обираються Економічною та соціальною радою і виступають як експерти, а не представники урядів. Три члени, що мають досвід роботи у галузі медицини, фармакології або фармацевтики, обираються з пропозиції ВОЗ, а десять членів - з пропозиції держав - учасниць договорів.

Комітет має незалежні повноваження у здійсненні своїх функцій, що включають:

1) тісне співробітництво з Радою і Комісією по наркотичних засобах, а також з відповідними спеціалізованими закладами системи Організації Об'єднаних Націй, зокрема ВОЗ;

2) співробітництво з органами, що не входять до системи Організації Об'єднаних Націй, особливо з Міжнародною організацією кримінальної поліції;

3) підготовку щорічної доповіді, в якій міститься аналіз стану міжнародного контролю за наркотичними засобами і звертається увага урядів на хиби і недоліки в національних системах контролю й у виконанні договірних зобов'язань;

4) внесення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення контролю на національному і міжнародному рівнях;

5) доповнення щорічної доповіді двома докладними технічними доповідями, що містять відомості про законний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, необхідних для медичних і

наукових цілей. Ці дані потрібні для належного функціонування системи контролю за законним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин;

6) технічне співробітництво з національними органами з метою подання їм допомоги у виконанні зобов'язань, що витікають з договорів про наркотичні засоби;

7) проведення регіональних навчальних семінарів і виконання програм для керівних працівників, закладів по контролю за наркотичними засобами.

3.3. Комісія Організації Об'єднаних Націй по наркотичних засобах

Комісія ООН по наркотичних засобах була створена в лютому 1946 року Економічною і соціальною радою як головний директивний орган системи Організації Об'єднаних Націй з питань міжнародного контролю за наркотичними засобами. Комісія, що складається в цей час із 40 членів, що обираються Радою, вивчає стан з наркотиками у світі і надає допомогу Раді в контролі і здійсненні відповідних міжнародних конвенцій та у підготовці нових документів для посилення міжнародного контролю за наркотичними засобами.

Таким чином, для успішної боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів необхідно вживати заходів зменшення пропозицій нелегальних наркотиків, що повинні охоплювати різні етапи нелегального обігу - фінансування, виготовлення, контрабанду, продаж і поширення. Правоохоронні органи повинні ліквідувати всі засоби, що використовуються в процесі обігу наркотиків, у тому числі, шляхом затримання учасників нелегального обігу; конфіскації наркотичних засобів, контрабандних партій і обладнання; конфіскації майна (включаючи кошти, будинки, автомашини, судна і літаки), що використовується в нелегальному обігу чи придбане на прибутки від операцій з наркотиками. Крім того, правоохоронні органи повинні займатися збиранням інформації і розвідувальних даних, а також вивчати й аналізувати зміни методів нелегального обігу і здійснення різних злочинних операцій.

Одним з основних способів зменшення пропозиції наркотиків є скорочення їх виробництва шляхом знищення плантацій. Крім того, можна переконати фермерів вирощувати інші культури замість канабісу, опійного маку і коки чи стимулювати цю заміну з допомогою субсидій.

У підпільних лабораторіях здійснюються досить складні процеси синтезу наркотичних засобів - від очищення природних наркотиків до виробництва штучних наркотиків, що надходять на нелегальний ринок. У нелегальні канали і на нелегальні ринки відвертаються значні обсяги законно вироблених фармакологічних препаратів. Дуже важливо встановити суворий контроль і регулювання відносин між виробниками прекурсорів і основних хімічних речовин та організаціями, що їх розподіляють. Необхідно вживати заходів контролю за виробництвом і розподілом цих хімічних речовин, передбачати проведення ревізій, установити суворий контроль за організаціями, що мають дозвіл виробляти наркотичні засоби, уважно слідкувати за закупками і використанням таких речовин, для того щоб установлювати факти їх витоку в нелегальні канали і при необхідності виявляти такі витоки і припиняти їх.

Оскільки наркотики можуть перевозитися контрабандним шляхом через кордони багатьох країн, основним методом, за допомогою якого країни можуть скоротити обсяг контрабанди наркотиків, є охорона кордонів і пунктів в'їзду. Необхідно вести спостереження, здійснювати огляд і перевірку літаків, кораблів,

поїздів, автомобілів, вантажних транспортних засобів, поштових відправлень, багажу й осіб, які в'їжджають і виїжджають з країни, з метою виявлення безперечних доказів контрабанди наркотиків. Найчастіше у здійсненні таких заходів, спрямованих на скорочення обсягу контрабанди наркотиків, беруть участь працівники митниць, прикордонних військ. Вони можуть використовувати: повідомлення довірених осіб; службових собак; а також інформацію про категорії осіб і види транспортних засобів, які найчастіше залучуються до обігу наркотиків.

Нелегальний обіг наркотиків являє собою цілу економічну систему, що охоплює виробництво, маркетинг, рекламу, транспортування, розподіл і реалізацію. Правоохоронні заходи можуть бути спрямовані проти будь-якої ланки цієї нелегальної економічної системи. Завдавання систематичних ударів по всіх сферах цієї нелегальної діяльності, здійснюваної в рамках загальної мережі, дасть можливість швидше досягти позитивних результатів.

Для виявлення діяльності із збуту нелегальних наркотиків можуть використовуватись такі методи: збирання свідчень, одержання інформації від довірених осіб і секретних працівників, даних державних архівів, звичайне й електронне спостереження за підозрюваними. Мета в цьому разі не повинна обмежуватись арештом правопорушників і конфіскацією нелегальних наркотичних засобів: вона повинна полягати у знищенні всієї мережі збуту. Цього можна досягти лише у тому разі, коли більшість учасників діючої мережі будуть віддані під суд і засуджені, а їх майно конфісковане.

Якщо працівники правоохоронних органів не вживають необхідних заходів у боротьбі з нелегальним обігом наркотиків, громадськість перестає вірити в закон і правопорядок. Може виникнути думка про те, що у правоохоронних органах є корумповані і некомпетентні працівники. Це підриває віру громадськості у правопорядок, моральний стан працівників та ефективність дій.

1. Конвенції ООН - «Єдина конвенція про наркотичні засоби», 1961 рік;
 - «Конвенція про психотропні речовини», 1971 рік;
 - «Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», 1988 рік.
2. Керівництво ООН з підготовки кадрів в сфері забезпечення дотримання законів про наркотики;
3. Закони України від 15.02. 1995 року:
 - «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»;
 - «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»;
 - «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України „Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів“ та Закону України „Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними».
4. Кримінальний кодекс України;
5. Митний кодекс України;
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.1993 року
 - «Про затвердження Національної програми протидії зловживанню наркотичними засобами та їх незаконному обігу на 1994 - 1997 роки»;

ІНФОРМАЦІЯ
про оцінку ризику країни та екіпажу (команди)
на предмет незаконного переміщення наркотиків

(В - висока, С - середня, Н - низька)

таблиця 1

1	2	Країна	Фактори ризику	
			країни	екіпажу
Au	Au	Австралія	Н	Н
As	At	Австрія	Н	Н
AL	AL	Албанія	Н	Н
Ag	Dz	Алжир	С	С
Ап	Ао	Ангола	В	В
At	Ag	Антигуа і Барбуда	С	С
Ar	Ar	Аргентина	В	В
Bs	Bs	Багамські Острови	С	В
Bh	Bd	Бангладеш	В	В
Bb	Bb	Барбадос	В	В
Bz	Bz	Беліз	С	В
Be	Be	Бельгія	Н	С
Bn	Sj	Бенін	В	В
Bm	Bu	Бірма	В	В
Bu	Bj	Болгарія	Н	Н
Bo	Bo	Болівія	В	В
Bz	Br	Бразилія	В	В
Bx	Bn	Бруней	Н	С
Br	GB	Великобританія та колонії	С	Н

Продовження таблиці 1

1	2	Країна	Фактори ризику	
			країни	екіпажу
Va	Ve	Венесуела		
Va	Vu	Виниту		
Vn	Vn	В'єтнам		
Ga	Ga	Габон		
Ha	Ht	Гаїті		
Gm	Gm	Гамбія		
Gh	Gh	Гана		
Gu	Gu	Гватемала		
Gy	Gy	Гвіана		
Gn	Gn	Гвінея		
Gi	Gi	Гібралтар		
Ha	Hn	Гондурас		
Gl	Gl	Гренландія		
Gr	Gr	Греція		
Da	Dk	Данія		
Dj	Dc	Домініканська республіка		
Ec	Ec	Еквадор		
Et	Et	Ефіопія		
Eg	Eg	Єгипет		
Gi	Gq	Єкватор.		
Zr	Zr	Заїр		
Za	Zu	Замбія		
Ws	Ws	Західне Самоа		
Ya	Ye	Єменська Ар.Респ.		

Продовження таблиці 1

1	2	Країна	Фактори ризику	
			країни	екіпажу
Ye	Yd	Єменська Дем.Респ.	Н	Н
Is	Il	Ізраїль	С	С
In	In	Індія	Н	Н
Ia	Id	Індонезія	В	В
Iq	Iq	Ірак	С	С
Ir	Ir	Іран	С	С
Ih	Ie	Ірландія	С	С
Ic	Is	Ісландія	Н	Н
Sp	Es	Іспанія	Н	С
It	It	Італія	С	С
Jo	Jo	Йорданія	Н	Н
Cv	Cv	Кабо-Верде	В	В
Cn	Cm	Камерун	В	В
Ca	Ca	Канада	С	Н
IC	IC	Канари	С	С
Qt	Qa	Катар	Н	Н
Ke	Ke	Кенія	В	В
Rc	Cn	Китай	Н	Н
Cy	Cy	Кіпр	С	В
Co	Co	Колумбія	В	В
Cm	Rm	Коморські Острови	Н	Н
Ko	Ko	Корея	Н	Н
Rk	Kp	Корея	Н	Н
Cr	Cr	Коста-Ріка	С	С

Продовження таблиці 1

1	2	Країна	Фактори ризику	
			країни	екіпажу
Iv	Ci	Кот-д'Івуар	Н	М
Ru	Su	Країни СНД	Н	Н
Cu	Cu	Куба	С	С
Ku	Kw	Кувейт	Н	Н
QQ	QQ	Кюрасао	С	С
Li	Lb	Ліберія	В	В
Le	Lb	Ліван	В	В
Ly	Ly	Ліван	С	С
Lu	Be	Люксембург	Н	С
Mt	Mr	Мавританія	Н	Н
Ma	Mg	Мадагаскар	Н	Н
My	My	Малайзія	В	В
My	My	Мальдіви	Н	Н
Ma	Mt	Мальта	С	С
Mo	Mr	Марокко	В	В
Mn	Fr	Монако	Н	Н
Mi	Pu	Маршал. о. Ісландія	Н	Н
Me	Mx	Мексика	С	С
Mb	Mz	Мозамбік	Н	Н
Nu	Nr	Науру	Н	Н
Du	Nl	Нідерланди	Н	С
Ne	Np	Непал	В	В
Ng	Ng	Нігерія	В	В
Na	An	Нідерланди	В	В

Продовження таблиці 1

1	2	Країна	Фактори ризику	
			країни	екіпажу
Iv	Ci	Кот-д'Івуар	Н	М
Ru	Su	Країни СНД	Н	Н
Cu	Cu	Куба	С	С
Ku	Kw	Кувейт	Н	Н
QQ	QQ	Кюрасао	С	С
Li	Lb	Ліберія	В	В
Le	Lb	Ліван	В	В
Ly	Ly	Ліван	С	С
Lu	Be	Люксембург	Н	С
Mt	Mr	Мавританія	Н	Н
Ma	Mg	Мадагаскар	Н	Н
My	My	Малайзія	В	В
My	My	Мальдіви	Н	Н
Ma	Mt	Мальта	С	С
Mo	Mr	Марокко	В	В
Mn	Fr	Монако	Н	Н
Mi	Pu	Маршал. о. Ісландія	Н	Н
Me	Mx	Мексика	С	С
Mb	Mz	Мозамбік	Н	Н
Nu	Nr	Науру	Н	Н
Du	Nl	Нідерланди	Н	С
Ne	Np	Непал	В	В
Ng	Ng	Нігерія	В	В
Na	An	Нідерланди	В	В

Продовження таблиці 1

1	2	Країна	Фактори ризику	
			країни	екіпажу
Ce	Lk	Шрі-Ланка (Цейлон)	В	В
Ys	Yu	Югославія	В	Н
Id	Id	Ява	Н	Н
Jm	Jm	Ямаїка	В	В
Ja	Jp	Японія	Н	Н

Наркотики/ Список	Торгова назва товару або інша назва	Застосування в медицині	Залежність	
			фізич.	псих.
1	2	3	4	5
Наркотики				
Опій II, III, V	Пудра, Довіра, Парегорик, Парапектолін	Болезнеболюючі	Сильна	Сильна
Морфін II, III	Морфін, Роксанол, МС-Сонтін	Болезнеболюючі від кашлю	Сильна	Сильна
Кодеїн II, III	Тіленал, Емпірин, Флоринал, Робітусан	Болезнеболюючі від кашлю	Середня	Серед- ня
Героїн I	Діацетилморфін, Хорс, СМЕК	Ніякого	Сильна	Сильна
Гідроморфін II	Дилаудид	Болезнеболюючі	Сильна	Сильна
Мепередин	Дімедрол, Меперган	Болезнеболюючі	Сильна	Сильна
Інші наркотики I, II, III, IV, V	Нуформан, Перкодан, Перкокет, Тілокс, Фентаніл, Дарвон, Ломотил, Талвін	Болезнеболюючі від кашлю	Сильн.- слаб.	Сильн.- слаб.
Депресанти				
Хлоралгідрат IV	Ноктек	Снотворне	Середня	Серед- ня
Барбітурати II, III, IV	Амітал, Бутизол, Флоринал, Нембутал, Секонал, Туінал, Фено-барбітал, Лотусат	Знеболювальне, протисудомне, заспокійливе, снотворне	Сильн.- серед.	Сильн.- серед.
Бензодіазепін IV	Ативан, Дорман, Діазепан, Лібриум, Ксанакс, Серакс, Валіум, Трансекс, Верстран, Верс-ед, Халкіон, Паксикам	Протифобічне, заспокійливе, протисудомне	Слабка	Слабка
Метаквалон I	Квалюд	Заспокійливе, снотворне	Сильна	Сильна
Глютемід III	Дориден	Заспокійливе, снотворне	Сильна	Сильна
Інші депресанти III, IV	Екваніл, Милтоун, Нолудар, Алацидил, валмід	Заспокійливе, снотворне, протифобічне	Середня	Серед- ня
Стимулятори				
Кокаїн	Каук, Флейк, Смоу, Крек	Місцеве знеболювання	Можли- ва	Сильна

ВЖИВАННЯ І НАСЛІДКИ

Толера- нт-ність	Трива- лість дії	Звичайний спосіб застосування	Можливі наслідки	Наслідки передозування	Синдром відміни
6	7	8	9	10	11
Так	3-6	Перорально, паління	Ейфорія, сонливість, пригнічення дихання звужені зіниці	Уповільнене неглибоке дихання, волога липка шкіра, конвульсія кома́тосний стан, можлива смерть	Сльозоточиві очі, витікання з носу, позіхання, втрата апетиту дратівливості панічний стан тремор (судом), лихоманка спітіння
Так	3-6	Перорально, паління, парентерально			
Так	3-6	Перорально, паління			
Так	3-6	Перорально, паління, парентерально			
Так	3-6	Перорально, паління			
Так	3-6	Перорально, паління	нудота		
Так	Різна	Перорально, паління			
Так	5-8	Перорально	Нерозбір- лива мова	Неглибоке дихання	
Так	1-16	Перорально	Дезорієн- тація	Липка волога шкіра	
Так	4-8	Перорально	Стан сп'яніння без запаху алкоголю	Слабкий час- тіший пульс, роширені зіниці, кома́тосний стан, можлива смерть	
Так	4-8	Перорально			
Так	4-8	Перорально			
Так	4-8	Перорально			
Так	1-2	Вдихання носом, паління, парентерально	Підвищене відчуття тривоги, безсоння	Збудженість, підвищення температури	

Продовження таблиці 1

Наркотики/ Список	Торгова назва товару або інша назва	Застосування в медицині	Залежність	
			фізич.	псих.
1	2	3	4	5
Амфетамін II	Біфетамін, Делькобез, Десоксин, Декседрин, Обетрол	Нарколептичне, контрол. вагу	Можли- ва	Сильна
Фенментразин II	Прелюдин	Контрол. вагу	Можли- ва	Сильна
Метилфенідат II	Риталин	Нарколептичне	Можли- ва	Сильна
Інші стимулятори III, IV	Адипекс, Силерт, Дидрекс, Лонамін, Мелфіат, Плегін, Сапорекс, Тенуат, Алеру-2	Контрол. вагу	Можли- ва	Сильна
Галюциногени				
ЛСД I	Асид, Мікродот	Ніякого	Не відома	невід.
Мескалін і Пейот I	Мекс, Буттонс, Кактус	Ніякого	Не відома	невід.
Варіанти амфетаміну I	2,5-DMA, PMA, STP, MDA, MDMA, TMA, DOM, DOB	Ніякого	Не відома	невід.
Фенциклідин II	PCP, Ангел, Даст, Хог	Ніякого	Не відома	сильн.
Фенциклідина аналоги I	PCE, PCPy, TCP	Ніякого	Не відома	сильн.
Інші галюциногени I	Бупотенін, Ібоган, DMT, DET, Псилосибін, Псилоцин	Ніякого	Не відома	сильн.
Канабіс				
Марихуана I	ПОТ, Золото, Акапулько, травка, дур, план, грас	Ніякого	Не відома	середн.
Тетрагідроксан абіол I, II	THC, Маринол	Хіміотерап. проти раку	Не відома	середн.
Гашиш I	Гаш	Ніякого	Не відома	середн.
Гашишна олія I	Гашишна олія	Ніякого	Не відома	середн.

Толера- нт-ність	Трива- лість дії	Звичайний спосіб застосування	Можливі наслідки	Наслідки передозування	Синдром відміни
6	7	8	9	10	11
Так	2-4	Перорально, парентерально	дратування, збудженість, втрата апетиту	тіла, галюцинації, конвульсії	Апатія, тривалий сон
Так	2-4	Перорально, парентерально	Ейфорія, підвищення	Можлива смерть	Дезорієнтація, депресія,
Так	2-4	Перорально, парентерально	частоти пульсу,		дратівливість
Так	2-4	Перорально, парентерально	підвищення кров'яного тиску		
Так	8-12	Перорально	Ілюзії і галюцинації	Галюцинації	Синдрому відміни не
Так	8-12	Перорально		Психоз	зареєстровано
Так	Різна	Перорально, парентерально	Порушення сприймання часу та відстані	Можлива смерть	
Так	Доба	Паління, перорально, паретерально			
Так	Доба	Паління, перорально, паретерально			
Так	Доба	Паління, перорально, поретерально, дихання носом			
Так	2-4	Паління, перорально	Ейфорія, розслаб- лення, гальмуван- ня, збудженість апетиту, дезорієнта- ція	Стомленість, паранойя,	
Так	2-4	Паління, перорально		можливий	
Так	2-4	Паління, перорально		психоз	
Так	2-4	Паління, перорально			
					Безсоння